СИН ВОВКА

БІЛА ТИША

— Кармен проживотіє ще днів зо два, не більше.

Мейсон виплюнув крижинку й докірливо глянув на бідолашну собаку, потім знову взяв її лапу до рота й заходився вигризати бурульки, що цупко понамерзали між пазурами.

— Скільки я бачив собак з химерними назвами, то завжди вони чорта варті, — промовив він, скінчивши свою роботу, і відштовхнув собаку від себе. — Вони миршавіють і врешті гинуть під вагою своїх гучних наймень. Чи ти коли бачив, щоб лихо спіткало собаку, який зветься просто Касіяр, Сиваш або Гаскі? Де там! Глянь лишень на Шукума, він…

Клац! Худий пес скочив і мало не вп'явся білими зубами Мейсонові в горло.

— А, будеш, будеш ти мені! — Кінцем пужална Мейсон так уперіщив собаку поза вуха, що той простягся на снігу, судомно затремтів, і по іклах йому потекла жовта слина.

— От я й кажу, глянь на Шукума… Його ще надовго стане. Б'юсь об заклад, що він цього ж таки тижня з'їсть Кармен.

— А я іншої думки, — мовив Мелмют Кід, обертаючи мерзлий хліб навпроти огню, щоб розтанув. — Можу закластися, що ми самі з'їмо Шукума, доки доїдемо. А ти що скажеш, Рут?

Індіянка вкинула крижинку до кави, щоб осіла гуща, глянула на Мелмюта Кіда, потім на свого чоловіка, тоді на собак, але нічого не

відповіла. Що тут казати, все й так ясно. Іншої ради немає. Перед ними — двісті миль невтертої дороги, мізерних харчів для них самих лишилося тільки на шість день, а для собак уже нема нічого.

Двоє чоловіків і жінка посідали коло ватри й узялися до свого злиденного підживку.

Собаки лежали запряжені, — бо, спиняючись опівдні, їх не розпрягали, — і заздрісно стежили за кожним шматком.

— Сьогодні полуднуємо востаннє, — сказав Мелмют Кід. — І треба добре мати на оці собак, бо вони дедалі все лютішають. При нагоді так і кинуться на кого з нас.

— А я колись був головою братства методистів і вчителював у недільній школі.

Сказавши таке ні сіло ні впало, Мейсон мрійно задивився на свої мокасини, що з них ішла пара, але Рут вивела його з задуми, наливши йому кухлик кави.

— Хвалити бога, чаю маємо досить! Я бачив, як він росте в Тенесі. Чого б я оце тепер не дав за гарячого кукурудзяного коржа! Не журися, Рут, уже тобі недовго голодувати й ходити в мокасинах.

На цю мову жінка повеселішала. В погляді її світилася велика любов до свого білого пана, до першої білої людини, яку вона бачила в своєму житті, до першого чоловіка, що поводився з жінкою краще, ніж просто з твариною чи в'ючною худобиною.

— Авжеж, Рут, — провадив далі її чоловік чудною мішаною мовою, бо тільки так могли вони порозумітися. — Почекай-но, ось ми доберемося до Далекої Країни, сядемо в човен білих людей і попливемо до Солоної Води. Так, погана вода, бурхлива вода, цілі гори води танцюють весь час

угору й униз. І так її багато, так далеко їхати... Пливеш десять снів, двадцять снів, сорок снів (він полічив доби на пальцях), і все — вода, погана вода. А тоді приїдеш до великого селища, повного люду, наче комарів улітку. А вігвами, — ох і височенні, десять, двадцять сосен. Страх які!

Він безпорадно замовк, зиркнув благально на Мелмюта Кіда, а тоді заходився показувати руками, як то буде високо, коли скласти двадцять сосен кінцями одну до одної. Мелмют Кід глузливо всміхнувся, але Рут аж очі витріщила з дива та втіхи: вона була майже певна, що чоловік жартує, і така поблажливість тішила її бідне жіноче серце.

— А потім сідаєш у... у коробку, і — гуррі — поїхали вгору. — Він підкинув порожнього кухлика в повітря, щоб показати, як то буде, і, спритно піймавши його, гукнув: — Гоп! З'їхали додолу. Ну, й чарівники ж там! Ти їдеш, приміром, до Форту Юкону, а я їду до Арктік-Сіті двадцять п'ять снів; довга товстенна мотузка, я беруся за один кінець і кажу: "Гелло, Рут! Як ся маєш?" А ти кажеш: "Чи це ти, мій любий?" А я кажу: "Так". А ти кажеш: "Я не можу спекти доброго хліба, немає соди". Тоді я кажу: "Пошукай лишень у коморі під борошном. До побачення". Ти заглядаєш під борошно й знаходиш повно соди. І весь той час ти — у Форті Юконі, а я — в Арктік-Сіті. Ох, що то за чарівники!

Слухаючи ту казку, Рут усміхалася так щиро, що обидва чоловіки зареготалися. Собаки почали гризтися й припинили Мейсонову оповідь про дива Далекої Країни. А поки чоловіки їх розборонялі, Рут устигла позав'язувати санки, й можна було рушати в дорогу.

— Ану, Лиско! Гайда!

Мейсон хвацько ляснув батогом і, коли собаки стиха заскавчали в запрягу, зрушив з місця стерновою жердиною примерзлі санки. Рут побігла за другими санками, а Мелмют Кід, допомігши їй зрушити, поїхав останній. Мелмют Кід був дужий, навіть суворий чоловік, він міг би вола

звалити одним замахом, але йому шкода було бити сердешних собак; він потурав їм, як рідко хто з погоничів, і мало не плакав над їхньою бідою.

— Ну, рушайте вже, бідолахи здорожені! — пробурмотів він по кількох марних спробах зрушити санки.

Але нарешті терплячістю він таки досяг свого: скімлячи з болю, собаки кинулись наганяти товаришів.

Ніхто більше не розмовляв: важка дорога не дозволяє таких розкошів. А мандрувати Північчю — надсадна, убивча праця. Щаслива та людина, що ціною мовчанки витримує бодай день подорожі і то втертою дорогою.

Бо з усякої праці, що висотує жили, найтяжча — торувати дорогу. За кожним кроком нога у великій плетеній лижві грузне в сніг аж по коліно. Тоді треба витягати ногу вгору, просто вгору, бо як збочиш бодай трішечки, може статися лихо. Лижву треба геть-чисто витягти зі снігу, а тоді вже переставляти далі. Другу ногу теж доводиться витягати просто вгору принаймні на пів-ярда. Хто мандрує вперше, коли навіть йому пощастить не зачепитися лижвою за лижву — а це дуже небезпечно — і не простягтися лігма на снігу, той уже ярдів за сто знемагає на силі. А хто за цілий день ні разу не заплутається під ноги собакам, той може спокійно, з чистим сумлінням залізти собі ввечері в спальні хутра і пишатися понад усяку міру своєю снагою. А тому, хто пройде двадцять снів цією довгою дорогою, можуть і боги позаздрити.

Уже вечоріло, а пригнічені величчю Білої Тиші люди мовчки долали важку дорогу. Природа має чимало способів довести людині її нікчемність: безнастанна зміна припливу й відпливу, лють бурі, жах землетрусу, протяглий гуркіт небесної артилерії, але найстрашніша, найбільш гнітюча з усього того — байдужість Білої Тиші. Ніщо ані ворухнеться, на блискучому мідяному небі — ані хмаринки, найтихіший шепіт вражає, як блюзнірство, людина стає боязка, лякається згуку

власного голосу. Вона, єдина жива порошинка, — мандрує примарними просторами мертвого світу, тремтить од власної відваги, розуміє, що її життя — все одно, що життя хробака. Дивні думки зринають некликані, і таємниця всіх речей бентежно шукає собі вислову. Людину гнітить страх перед смертю, перед богом, усесвітом, а водночас зроджується надія на воскресіння й життя, туга за безсмертям — надаремне прагнення ув'язненої істоти; людина лишається сам на сам з богом.

Отож уже вечоріло. Річка робила велике коліно, і Мейсон, ідучи попереду, повів валку навпростець вузеньким пересипом. Але собаки не здужали виїхати на стрімкий берег. Хоч Рут і Мелмют Кід підштовхували санки, а проте собаки знов і знов сповзали вниз. Тоді взялися ще раз. Бідолашні, охлялі з голоду собаки напружили останню силу. Вище, вище — і ось санки вже на березі, та враз ватажок смикнув усіх собак за собою праворуч і зачепив Мейсона за лижви. Наслідок був страшний. Мейсона звалили, один собака заплутався в посторонках, а санки посунули знову вниз і поволокли все за собою.

Лясь! Батіг нещадно затанцював по собаках, особливо по тому, що заплутався.

— Не бий, Мейсоне, — заступився Мелмют Кід. — Сердешна вже й так гине. Стривай, зараз припряжемо мої собаки.

Мейсон почекав, доки Кід вимовить останнє слово, а тоді довгим батогом знов уперіщив провинну собаку. Кармен — бо це була вона — прищулилася в снігу, жалібно заскімлила, потім упала на бік.

То була трагічна хвилина, сумна подорожня пригода — собака гине, двоє товаришів ось-ось посваряться. Рут стурбовано позирала то на одного, то на другого. Мелмют Кід стримався, тільки в погляді його світився безмежний докір. Схилившись над собакою, він перерізав посторонки. Ніхто не промовив більше й слова. Собак спрягли докупи і вибралися на берег. Санки вже знов їхали по рівному, а Кармен насилу

дибала ззаду. Доки собака може йти, його не стріляють. Це його остання нагода вижити: доплентатись до табору, а там, може, й пощастить забити лося.

Мейсон уже жалкував, що погарячився, але був занадто впертий, аби признатись; він ішов на чолі валки, і гадки не маючи, що насувається небезпека. Вони пробиралися крізь лісисту затишну долину.

Футів за п'ятдесят від дороги стояла височезна сосна. Стояла споконвіку, і споконвіку доля готувала їй такий кінець, а може, разом з тим і Мейсонові.

Він схилився зав'язати ослаблого ремінця на мокасині. Санки спинилися, і собаки мовчки полягали на сніг. Навкруги була зловісна тиша; ані найменший подих не ворушив дерев, припалих памороззю; холод і тиша довколишніх просторів заморозили серце й скували тремтячі уста природи. В повітрі пролинуло зітхання; вони його не почули, а радше відчули, як призвістя руху в нерухомій порожнечі. І от велике дерево, обтяжене роками та снігом, зіграло свою останню роль у трагедії життя. Мейсон почув застережливий хрускіт, хотів одскочити, але не встиг випростатись, як дерево луснуло його по плечах.

Несподівана небезпека, нагла смерть — як часто доводилося Мелмютові Кідові їх бачити! Чатина ще тремтіла, а він уже наказав Рут, що робити, і сам метнувся рятувати товариша. Індіянка теж не зомліла й не стала марно голосити, як, може, зробили б декотрі з її білих сестер. З наказу Мелмюта Кіда вона налягла всім тілом на швидко злагоджену підойму, щоб зменшити вагу сосни, і прислухалася до стогону свого чоловіка. Кід же кинувся до дерева з сокирою. Криця весело дзвеніла, в'їдаючись у замерзлий стовбур: з кожним ударом дроворуб голосно видихав повітря: гах! гах!

Нарешті Кід поклав на сніг жалюгідного недобитка, що допіру був людиною. Проте ще гірша за товаришеву муку була німа скорбота на

обличчі в жінки та її погляд, сповнений то надії, то відчаю. Розмовляли вони мало; люди з Півночі рано пізнають марність слів і безмірну вагу вчинків. Коли надворі мороз шістдесят п'ять градусів[4], людині довго не можна лежати на снігу. Тому з санок відрізали мотузку, страдника загорнули в хутро і поклали на підстилку з гілля. Перед ним запалахкотіла ватра з того самого дерева, що заподіяло лихо. Позаду й трохи над ним нап'яли наметом шматок брезенту: він збирав променисте тепло й відбивав його на Мейсона — цю штуку знають люди, що вчаться фізики з первісного джерела.

Хто не раз дивився у вічі смерті, той пізнає її поклик. Мейсона страшенно потрощило. Це було видно з першого погляду. Правий бік — руку, ногу і спину — геть побито, тіло нижче пояса спаралізовано, та й усередині, мабуть, усе потовчено. Він подеколи стогнав, і то була єдина признака життя.

Жадної надії, жадної ради. До них повільно повзла жорстока ніч: Рут зустріла її з розпачливим стоїцизмом своєї раси, а Мелмютові Кідові додалося кілька зморщок на бронзовому обличчі. Власне, найменше страждав Мейсон, бо тепер він витав у Східному Тенесі, на Великих Курних Горах, переживаючи знову пригоди свого дитинства. Так тужно було слухати звуки його давно забутої південної говірки, коли він, марячи, розказував про купання в ставках, про полювання на видру та про наскоки на баштани. Для Рут його мова була все одно що китайська, але Кід розумів її і співчував кожному слову, як може співчувати лише той, хто роками був одірваний від усього, що зветься цивілізацією.

На ранок до хворого вернулася свідомість. Мелмют Кід нахилився почути його шепіт.

— Пам'ятаєш, як ми лаштувалися до річки Танани? Навесні, коли рушить крига, тому буде чотири роки. Я тоді не так уже й кохав її. Просто вона була гарненька, і я захопився… Але, знаєш, за цей час я дуже прихилився до неї. Вона була мені добра дружина, завжди попліч зі мною в скруту. І в нашому промислі нема їй рівної. Пригадуєш, як вона

стрімголов кинулась у пороги Лосевого Рогу, щоб зняти нас із тобою з тої скелі, а кулі градом черкали по воді? А голод у Нуклукієто? Або як вона бігла навзаводи з кригою, щоб принести нам новини? Нема що казати, вона була мені добра дружина, краща ніж та перша. Ти не знав про ту? Я не розказував тобі, га? Я вже раз одружувався там, у Штатах. Через те ж я й тут. Ми з тою вкупі зросли. Я пішов собі, щоб вона мала причину взяти розлучення. Вона таки взяла його.

Але з Рут — зовсім інша річ. Я гадав скінчити тут усе й податися на той рік на південь — з нею вдвох. Однак тепер уже пізно про це говорити. Не відсилай Рут до її люду, Кіде. Жінці страх як тяжко вертатися назад. Здумай лише! Мало не чотири роки жити на нашому салі, квасолі, хлібі й сушених овочах і вернутися до риби та оленини. Негоже, щоб вона, спізнавши наше життя, трохи легше, ніж серед її людей, знову поверталася до них. Заопікуйся нею, Кіде… Чому б тобі самому не… але ні, ти завжди цурався жінок… І ніколи не казав мені, через що опинився на Півночі. Будь ласкавий до неї і одішли її якомога швидше до Штатів. Але як вона затужить за батьківщиною, допоможи їй вернутися, добре? А малий… він теж нас зблизив, Кіде. Я таки сподіваюся, що це хлопець. Уяви собі — плоть од плоті моєї, Кіде. Він не повинен лишатися в цій країні. А коли це дівчина — то й не може лишитися. Спродай мої хутра; за них дадуть щонайменше тисяч п'ять, та ще й від Компанії мені належить куди більше. І далі веди мої справи разом зі своїми. Думаю, що та займанка на кручі виправдає себе. Доглянь, щоб малий дістав добру освіту, а понад усе, Кіде, не пускай його сюди. Цей край не для білої людини…

Я, Кіде, вже небіжчик. Проживу днів три, чотири найбільше. А вам доведеться йти далі. Мусите йти. Пам'ятай, це ж моя дружина і мій син… Ох, господи! Аби тільки був хлопчик! Вам не можна лишатися при мені… Я наказую вам іти далі. Вволіть мою передсмертну волю.

— Дай мені три дні, — благав Мелмют Кід, — Може, тобі покращає або щось інше нагодиться.

— Ні.

— Лише три дні.

— Ви мусите йти звідси.

— Два дні.

— Це моя дружина і мій син, Кіде. Не проси мене такого.

— Одинь день.

— Ні, ні! Я велю…

— Один тільки день. Ми якось розтягнемо харчі, а я, може, заб'ю лося.

— Ні… або добре: один день, але ні хвилини більше. Тільки, Кіде, не… не лишай мене самого стрічати смерть. Один постріл, раз потягти за курка. Ти розумієш. І не забувай! Не забувай, що то плоть од плоті моєї, і я не доживу, щоб побачити його.

Поклич сюди Рут. Я хочу попрощатися з нею, сказати, хай дбає про хлопця й не чекає, доки я помру. Як я їй цього не скажу, то вона ще не схоче йти з тобою. Прощавай, друзяко, прощавай. Стривай, Кіде… я… треба копати вище скелі, коло зсуву. Там я намивав на сорок центів золота з одного заступа. А ще, Кіде… — Мелмют Кід нахилився нижче, щоб почути останні пригаслі слова людини, яка, помираючи, переборола власні гордощі. — Пробач мені, що… ти знаєш… Кармен.

Залишивши жінку, що потиху плакала над своїм чоловіком, Мелмют Кід натягнув на себе парку[5], почепив лижви, взяв рушницю і подався в ліс. Кідові не в первину були суворі випробування Півночі, але ще ніколи

не доводилося йому стояти перед таким важким завданням. Абстрактно беручи, це була проста математична формула: троє життів проти одного, на смерть рокованого. Але тепер він вагався. П'ять років плекали вони свою щиру приязнь, завжди поруч на річках і стежках, у таборах і в копальнях, віч-на-віч зі смертю, на ловах, і в повідь, і в голод. Ця приязнь була така велика, що він не раз відчував дивні ревнощі до Рут з першого ж дня, як вона стала межи ними. А тепер треба було самому покласти край їхній приязні.

Він благав у бога послати йому лося, одного тільки лося, але вся дичина наче покинула той край. Коли смеркло, змучений мисливець насилу побрів до табору голіруч і з важким серцем. Дике собаче виття й пронизливий Рутин крик змусили його наддати ходи.

Примчавши до табору, він побачив, що жінка вимахує сокирою серед зграї розлючених собак. Собаки зламали залізний закон своїх господарів і накинулися на харчі. Кід прилучився до побойовища, орудуючи прикладом, і знову відбулася предковічна жорстока трагедія природного добору. Рушниця й сокира розмірено здіймалися й опускалися, влучали й схиблювали; гнучкі тіла з дикими очима й запіненими іклами звивалися на всі боки; людина й звірина заповзято боролися за перевагу. Врешті набиті собаки поповзли до краю світляного кола від вогнища, зализуючи рани й голосячи до зірок над своєю бідою.

Собаки зжерли весь запас сушеної лососини, і на більше як двісті миль пустельної дороги лишилося десь із п'ять фунтів борошна. Рут вернулася до свого чоловіка, а Мелмют Кід заходився білувати собаку, що лежав із розтрощеним черепом. Він порізав ще тепле м'ясо на шматки й старанно поховав усе, крім шкури й тельбухів, що їх кинув недавнім товаришам убитого собаки.

Ранок приніс новий клопіт. Собаки почали кусатися між собою. Вся зграя кинулася на Кармен, що й досі ще чіплялася за життя. Не допоміг і батіг. Собаки звивалися й скавчали від ударів, але розбіглися аж тоді,

коли від Кармен не лишилося й сліду — ні кісток, ні шкури, ані навіть шерсті.

Мелмют Кід заходився коло свого діла, прислухаючись до Мейсонового маячіння, що знову був у Тенесі, і вів гарячі суперечки з друзями своєї молодості.

Сосни росли близько одна від другої, і Кід порався швидко. Рут слідкувала, як він лаштував схованку, таку, як часом роблять мисливці, щоб уберегти м'ясо від росомах і собак. Один по одному він пригнув вершечки двох сосонок мало не до землі і зв'язав їх ремінцем з лосевої шкіри. Потім уговкав собак і запріг їх у двоє санок, куди навантажив усе добро, крім тих хутр, що були на Мейсонові. А в ті хутра Кід щільно загорнув Мейсона, обмотав його шнурками і кінці шнурків прив'язав до зігнутих сосонок. Раз різонути мисливським ножем — і сосонки, випроставшись, піднесуть тіло високо в повітря.

Рут чула останню волю чоловіка й не сперечалася. Сердешна добре засвоїла науку слухняності. Вона змалку звикла до покори й бачила, що всі жінки коряться панові світу — чоловікові; заперечувати йому просто не годилося. Кід дозволив їй на коротку хвилю вилити своє горе, коли вона цілувала чоловіка — її народ не мав такого звичаю, — потім одвів Рут до передніх санок і допоміг надіти лижви. Наосліп, машинально вона взяла жердину та батога і, погейкуючи на собак, рушила в дорогу. Кід вернувся до непритомного Мейсона; Рут уже зникла, а він усе сидів, зігнувшись коло багаття; чекав, сподівався, молився, щоб товариш помер.

Прикро лишатися на самоті з гіркими думками серед Білої Тиші. Тиша мороку — милосердна, вона ніби захищає людину, огорнувши її темним покривалом, дихає на неї співчуттям, але осяйна Біла Тиша, чиста й холодна під крицевим небом — не має жалю.

Минула година, друга, а Мейсон не вмирав. Опівдні сонце, не зринаючи над обрієм, кинуло пучку полум'я на небо, але відразу ж забрало назад. Мелмют Кід опам'ятався й підійшов до товариша. Він глянув навколо. Біла Тиша наче глузувала з нього, і він злякався. Пролунав гострий звук пострілу; Мейсон злетів у свою повітряну могилу, а Мелмют Кід, тікаючи від того місця, погнав собак снігом, як навіжений.

СИН ВОВКА

Чоловік рідко цінує жінку як слід, аж поки втратить її. Він не помічає в домівці затишного тепла, що його створює жінка, та як тільки воно зникає, в житті його робиться порожнеча, і він тиняється сновидою, сам не знаючи, чого йому бракує. Якщо його товариші не досвідченіші за нього, то вони лиш недовірливо похитають головою й дадуть йому міцних ліків. Але туга не зникає, а зростає дедалі більше. Чоловік втрачає цікавість до всього, що його оточує, стає похмурий, сумний. Однак коли порожнеча вже аж падто присідає, тоді його раптом осяває здогад.

Коли таке трапляється на Юконі, чоловік лагодить собі човна, якщо це діється влітку, а як узимку, запрягає собак — і рушає на південь. Через кілька місяців, якщо він одержимий Північчю, він вертається з дружиною, що відтепер має поділяти з ним любов до цієї холодної країни та її лихі нестатки. Це ще один доказ природженого чоловічого егоїзму. Тут до речі пригадати історію Відлюдька Макензі, що сталася за тих давніх часів, коли Клондайку[6] ще не витолочили оті чечако, які ринули сюди повіддю, коли він був тільки місцем, де гарно дуже ловився лосось.

З першого погляду було знати, що Відлюдько Макензі належав до піонерів Півночі. На його обличчя поклали тавро двадцять п'ять років безнастанної боротьби з природою в її найдикіших проявах. Найбільше далися йому взнаки два останні роки, згаяні на пошуки золота біля самого Полярного кола. Коли його опосіла тужлива порожнеча, він не здивувався, бо був практична людина й бачив, як інших чоловіків захоплювала така сама недуга. Але він нічим не виявив своєї хвороби — тільки став іще заповзятіше працювати. Запомігшись спорядженням у

рахунок майбутнього здобутку, він ціле літо воювався з комарами й промивав пісок у пониззі річки Стюарт. Потім зготовив пліт з добрячих колод і спустив його Юконом аж до Сорокової Милі, а там поставив з того дерева гарну хатину. Вона мала такий привабливий, затишний вигляд, що багато хто хотів затоваришувати з ним і оселитися в тій хатині. Але він розвіяв їхні надії на диво короткими й промовистими словами і закупив у факторії подвійний запас харчів.

Як уже зазначалося, Відлюдько Макензі був практична людина. Коли він чого-небудь хотів, то звичайно домагався того, і то якомога в найлегший спосіб. Хоч він не страхався тяжкої праці та злиднів, а проте не мав охоти мандрувати шістсот миль кригою з собаками, далі плисти дві тисячі миль океаном та ще десь із тисячу миль добиратися до рідного краю, — і все лиш задля того, щоб знайти собі дружину. Життя занадто коротке. Тому він запріг своїх собак, прив'язав до санок досить незвичний вантаж і вирушив до гірського кряжу, що на його західних схилах бере свій початок річка Танана.

Мандрівець із нього був витривалий, а його собаки мали славу найшвидших, найдужчих і найневибагливіших на всьому Юконі. За три тижні він уже прибув до табору племені стіків, що жило у верхів'ї Танани. Стіків здивувала його відвага, бо вони мали лиху славу: вбивали білих людей за таку дурничку, як гостра сокира або зламана рушниця. Але Відлюдько Макензі прийшов до них сам, і в його способі поводитися була чарівна суміш покірливості, панібратства, самовладання й нахабства. Треба бути дуже спритним і добре знати психологію дикунів, щоб користуватися такою різноманітною зброєю. Але він був досвідчений майстер у цій справі, знав, коли треба поступатися, а коли гнівно вергати блискавки й громи.

Найперше він привітався з ватагом Тлінг-Тінегом і вшанував його подарунками — кількома фунтами чорного чаю й тютюну, тим здобувши у нього прихильність і ласку. Потім зазнайомився з хлопцями й дівчатами, а ввечері влаштував їм потлач[8]. На снігу втоптано продовгуватий майданчик на сто футів завдовжки й на двадцять п'ять упоперек.

Посередині розклали довгасте вогнище, а з обох боків сніг застелили ялиновим гіллям. Усе плем'я висипало з вігвамів, і щось із сто горлянок завело на честь гостя індіянську пісню.

За ці два роки Відлюдько Макензі навчився індіянської мови — запам'ятав декілька сотень слів, опанував горлові з гуки, важкі звороти, будову речень, шанобливі епітети та сполучники. Отож він, наслідуючи індіян, звернувся до них з промовою, сповненою предковічної поезії, примітивного красномовства та метафоричних викрутасів. Тлінг-Тінег і шаман відповіли в такому ж стилі, а тоді він роздав дрібні подарунки чоловікам, співав разом з ними пісень і показав себе майстерним гравцем у їхній улюбленій грі в п'ятдесят два кілочки.

Індіяни курили його тютюн і були дуже задоволені. Але парубки поводилися задерикувато, вихвалялися своєю відвагою і з натяків беззубих бабів та дівочого хихотіння не важко було здогадатися чому. Вони бачили на віку не багато білих людей, Вовчих синів, але й ті вже дечого їх навчили.

Відлюдько Макензі, дарма що здавався безпечним, добре все те помітив. А тому, загорнувшись у спальні хутра, він знову все обміркував, обміркував дуже докладно і не одну люльку викурив, складаючи план, як діяти. Із усіх дівчат тільки одна припала йому до вподоби, і неабихто, а Заринска, ватагова дочка. Риси її, уся постава найбільше відповідали уявленням білої людини про жіночу вроду — вона була майже аномалія серед інших дівчат свого племені. Він здобуде ту дівчину, одружиться з нею і зватиме її… авжеж, зватиме Гертрудою! Зваживши так, він повернувся набік і заснув — справжній син раси переможців.

Завдання було важке і вимагало терплячості й багато праці, але Відлюдько Макензі діяв хитро, безтурбоття його збивало з пантелику індіян. Він не забув показати чоловікам, який він гарний стрілець і спритний мисливець, і весь табір славив його, як він застрелив лося з відстані шестисот оленячих шкур. Він вихваляв себе й не шкодував тютюну. Так само вшанував і шамана; він розумів, що той чарівник має

вплив серед народу, а тому хотів запевнити собі його допомогу. Але той високий зверхник відчував свою могутність і не дав улеститися подарунками. Тоді Макензі не вагаючись вписав його до числа майбутніх ворогів своїх.

Хоч і не траплялося йому нагоди поговорити з Зариненою, але Макензі весь час крадькома поглядав на неї, даючи на здогад, який у нього намір. Вона, звісно, зрозуміла його добре, але, кокетуючи, оточувала себе гуртом жінок щоразу, як чоловіків не було поблизу і Макензі міг би підступитися. Проте він не поспішав: знав, що вона мимохіть думає про нього, то нехай подумає ще кілька день, це лише йому на руку.

Нарешті, одного вечора, уважаючи, що прийшла пора, він зненацька залишив курне ватагове житло й попростував до сусіднього вігваму. Як звичайно, Заринска сиділа посеред жінок та дівчат; усі вони шили мокасини й цяткували одяг намистинами. Жінки зустріли Макензі сміхом та жартами про нього й Заринску. Але він не став панькатися з ними; виштовхнув одну по одній з вігваму на сніг, і вони поспішилися по всьому таборі розповісти, що сталося.

Він переконливо розповів дівчині про свій намір її мовою, бо вона не знала його мови, і години за дві зібрався йти.

— Отже, Заринска піде до житла білого чоловіка? Гаразд! А я піду поговорю з твоїм батьком, бо він, може, не згоден. Я дам йому багато подарунків, але хай не вимагає зайвого. А коли він скаже ні? Нічого! Заринска все одно піде до житла білого чоловіка.

Він уже підніс шкуратяну завісу, щоб вийти надвір, аж дівчина стиха покликала його назад. Вона вклякнула на долівку, застелену ведмежими шкурами, — обличчя її сяяло так, як тільки сяє в правдивої Євиної дочки, — і соромливо розстебнула його тяжкого пояса. Він спантеличено глянув на неї і підозріло нашорошив вуха, наслухаючись до кожного шурхоту

знадвору. Але те, що вона робила далі, розвіяло його сумнів, і він потішено всміхнувся. Вона вийняла зі своєї робочої торбини піхви з лосевої шкіри, гаптовані яскравими химерними візерунками, потім витягла його великого мисливського ножа, оглянула шанобливо гостре лезо, доторкнулася до нього пальцем і встромила в нові піхви. Потім пересунула їх уздовж пояса на звичайне місце з лівого боку.

Справжнісінька тобі сцена з стародавніх часів: дама та її лицар! Макензі підвів дівчину на ноги й торкнувся вусами її червоних уст — для неї то були незвичні, чужі пестощі, пестощі Вовчі. То зустрілися доба каменю з добою заліза.

Коли Відлюдько Макензі, з великим згортком під пахвою, відхилив запинало Тлінг-Тінегового вігваму, в таборі аж гуло. Діти сновигали під ногами, зносячи сухе дерево на потлач, дедалі голосніше гомоніли жінки, похмурі парубки стояли купками й про щось змовлялися, з шаманового вігваму лунали зловісні згуки замовин.

Ватаг був сам зі своєю дружиною, яка дивилася перед себе тьмяним поглядом, але Макензі здогадався, що тут про все вже знають. Тим-то він не гаючись приступив до діла, висунувши на видноту вишиті намистом піхви — признаку своїх заручин.

— О Тлінг-Тінегу, могутній володарю стіків і земель на Танані, пане лососів, ведмедів, лосів і оленів! Білого чоловіка привела до тебе велика мета. Багато місяців його хатина порожня, а він самотній. Його серце знудилося в тиші, засумувало за жінкою, що сиділа б біля нього в хатині й зустрічала його теплим багаттям і доброю стравою, коли він вертатиме з полювання. Йому вчувалися дивні речі: тупотіння дитячих мокасинів і гомін дитячих голосів. А якось уночі він мав сон: до нього прийшов Крук — батько твій і батько всіх стіків. І Крук так промовляв до самотнього білого чоловіка: "Взувай мокасини, ставай на лижви, поклади на санки харчів на багато снів і подарунків для ватага Тлінг-Тінега, бо ти повинен повернути в той бік, де навесні сонце має звичай ховатися за край землі, і податися до країни, де полює могутній ватаг. Там ти віддаси великі свої

подарунки, і Тлінг-Тінег, мій син, стане тобі за батька. В його вігвамі є дівчина, я вдихнув у неї подих життя для тебе. Ту дівчину візьмеш собі за дружину". Отак сказав великий Крук. Тому я кладу дарунки до ніг твоїх, тому я й прийшов узяти твою дочку.

Старий ватаг загорнувся в хутро, свідомий своєї царської величі, і з відповіддю не спішився. Тим часом до вігваму прошмигнув хлопчисько, переказав, що ватага кличуть на раду старшини і зразу ж зник.

— О білий чоловіче, якого ми назвали Пострахом лосів, а ще звемо Вовком і Вовчим сином! Ми знаємо, що ти походиш від могутнього племені, і були горді вітати тебе за гостя на потлачі, проте лосось не пара моржеві, так само Крук не пара Вовкові.

— Неправда! — скрикнув Макензі. — Я бачив Крукових дочок у Вовчих таборах — у Мортімера, в Треджідга й у Бернебі; вони прийшли до їхніх вігвамів два кригоплави тому. І я чув ще й про інших, хоча на власні очі їх не бачив.

— Ти правду кажеш, сину мій, але то погана злука, все одно що спарувати воду з піском або сніжинку з сонцем. А ти, бува, не зустрічав Мейсона та його скво? Ні? Він перший з Вовків прийшов десять кригоплавів тому. І з ним був велетень, гнучкий, як лоза, і дужий, як ведмідь, а серце мав, як літній місяць уповні. Його…

— Та це ж Мелмют Кід! — перебив Макензі, пізнаючи з опису добре відому в північних краях постать.

— Так, це він, велетень. Але чи не бачив ти Мейсонової скво? Вона була рідна сестра Заринщина.

— Ні, ватаже, але я чув про неї. Мейсон… далеко, далеко на півночі ялина, снігом і роками обтяжена, роздавила його. Та його кохання було велике, й він мав багато золота. Жінка взяла золото, взяла сина, що

чоловік їй залишив, і подалася в довгу мандрівку, а через безліч снів прибула до землі, де й узимку світить сонце. Там вона живе й досі. Там немає ані кусючого морозу, ані снігу, там улітку опівночі не світить сонце і нема темряви в зимові полудні.

Прийшов другий посланець кликати ватага на раду й перепинив їхню мову. Макензі, виштовхуючи його в сніг, скинув оком надвір і помітив, що перед вогнищем похитуються постаті, почув ритмічний спів чоловічих басів і зрозумів, що то шаман роздмухує гнів свого народу. Не можна було гаятись далі. Він знов обернувся до ватага.

— Слухай! Я хочу взяти твою дочку. А ось глянь! Тютюн, чай, багато мірок цукру, теплі укривала, хустки гарні й великі; а оце справжня рушниця й багато куль до неї та пороху.

— Ні, — відповів старий, перемагаючи спокусу, що охопила його на вигляд таких скарбів, розкладених перед ним. — Он там зібрався мій люд, і він не хоче, щоб я віддавав тобі дочку.

— Але ж ти — ватаг.

— Проте юнаки лютують, що Вовки забирають наших дівчат, і їм нема з ким дружитися.

— Слухай, о Тлінг-Тінегу! Ще ніч не обернеться в день, як Вовк пожене своїх собак до Східних гір і ще далі, аж до країни Юкону. І Заринска буде протоптувати стежку його собакам.

— А може, ніч не дійде й половини, як мої юнаки кинуть Вовкове м'ясо собакам, а кістки його лежатимуть під снігом, аж доки весняне сонце розтопить той сніг.

Це була погроза у відповідь на погрозу. Бронзове обличчя Відлюдькове спалахнуло. Він підвищив голос. Ватагова дружина, що досі

сиділа байдужа, спробувала підлізти до виходу. Спів надворі раптом урвався, стало чути гомін багатьох голосів. Макензі брутально штовхнув стару назад на хутряну постіль.

— Знову я звертаюся до тебе, слухай, о Тлінг-Тінегу! Вовк умре, міцно зціпивши зуби, і разом з ним заснуть десять найдужчих чоловіків з твого племені — а вони тобі потрібні, бо полювання тільки-но почалося і за кілька місяців доведеться вже й рибу ловити. Та й знов же, яка тобі користь із того, що я помру? Я знаю звичай твого народу: з мого добра тобі дістанеться невелика частка. Віддай мені дочку свою, і все це добро буде твоє. Однаково ж сюди прийдуть мої брати, їх багато, і вони невситимі, і Крукові дочки родитимуть дітей у Вовчих вігвамах. Мій народ більший, ніж твій. Так судилося. Віддаси мені дочку, і все буде гаразд.

Надворі зарипів сніг під мокасинами. Макензі звів у рушниці курка й розстебнув кобури обох револьверів.

— Погодься, ватаже!

— Але ж мій народ скаже "ні"!

— Погодься, і це добро буде твоє. А з твоїм народом я сам упораюся.

— Нехай буде так, як Вовк хоче. Я візьму подарунки, але пам'ятай, що я попереджав тебе.

Макензі віддав ватагові всі подарунки, не забувши поставити на запобіжника рушницю, та ще й докинув неймовірно строкату шовкову хустку. Ту мить з'явився шаман з кількома юнаками, але Макензі відважно проштовхався між ними й вийшов.

— Збирайся! — кинув він коротко Заринсці, проходячи повз її вігвам, і поспішився запрягти своїх собак. За кілька хвилин він прийшов на раду, ведучи за собою запряг; дівчина йшла поряд. Він вибрав собі місце на

горішньому кінці подовгастого майданчика поруч з ватагом. Заринску він поставив ліворуч, на крок позад себе, як і годилося стояти жінці. А до того ж у таку хвилину, коли можна сподіватися всякого лиха, добре, щоб хтось боронив тебе ззаду.

Обабіч вогнища, сиділи навпочіпки чоловіки й співали стародавньої індіянської пісні. Милозвучності в ній не було: якийсь чудний уривчастий ритм і настирливі повтори. Радше можна було назвати її жахливою. На нижньому кінці перед шаманом танцювало обрядовий танець з десятеро жінок. І він гнівно картав тих, що не цілком віддавалися виконанню обряду. Огорнені важкими чорними розпатланими косами, що спадали їм аж до стану, вони звільна похитувалися взад і вперед, чуйно відгукуючись на безнастанну зміну ритму.

То було дивне видовисько, чистий анахронізм. На Півдні дев'ятнадцятий вік доходив уже останнього десятиріччя, а тут ще процвітала первісна людина, що лиш на п'ядь відійшла від печерної, забутий уламок стародавнього світу. Бурі вовкодави сиділи серед своїх у шкури зодягнених господарів або гризлися за місце коло вогню, світло багаття відбивалося на їхніх налитих кров'ю очах і на заслинених іклах. Ліси в примарному білому савані спали, байдужі до того, що діялося. Біла Тиша, на мить відступивши до узлісся, здавалося, знов насувала; зорі танцювали, високо стрибаючи по небу в своїх осяйних шатах.

Відлюдько Макензі невиразно усвідомлював дику величність тієї картини, коли поглядом перебігав по завинених у хутро рядах, шукаючи, кого нема. На хвилину він спинився на немовляті, що ссало оголені материні груди. Було нижче сорока — щось близько сімдесяти з чимось градусів морозу. Він згадав тендітних жінок своєї раси й понуро всміхнувся. А проте одна з таких ніжних жінок народила його, обдарувавши великою спадщиною — спадщиною, що дозволяла йому і його братам панувати над суходолом і морем, над тваринами й людьми по всій землі. Один проти сотні, серед полярної зими, далеко від своїх, він відчув голос тієї спадщини: прагнення влади, любов до небезпек і шал боротьби, в якій він має вмерти або перемогти.

Співи й танці припинились, і шаман дав волю своєму запальному красномовству. Не досить ясними порівняннями з індіянської міфології він хитро впливав на легковірних слухачів. А говорити був він мастак. Крука — втілення творчих засад — він протиставив Вовкові — Макензі, затаврувавши його, як утілення руїнницької засади боротьби. І та боротьба не тільки духовна, борються й люди — кожен за свого тотема[9]. Вони діти Джелхса — Крука, носія прометеєвого вогню, а Макензі — син Вовка, тобто диявола. Домагання замиритися в цій споконвічній війні, віддати своїх дочок найзапеклішому ворогові — це ж страшна зрада, святокрадство. Шаман без ощадку сипав гострими словами й порівняннями, аби тільки споганити Макензі, того шпигуна — пролазу й чортового посланця. В юрбі індіян почувся притлумлений рев, а шаман повів далі:

— Так, братове, Джелхс — усесильний! Чи ж не він приніс нам вогонь небесний, щоб ми могли зігрітися? Чи ж не він витяг із печер сонце, місяць та зірки, щоб було нам видно? Чи ж не він навчив нас боротися з духами голоду й морозу? Але тепер Джелхс розгнівався на своїх дітей, їх зосталася жменька, й він їм не допоможе. Бо вони забули за нього, робили злі вчинки, йшли лихими шляхами й пустили ворогів у свої оселі, посадовили їх біля своїх багать. І Крук сумує, що його діти такі непутящі; але якщо вони схаменуться й повернуться до нього, він вийде з мороку й допоможе їм. О браття! Вогнедавець ознаймив свою волю шаманові — тепер слухайте її ви. Нехай юнаки відведуть дівчат у свої вігвами, а самі накинуться на Вовка, і нехай їхня ненависть не слабне! Тоді їхні жінки стануть плідні, і з нащадків їхніх виросте могутній народ! І Крук виведе великі племена їхніх батьків і дітей з Півночі, і вони битимуться з Вовками, аж поки ті обернуться в попіл торішнього багаття. І Крукові сини знову запанують над усією країною! Так звістує вам Джелхс, Крук.

На це віщування близького пришестя месії індіяни хрипко завили, скочивши на ноги. Макензі вийняв великі пальці з рукавиць і чекав. Усі стали викликати Лиса й не замовкли, аж доки вийшов наперед один молодий парубок і почав промовляти:

— Браття! Шаман сказав мудре слово. Вовки беруть наших жінок, і нам нема кому народжувати дітей. Нас лишилася жменька. Вовки забрали в нас теплі хутра, а нам за них дали злого духа, що живе в пляшках, і одежу, зроблену не з бобрових чи рисячих шкур, а з трави. Вона не гріє, і наші чоловіки помирають з чудних хвороб. Я, Лис, не маю дружини, а чому? Двічі ті дівчата, що були мені до сподоби, пішли до Вовчого табору. Тепер я знов наскладав хутра з бобрів, лосів та оленів, щоб ним здобути ласки в Тлінг-Тінега й одружитися з його дочкою Зариненою. Але вона вже стоїть на лижвах, щоб утоптувати стежку Вовковим собакам. Я кажу не тільки за себе самого. Те саме, що я, зробив і Ведмідь. Він теж радий бути батьком її дітей і назбирав задля цього багато хутра. Я кажу за всіх молодих мисливців, що ще не мають дружин. Вовки завше голодні. Завше вони беруть краще м'ясо на полюванні. А Крукам лишаються покидьки.

Ондечки сидить Гукла, — мовив далі він і безжально показав на дівчину-каліку. — В неї ноги зігнуті, як березові перетинки в човні. Вона не може ані дрова збирати, ані зносити впольовану здобич. Чи ж Вовки її вибрали?

— Правда! Правда! — загукали індіяни.

— А онде Мойрі. Злий дух перекосив їй очі. Навіть діти лякаються, як побачать її; кажуть, що сам ведмідь уступається їй з дороги. То вибрали її Вовки?

Знов грізно залунали схвальні вигуки.

— Там сидить Пішет. Вона не чує моєї мови. Вона ніколи не чує пташиного співу, голосу свого чоловіка, щебету своєї дитини. Вона перебуває в Білій Тиші. Хіба Вовки хоч глянули на неї? Ні! Вони беруть найкращу дичину, а нам лишається послід. Браття, так далі не повинно бути! Не пустимо більше Вовків до нашого вогнища. Час настав.

Пурпурове, зелене й жовте полум'я північного сяйва запалило небо від обрію до обрію. А Лис, підвівши голову і руки знявши, дійшов найвищої нестями:

— Гляньте! Духи наших батьків повстали, і цієї ночі великі події стануться!

Він відступив, і мисливці виштовхнули наперед ще одного засоромленого юнака. Цей був на голову вищий за інших, а голі груди ніби навмисне дражнили мороз. Юнак не знав, як почати, й переступав з ноги на ногу. Слова не йшли у нього з вуст, і він ще більше бентежився. На обличчя йому лячно було глянути: певне, колись його понівечило якимось нещадної сили ударом. Нарешті він луснув себе кулаком у груди, що загули, як бубон, і голос його загримів, як прибій у печері на березі океану.

— Я Ведмідь, Срібне Вістря, й син Срібного Вістря. Ще коли в мене голос був дзвінкий, як у дівчини, я вбивав рись, лося й оленя; коли він загучав, як крик росомахи в пастці, я перейшов Південні гори й забив трьох чоловіків з Білої річки, коли ж він став такий, як рев річки Чінука, я зустрів ведмедя грізлі й не вступився йому з дороги.

Він замовк і торкнувся рукою страшних шрамів на обличчі.

— Я не такий красномовний, як Лис. Мій язик замерз, як ота річка. Я не вмію просторікувати. В мене мало слів. Лис сказав, що цієї ночі великі події стануться. Мова плине з його язика, як весняні струмки, але він не щедрий на вчинки. Цієї ночі я битимуся з Вовком. Я заб'ю його, й Заринска сидітиме коло мого багаття. Так сказав Ведмідь.

Навкруги Відлюдька Макензі знявся пекельний галас, але він не поступався. Розуміючи, що на малій відстані рушницю не скористаєшся, він непомітно пересунув наперед обидва револьвери, щоб вони були напохваті, і тримав рукавиці тільки на кінчиках пальців. Він знав, що нема

надії на рятунок, коли нападуться на нього всі разом, проте ладен був померти, як і похвалявся, міцно зціпивши зуби на горлі у ворога. Але Ведмідь зупинив своїх товаришів, одштовхуючи найпалкіших страшним кулаком. Коли галас почав затихати, Макензі глянув на Заринску. Вона була чудова: нахилилася вперед на своїх лижвах, вуста ледь розтулені, ніздрі тремтять — немов тигриця, що готується стрибнути. У великих чорних очах її, спрямованих на одноплемінців, світився страх і виклик. Вона була така напружена, що й дихати забула. Так і скам'яніла, притиснувши одну руку до грудей, а другою міцно тримаючи батога. Та тільки-но Макензі глянув на неї, їй трохи полегшало. Тіло її розпружилося, вона випросталась і відповіла йому поглядом, сповненим безмірного кохання.

Тлінг-Тінег спробував говорити, але гамір заглушив йому голос Тоді Макензі виступив наперед. Лис роззявив був рота й хотів щось крикнути, але Макензі так люто поглянув на нього, що він одсахнувся і крик той застряг йому в горлі. Його невдачу зустрінуто реготом; тепер індіяни втихомирились і стали слухати.

— Брати! Білий чоловік, якого ви прозвали Вовком, прийшов до вас зі щирими словами. Він не брехун, як ескімос, він правду каже. Прийшов, як друг, як той, хто хотів би стати вам за брата. Але ваші чоловіки сказали своє, і час лагідних слів минув. Перш за все я хочу повідати вам, що в шамана брехливий язик, що він не правдивий пророк, і звістка, яку він ознаймив, то не слово Вогненосця. Його вуха глухі на голос Крука, він з власної голови тче хитрі вигадки, а вас бере за дурнів. Він не має жодної сили. Коли вам доводилося вбивати собак і їсти, коли ви напихали собі шлунки невичиненими шкурами й шматками з мокасин, коли помирали старі чоловіки й старі жінки, коли помирали діти коло висхлих материних грудей, коли землю вашу огорнув морок і ви гинули, як лосось без води, коли вас опав голод, то чи послав шаман щастя вашим ловцям? Чи напхав він м'ясом черева ваші? Кажу вам ще раз — шаман не має жодної сили. Дивіться, я плюю йому межи очі!

Люди, хоча й жахнулися на таке блюзнірство, та не заревли. Деякі жінки полякалися, але чоловіки схвильовано чекали чуда. Всі дивилися на шамана й Макензі. Жрець зрозумів, що настала переломна хвилина, відчув, що його влада хитається, і хотів був озватися, але Макензі, люто дивлячись на нього, звів кулака й підступив ближче. І шаман злякався. Макензі зневажливо зареготався й повів далі:

— Ну й що? Чи вразило мене громом? Чи спалила мене блискавка? Чи попадали зорі з неба й роздушили мене? Тьху! Про цього пса я вже не буду говорити. Тепер скажу про свій народ, наймогутніший з усіх народів, що панує в цілому світі. Спочатку ми полюємо поодинці, от як я полюю. Потім ми полюємо зграями. Нарешті, як стадо оленів, проходимо по всій землі. Ті, кого ми беремо до своїх осель, живуть, а хто не хоче — гине. Заринска — гарна дівчина, повна життя й сили, з неї буде добра Вовча мати. Ви можете вбити мене, та все ж вона буде Вовчою матір'ю, бо моїх братів багато, і вони прийдуть слідами моїх собак. Слухайте, який закон у Вовків: коли хто позбавить життя одного Вовка, то за це головою накладуть десятеро. Багато племен уже заплатили таку ціну, а багато ще платитимуть.

А тепер я поговорю з Лисом і Ведмедем. Здається, їм до вподоби дівчина. Так? Але ж гляньте, я купив її. Тлінг-Тінег спирається на мою рушницю. Інші дари за дівчину лежать біля його багаття. Однак я буду чесний з ними. Лисові сухо в роті від довгої промови, і я дам йому п'ять великих папуш тютюну. Нехай йому рот зволожиться, щоб він міг досхочу галасувати на раді. Ведмедя я дуже поважаю і дам йому два укривала, борошна двадцять мірочок і тютюну вдвоє більше проти Лиса, а якщо він піде зі мною через Східні гори, то я дам йому таку саму рушницю, як Тлінг-Тінегові. А якщо він не хоче? Добре! Вовк уже втомився говорити. Він тільки ще раз нагадає вам закон: коли хто позбавить життя одного Вовка, то за це головою накладуть десятеро.

Макензі усміхнувся й відійшов на своє місце, але на серці йому було неспокійно. Стояла ще темна ніч. Дівчина підійшла до нього й похапцем

розповіла, до яких хитрощів удається Ведмідь у бійці на ножах. І Макензі уважно її вислухав.

Отже, вони будуть битися. Зараз десятки мокасинів розширили майданчик біля вогнища. Багато мовилося про шаманову поразку. Дехто казав, що він лише не захтів показувати своєї сили, але інші згадували минулі випадки й згоджувалися з Вовком. Ведмідь вийшов на середину майданчика, вийнявши з піхов мисливського ножа російської роботи. Лис зауважив, що Макензі має револьвери; тоді той зняв пояса й надів на Заринску і так само звірив їй і рушницю свою. Дівчина похитала головою — мовляв, вона не вміє стріляти, бо ж рідко доводилося жінці мати в руках такі коштовні речі.

— Тоді, якщо небезпека надійде до мене ззаду, голосно гукни: "Мій мужу!" Ні, отак: "Мій мужу!"

Він засміявся, коли вона проказувала незнайомі англійські слова, вщипнув її за щоку й увійшов у коло. Не лише зростом і поставою переважав його Ведмідь, але й Ведмедів ніж був довший на добрих два дюйми. Відлюдькові Макензі траплялося вже на своєму віку ставати віч-на-віч із супротивником, отож він знав, що перед ним стоїть справжній чоловік. Однак він аж стрепенувся, побачивши блискучу крицю, і в жилах швидше запульсувала гаряча кров його предків.

Не раз заганяв Ведмідь Відлюдька то до краю вогнища, то в глибокий сніг, але потім, ступінь по ступневі, наче вправний боксер, він знову вертався насеред поля. Ніхто не заохочував його, тимчасом як супротивника підбадьорювали хвалою, порадами, осторогами. Але Макензі міцніше стискав зуби, коли дзвеніли ножі, черкаючи один об одного, і, свідомий своєї сили, натискав або боронився цілком спокійно. Спочатку він почував жаль до свого супротивника, але той жаль зник перед первісним інстинктом самооборони, а потому цей інстинкт перетворився на жадобу вбивства. Десять тисяч років цивілізації спали з нього, і він став печерним чоловіком, що б'ється за самицю.

Двічі він штрикнув Ведмедя, одскочивши непошкоджений, але втретє не умкнувся, і вони зітнулися: кожен вільною рукою вхопив за озброєну руку ворога. Тоді тільки Макензі відчув страшенну силу свого супротивника. Його м'язи болісно напружились, аж вузлами взялися, жили й тужні мало не рвалися з натуги, а вістря з російської криці полискувало ближче й ближче. Він спробував відірватися від супротивника, але цим тільки нашкодив собі. Коло людей, у хутра затушкованих, усе вужчало; кожен прагнув побачити останній удар. Та враз Макензі спритно відхилився трохи набік і вдарив свого супротивника головою. Ведмідь мимоволі похитнувся й утратив рівновагу, а Макензі швидко підставив йому ногу і, подавшись уперед усією своєю вагою, турнув супротивника за коло глядачів у глибокий сніг. Ведмідь виборсався із снігу й кинувся назад на бойовище.

— О мій мужу! — голос Зарински задзвенів, попереджаючи про небезпеку.

На звук спущеної тятиви Макензі пригнувся до землі, й стріла з кістяним вістрям пролетіла над ним, влучила Ведмедеві в груди, і той з розгону впав на нього. Але за мить Макензі скочив на ноги. Ведмідь лежав нерухомо, а по той бік вогнища стояв шаман і накладав другу стрілу.

Макензі схопив важкого ножа за кінчик леза і рвучко метнув його. Ніж, блискавкою майнувши над багаттям, аж по самий держак вгородився в горло шаманові. Той захитався і впав у жар на вогнище.

Клац! Клац! — Лис ухопив рушницю Тлінг-Тінегову і даремне намагався загнати набій у цівку, але, почувши, як зареготався Макензі, випустив її.

— Виходить, Лис ще не навчився грдтися цією цяцькою? Він ще жінка. Ходи сюди! Я тебе навчу.

Лис вагався.

— Ходи, кажу!

Лис підступив невпевнено, як набитий собака.

— Ось так і так. І все! — Набій став на своє місце і, звівши курка, Макензі приклав рушницю до плеча.

— Лис сказав, що цеї ночі відбудуться великі події, і сказав правду. Великі події відбулися, та Лисова в них участь була нікчемна. Чи Лис і досі хоче взяти Заринску до свого намету? Хоче піти слідом за шаманом і Ведмедем? Ні? Гаразд!

Макензі зневажливо відвернувся й витяг ножа шаманові з горла.

— Може, хто інший з молодих мисливців цього хоче? Якщо є такі, то Вовк кластиме їх по двоє й по троє, доки не лишиться жодного. Немає? Гаразд. Тлінг-Тінегу, я дарую тобі цю рушницю вдруге. Якщо тобі доведеться мандрувати на Юкон, то пам'ятай, що там завжди буде для тебе місце й багато їжі біля Вовкового багаття. Ніч уже, бачу, обертається на день. Я йду, але можу вернутися. Тож не забудьте про Вовчий закон!

Макензі підступив до Зарински, а індіяни дивилися на нього, наче на якусь надприродну істоту. Дівчина стала на чолі запрягу, й собаки рушили. За кілька хвилин їх поглинув примарний ліс. Макензі стояв непорушно, потім і собі нап'яв лижви, щоб іти за ними.

— А Вовк забув про п'ять великих папуш? Макензі сердито обернувся до Лиса, але раптом йому стало смішно.

— Я дам тобі одну маленьку папушу.

— Це вже як сам Вовк знає, — покірно мовив Лис, простягаючи руку.

ЛЮДИ З СОРОКОВОЇ МИЛІ

Здоровило Джім Белден і гадки не мав, до чого призведуть його цілком невинні слова про те, що зерняста крига "досить-таки дивна штука". Так само й Лон Мак-Фейн не уявляв собі наслідків, сказавши, що донна крига ще дивовижніша штука. Не уявляв і Бетлз, котрий відразу почав сперечатися, буцімто немає ніякої донної криги. То просто вигадка, аби людей лякати.

— І це ти мені кажеш таке! — обурився Лон. — Пробувши в цих краях стільки років! А ще не раз їв зі мною з одного казанка!

— Таж це безглуздя, — правив своєї Бетлз. — Адже вода тепліша за лід…

— Не велика різниця, як його проломити.

— А все ж тепліша, бо не замерзла. А ти кажеш, що вона замерзає з дна.

— Я кажу лиш про донну кригу, Девіде, лише про донну кригу. Хіба ж тобі не лучалося такого: пливеш річкою, вода прозора, як скло, і раптом, наче хмара найде на сонце, — крижинки, немов бульбашки, починають зринати, і вмент вздовж і впоперек річка побіліє, ніби земля під першим снігом.

— Еге, не раз лучалося, як я, було, задрімаю коло стерна. Тільки що крига в мене завжди йшла з сусіднього рукава, а не з дна зринала.

— А насправжки ніколи не бувало?

— Не бувало. І ти такого не бачив. Це ж безглуздя. Хай інші скажуть.

Бетлз звернувся до всіх, що сиділи навколо грубки, але нікому не хотілося встрявати в їхню суперечку.

— Чи безглуздя, чи ні, але правда. Торік восени ми з Ситкою Чарлі бачили таке видиво, як пливли річкою через пороги, знаєш, там, коло Форту Сподівань. Була звичайна осіння година, сонце поблискувало на золотих модринах і на тремтячих осокорах, на воді мерехтіли брижі, хоч із Півночі вже насувався голубий зимовий туман. Ти й сам гаразд знаєш, як то буває. Край берегів уже понамерзає, та й у вирах кружляють чималі крижини, повітря дзвенить та іскриться, і ти відчуваєш, що з кожним віддихом набираєшся нової сили. Отоді, голубе, світ робиться малий, і починають свербіти п'яти до мандрів.

Про що ж я казав? Ага, отож гребли ми, криги ніде й сліду не було, лише у вирах, коли це індіянин підвів весло й гукає: "Лоне Мак-Фейн! Глянь униз! Я чув про таке, але ніколи не сподівався побачити навіч!" Ти знаєш, що Ситка Чарлі так само, як і я, не в цій стороні народився, а тому ми обидва не бачили такого. Кинули ми гребти, посхилялися над облавками і вдивляємось у блискучу воду. Мені та картина нагадала час, коли я жив з ловцями перлів і бачив коралові береги, що виростають, неначе сади, під водою. То була донна крига, вона чіплялася й наростала китицями на кожній скелі, як ті білі корали.

А потім було ще цікавіше. Скоро ми минули пороги, вода стала як молоко й укрилася зверху маленькими кружальцями, так, ніби риба перій підіймається вгору навесні або як іде дощ. То зринала донна крига. Праворуч, ліворуч, куди не кинеш оком, — всюди вода була вкрита тією кригою. Човен плив, наче в густій каші, вона обліпила весла, як клей. Скільки переїздив я пороги перед тим і після того, але ніколи не бачив ані подоби. Раз за життя трапилось мені таке видовисько.

— Кажи, кажи! — сухо кинув Бетлз. — Думаєш, я повірю твоїм теревеням! Мабуть, щось не гаразд у тебе і з очима, і з язиком. А може, повітря так вплинуло тоді на вас?

— Але ж я бачив ту кригу на власні очі, і коли б тут був Ситка Чарлі, то й він би посвідчив, що це правда.

— Проте факти є факти, їх не обминеш. Це не природно, щоб вода замерзала з глибини.

— Але ж я на власні очі…

— Не гарячкуй так, — уговкував його Бетлз.

Однак Лон Мак-Фейн, запальний, як і всі кельти, вже кипів гнівом.

— То ти не віриш?

— Коли ти вперся, як вислюк, то скажу тобі, що таки не вірю. Я вірю насамперед природі й фактам.

— Виходить, я брехун? — погрозливо мовив Лон. — Може, спитаєш у своєї жінки-сивашки й переконаєшся, що я кажу правду.

Бетлз несподівано спалахнув люттю. Ірландець нехотячи образив його, бо Бетлзова дружина була напівбіла, дочка російського торгівця хутром, і він повінчався з нею в православній місії в Нулато, за тисячу миль звідси в пониззі Юкону, тому вона належала до вищої касти, ніж звичайні тубільні жінки-сивашки. Це вже були тонкощі, і їх могли збагнути лише північні шукачі пригод.

— Авжеж, брехун, — відповів він злісно.

Ту ж мить Лон Мак-Фейн кинув його об землю. Чоловіки, що сиділи коло грубки, посхоплювалися й розборонили їх.

Бетлз підвівся, втираючи — кров з уст.

— Я ніколи не лишаюся боржником. Не думай собі, що й цього разу я не розквитаюсь.

— Мене ще зроду ніхто не називав брехуном, — була чемна відповідь. — І хай мене дідько вхопить, коли я не допоможу тобі розквитатися зі мною будь-яким способом.

У тебе й досі той тридцять вісім на п'ятдесят п'ять?

Лон потакнув.

— Ти б добув собі кращий калібр. А то мій револьвер попробиває в тобі такі дірки, як горіхи.

— Не бійся. Мої кулі хоч і мають м'які носики, зате б'ють влучно і вилітають з другого боку сплющені в кружечок. А коли я матиму приємність бути до твоїх послуг? Біля ополонки гарне місце.

— Не погане. Будь там рівно за годину, тобі не доведеться довго чекати на мене.

Обидва надягли рукавиці й вийшли з поста, дарма що товариші вмовляли їх помиритися.

Почалося все з дрібниці, однак у таких упертих і запальних людей дрібниці швидко розростаються у велику образу. Окрім того, в ті часи ще не здогадалися розморожувати грунт і добувати золото взимку, тож люди з Сорокової Милі, замкнені в таборі тривалою арктичною зимою,

робилися обважнілі від переїдання й примусових лінощів і такі дражливі, як бджоли в кінці літа, коли вулики переповнені медом.

У Північній Країні тоді ще не існувало правосуддя. Кінна поліція теж була справа майбутнього. Кожен сам міряв образу й визначав кару, залежно від того, як вона йому допекла. Рідко коли громада втручалася в такі справи, і ніколи за всю похмуру історію табору на Сороковій Милі не порушувано восьмої заповіді.

Здоровило Джім Белден поспішно скликав раду. Відлюдька Макензі настановили головувати й відрядили посланця до панотця Рубо, щоб і той прийшов на допомогу. Вони розуміли, що становище їхнє парадоксальне. Можна було втрутитися й не допустити до поєдинку, однак це суперечило б їхнім власним поглядам, хоч їм і дуже хотілося, щоб товариші не стрілилися. З одного боку, їхня простацька давня етика визнавала право кожного ударом відплачувати за удар, але ж вони ніяк не могли погодитися на те, щоб двоє добрих товаришів, таких, як Бетлз і Мак-Фейн, зійшлися в смертному герці. Теоретично вони вважали за боягуза того, хто уникає бою, коли йому виклик кинуто; проте як самі зіткнулися з такою справою, то не хотіли, аби вона дійшла кінця.

Зненацька нараду було перервано. Надворі зарипіли мокасини, почувся крик, а тоді постріл револьвера. Двері шпарко відчинилися, й увійшов Мелмют Кід, весело поблискуючи очима. В руці він тримав кольта, з якого ще курився дим.

— Поклав на місці. — Він замінив порожню гільзу й додав: — Твого собаку, Відлюдьку.

— Жовте Ікло? — спитав Макензі.

— Ні, того клаповухого.

— До біса! Таж він був здоровий!

— Вийди подивися.

— А врешті, воно й краще. Я таки боявся, що він заслабне. Сьогодні вранці вернувся Жовте Ікло і добряче покусав його, та й мене мало не повдовив: кинувся на Заринену, але вона метнула йому спідницею межи очі й викрутилася. Тільки того, що порвала спідницю та добре викачалася в снігу. А він знов забіг до лісу. Гадаю, що вже не вернеться. В тебе теж загинули які-небудь собаки?

— Один, найкращий з усього запрягу. Шукум. Сьогодні вранці почав кидатися на всіх, але не наробив багато лиха. Напав на собак Ситки Чарлі, і вони розтягли його по всьому шляху. А тепер двоє з них сказилося і втекло; як бачиш, він зробив своє. Коли ми чогось не вигадаємо, то до весни лишиться мало собак.

— І людей теж.

— Як то? З кимось сталося лихо?

— Бетлз і Мак-Фейн посперечалися, а тепер зійдуться біля ополонки, щоб докінчити суперечку.

Йому докладно розповіли пригоду. Мелмют Кід звик, що товариші його завжди слухаються, і взявся владнати цю справу. Він швидко вигадав, як виплутатися з халепи, і пояснив свій план товаришам; ті пообіцяли неодмінно виконати всі його настанови.

— Отже, ви бачите, — закінчив він, — що ми не позбавляємо їх змоги битися, а однак я гадаю, що вони самі не захочуть, як зметикують, до чого йдеться. Життя — то гра, а люди грачі. Вони гратимуть на все, коли є хоч один шанс на тисячу виграти. Але позбавте їх того одного шансу, й вони не гратимуть.

Він удався до начальника поста:

— Відміряй-но мені три сажні найкращого півдюймового манільського мотуза. Ми встановимо такий прецедепт, що люди Сорокової Милі повік будуть його пам'ятати, — пророкував Кід. Потім, обкрутивши мотуза навколо руки, повів своїх товаришів до ополонки якраз вчасно, щоб зустріти супротивників.

— Яке, в чорта, він мав право приплутувати до цієї справи мою дружину? — загримів Бетлз, коли товариші спробували вмовити його. — Це зовсім ні до чого не прихопилося, — заявив він рішуче. — Це зовсім ні до чого не приходилося, — проказував він раз у раз, ходячи сюди й туди та піджидаючи Лона Мак-Фейна.

У Лона ж Мак-Фейна обличчя палало, а рот не стулявся: він зухвало кидав виклик церкві.

— Коли так, панотче, — кричав він, — коли так, то я залюбки загорнуся в полум'яну ковдру й ляжу на постіль з жару. Але ніхто не скаже, що Лонові Мак-Фейну завдали брехні, а він облизнувся й навіть вухом не повів! І не треба мені вашого благословення. Я хоч і неотесаний, але серцем відчуваю, що добре, а що зле.

— Таж це не серце, Лоне, — зауважив панотець Рубо, — це гординя спонукала тебе підняти руку на свого ближнього.

— Це вже ваші французькі вигадки, — відказав Лон. І потім, повертаючись іти, спитав: — А ви відправите панахиду, коли мені не пофортунить?

Але священик тільки всміхнувся. Він і собі повернувся й рушив у напрямі білої замерзлої річки. До ополонки провадила втоптана стежка із ступінь завширшки. Обабіч лежав глибокий, пухкий сніг. Люди йшли один за одним, мовчки, а священик у чорній сутані надавав походові урочистого, похоронного вигляду. Як на Сорокову Милю, то це був теплий зимовий день; обважніле небо нависло низько над землею, а живе срібло

показувало незвичний рівень — двадцять градусів під нулем. Але це тепло не тішило. Навіть високо вгорі вітер ані кивав, і хмари зависли нерухомо, похмуро, віщуючи ранній снігопад. А байдужа земля, скована зимовою сплячкою, не готувалася його зустрічати.

Коли прийшли до ополонки, Бетлз, походжаючи, очевидно, знов мовчки обмірковував сварку, бо на закінчення вигукнув своє: "Це зовсім ні до чого не прихопилося!" А Лон Мак-Фейн похмуро мовчав. Гнів так душив його, що він не міг говорити.

А все ж у ті хвилини, коли вони не думали про сварку, то обоє дивувалися на своїх товаришів. Вони сподівалися, що їм чинитимуть опір, і ця мовчазна згода ображала їх. Здається, можна було більшого сподіватися від близьких людей, і обидва в душі почувалися наче скривдженими й обурювалися тим, що стільки друзів без єдиного слова протесту вийшли подивитися, наче на свято, як вони стрілятимуть один одного. Видно, небагато вони були варті в громаді. Якось дивно поводилися їхні товариші, аж не вірилося.

— Станьмо спина до спини, Девіде. Чи досить буде п'ятдесяти кроків, чи, може, подвоїти відстань?

— Досить, — хижо відрубав Бетлз.

Але новий манільський мотуз, що був не на видноті, а так собі недбало обкручений на руці в Мелмюта Кіда, привабив меткий ірландців погляд і сповнив його тривогою.

— А нащо тобі мотуз?

— Швидше! — Мелмют Кід глянув на свого годинника. — У мене дома повна піч хліба, і я не хочу, щоб він запався. Та й ноги мені мерзнуть.

Інші чоловіки, хто як, теж виявляли свою нетерплячку.

— Але ж нащо цей мотуз, Кіде? Він зовсім новий, хіба ж твій хліб такий важкий, щоб витягати його мотузом?

Бетлз цю хвилину озирнувся. Панотець Рубо, що саме розкумекав, до чого йдеться, затулив рота рукавицею, ховаючи посмішку.

— Ні, Лоне, це мотуз на людину. — Мелмют Кід, як треба, вмів справити враження.

— На яку людину? — Бетлз теж зацікавився мотузом.

— На другу людину.

— Яку ще другу?

— Слухай, Лоне, і ти теж, Бетлзе! Ми обміркували вашу дрібну сварку й ось що врадили. Спиняти вас ми не маємо права…

— Ще б пак!

— І не збираємося. Зате можемо зробити інше… і зробимо. Зробимо так, щоб цей поєдинок не повторився в історії Сорокової Милі, щоб він став за приклад для всіх чечако, що простують сюди Юконом. Хто зостанеться живий, того повісимо на найближчому дереві. А тепер гайда!

Лон недовірливо усміхнувся, а потім обличчя йому проясніло.

— Міряй, Девіде, п'ятдесят кроків, тоді обернемось і стрілятимемо, доки один з нас упаде мертвий. Сумління не дозволить їм таке зробити. Той янкі нас тільки лякає.

Він рушив, задоволено всміхаючись, але Мелмют Кід спинив його:

— Лоне! Давно ти мене знаєш?

— Та вже давненько.

— А ти, Бетлзе?

— П'ять років буде в червневу повідь.

— Ну, а чи пригадуєте ви такий випадок, щоб я не дотримав слова? Чи, може, від інших чули про таке?

Обидва похитали головами, намагаючись зрозуміти, до чого воно йдеться.

— Значить, на моє слово можна покластися?

— Як на боргове зобов'язання, — мовив Бетлз.

— Воно таке ж певне, як надія на спасіння душі, — швидко додав Лон Мак-Фейн.

— Ну, то слухайте! Я, Мелмют Кід, даю своє слово, — а ви знаєте, чого воно варте, — коли скінчиться поєдинок, то не мине й десяти хвилин, як той, хто живий лишиться, повисне на мотузі. — Він відступився назад, як колись, може, відступився Пілат, умивши руки.

Люди з Сорокової Милі стояли мовчки. Небо спустилося ще нижче, сиплячи на землю кристалічну хмару сніжинок — маленькі геометричні фігурки, прекрасні й ефемерні, як подих, що їм, однак, судилося існувати аж до повороту сонця з південної мандрівки. І Бетлзові, і Лонові не раз доводилося ризикувати, ризикувати з прокльонами або з жартом на устах, але з непохитною вірою в Щасливий Випадок. Проте в цій грі такого Випадку не могло бути.

Вони вдивлялися в Кідове обличчя, але це було все одно, що вдивлятися в обличчя сфінксове. Минали напружені хвилини, і їм дедалі дужче хотілося заговорити. Нарешті собаче виття порушило тишу; воно долинало звідти, з Сорокової Милі. Сумне виття гучнішало, воно аж серце роздирало, а тоді довгим скиглінням завмерло в далечині.

— А хай тобі трясця! — Бетлз підвів коміра своєї купини й безпорадно озирнувся навкруги.

— Славну гру закрутив ти, Кіде! — вигукнув Лон Мак-Фейн. — Усі прибутки закладові, й анічогісінько гравцеві. Сам диявол не вигадав би такої штуки, і хай мені грець, як я вплутаюсь у неї.

Коли мешканці Сорокової Милі видиралися на вкритий льодом берег вирубаними в кризі східцями, а потім ішли вулицею до поста, то дехто, ніби кашляючи, тамував сміх, а дехто підморгував, удаючи, що струшує сніг, який налип на віях. Але собака завив протягло й погрозливо вже десь ближче. За рогом зойкнула якась жінка й гукнула: "Він сюди біжить!" Потім до гурту прискочив якийсь індіянський хлопець та кілька зляканих собак, що мчали так, наче за ними сама смерть гналася. Слідом біг Жовте Ікло, маючи наїжаченою шерстю, як сіра блискавка. Всі, окрім янкі, сипонули врозтіч. Індіянський хлопець спіткнувся й упав. Бетлз спинився, схопив хлопця за полу й кинувся до стосу дров, куди вже видряпалися інші чоловіки. Жовте Ікло вернувся назад, переслідуючи якогось пса. Той пес, не скажений, але збожеволілий зі страху, втікаючи, збив Бетлза з ніг і помчав угору вулицею. Мелмют Кід вистрілив у Жовте Ікло. Скажений собака перекрутився в повітрі, впав на спину, тоді знову скочив на ноги й одним стрибком здолав півдороги до Бетлза. Але не досяг його.

Бо Лон Мак-Фейн зіскочив зі стосу дров і схопив собаку на льоту. Вони покотилися; Лон, випроставши руку, тримав собаку за горло, щоб уберегтися від смердючої слини, що бризкала йому в обличчя. Тоді Бетлз, з револьвером у руці, вигодивши слушну мить, спокійно поклав край боротьбі.

— Оце була чесна гра, Кіде, — зауважив Лон, підводячись і струшуючи сніг з рукавів. — І я узяв своє.

Увечері, тимчасом як Лон Мак-Фейн, надумавши вернутися в лоно церкви, простував до хатини панотця Рубо, Мелмют Кід довго розмовляв про цю дрібну подію.

— Невже ти б зробив таке? — чіплявся до нього Макензі. — Якби вони здумали стрілитися?

— Хіба я коли порушував своє слово?

— Та ні, не в тім річ. Відповідай на запитання. Чи зробив би?

Мелмют Кід підвівся й сказав:

— Відлюдьку, я сам себе весь час питаю про це.

— Ну й що?

— Та ось і досі не знаю, що відповісти.

У ДАЛЕКІЙ КРАЇНІ

Коли людина мандрує в далеку країну, їй доводиться забувати чимало з того, до чого вона звикла, і пристосовуватися до нових життєвих обставин. Вона мусить відмовитись від колишніх ідеалів, зректися колишніх богів, а часто й переробити закони моралі, що досі керували її поведінкою. Тому, хто має протеївську[10] здатність принатурюватися, новина такої зміни може навіть бути за джерело втіхи; але тому, хто вже затвердів у звичках, присвоєних змалку, гніт іншого оточення — нестерпучий; він страждає тілом і душею серед нових обмежень і ніяк не годен їх збагнути. Це страждання раз у раз дається

взнаки, штовхає людину на злочини й призводить до всілякого лиха. Тому, хто не може призвичаїтись до нових умов життя, краще повернути до своєї країни; якщо він загається, то неодмінно загине.

Людина, що скидається вигод старої цивілізації заради юної дикості і первісної простоти Півночі, може сподіватися талану оберненопропорційно до кількості та якості своїх безнадійно вкорінених звичок. Вона незабаром виявить, коли взагалі на щось здатна, що матеріальні вигоди важать менше. Легко змінити добірні страви на грубу їжу, зграбні шкуратяні черевики на м'які безформні мокасини, пухову постіль — на снігову. Але дуже важко навчитися належно ставитись до всіх речей, і особливо до своїх товаришів. Чемність звичайного життя така людина мусить змінити на альтруїзм, поступливість і терпимість. Так, і тільки так може вона здобути коштовну перлину — справжню дружбу. Не конче казати: "Дякую", — вона мусить довести свою вдячність вчинками. Радше б мовити, вона мусить заступити слово — вчинком, а букву — духом.

Як тільки чутка про арктичне золото дзвоном пішла по всьому світі й принада Півночі захопила серця людей, Картер Везербі покинув своє тепленьке місце в конторі, переписав половину заощаджень на жінку, а за решту купив усе потрібне до подорожі. З натури він не був романтик, комерційна неволя задавила в ньому всі високі поривання, — просто він утомився від буденної мотанини й хотів раз добряче ризикнути, сподіваючись, звісно, на відповідні прибутки. Він так само, як багато інших дурнів, понехтував старими, випробуваними дорогами, що ними піонери Півночі мандрували вже років з двадцять, і поспішив навесні до Едмонтону, де, на своє нещастя, прилучився до одного гурту шукачів золота.

Власне, нічого надзвичайного не було в тій компанії. Метою її, так само, як і всіх інших гуртів, був Клондайк. Але шлях, що ним вона поклала собі йти до тієї мети, забивав дух навіть найодважнішим тубільцям, які змалку звикли до лихих примх Північного Заходу. Здивував той шлях навіть Жака Батіста, сина індіянки з племені чіпева й заволоки

француза (його перший крик пролунав у вігвамі з оленячих шкур на північ од шістдесят п'ятої паралелі, і його вгамовували смачною куклою з сирого сала). Хоча він і найнявся за провідника й згодився довести їх аж до вічного льоду, але зловісно хитав головою, коли в нього питали поради.

А нещаслива зірка Персі Касферта, мабуть, саме тоді сходила, бо він теж прилучився до цієї компанії аргонавтів. Він був звичайна собі людина, мав солідний рахунок у банку і таку ж саму солідну освіту, а цим багато сказано. Йому не було жодної рації вплутуватися в ту авантюру, аніякісінької, якщо не брати на увагу його надмірної сентиментальності. Помилково вважав він її за справжню романтику та нахил до пригод. Інші люди теж не раз припускалися такої помилки і потім гірко за неї розплачувалися.

Перший подих весни застав гурт на Лосевій річці; скоро зійшла крига, мандрівці рушили вниз, за течією. То була імпозантна флотилія, бо й спорядження мали багато та й провадив її цілий загін лихої слави метисів з жінками й дітьми. День у день надсаджувалися вони на човнах і каное, воювали з комарами та іншою комашнею або ж пріли та лаялися, тягаючи човни волоком. Тяжка праця розкриває людську душу аж до самої глибини; і не встигли вони поминути озера Атабаску, як кожен із того гурту виявив свою правдиву натуру.

Картер Везербі й Персі Касферт обидва були буркуни й ледарі. Кожен з них більше скаржився на різні невигоди, ніж увесь гурт укупі. Ані разу не запропонували вони своїх послуг, хоч у таборі було повно всякої дрібної роботи. Чи то малося відро води принести, чи зайвий оберемок дров нарубати, чи посуд перемити та перетерти, чи щось пошукати серед речей — зараз ті нікчемні паростки цивілізації знаходили в себе звихи або нариви, що їх треба було негайно лікувати. Вони перші лягали спати, коли ще була сила нескінченої роботи; останні вставали вранці, коли вже всю роботу перед дорогою попорано, а сніданок ще не починався. Вони перші сідали їсти, проте були останні, коли доводилося готувати страву. Перші загарбували кращі шматки й останні помічали,

що захопили чужу пайку. Гребучи веслами, вони примудрялися лиш черкати воду, а човен плив собі за течією. Вони гадали, що ніхто того не завважує, але товариші лаяли їх нишком і щодалі більше ненавиділи, а Жак Батіст одверто глузував з них і проклинав з ранку до вечора. Але Жак Батіст не був джентльмен.

Коло Великого Невільничого озера вони закупили собак із Гудзонової затоки, і човни ще глибше занурилися в воду під тягарем сушеної риби й пемікана[11]. Та все одно бистрі води Макензі легко понесли їх до просторів Безплідної Землі. Дорогою вони обстежували кожен струмок, що давав хоч якусь надію, але золота мара тікала від них далі й далі на північ. Біля Великого Ведмежого озера, пригнічені звичайним страхом перед невідомими землями, провідники почали тікати. А у Форті Доброї Надії останні з них і найвідважніші повернули свої човни проти небезпечної течії, згинаючись під опором кодоли. Зостався самий Жак Батіст. Хіба ж він не пообіцяв мандрувати аж до вічного льоду?

Тепер вони дедалі частіше зверталися до брехливих карт, що їх накреслено здебільше на підставі чуток. Знали, що треба поспішати, бо вже минуло літнє сонцестояння й насувала арктична зима. Обійшовши понад берегом затоку, де Макензі вливалася в Льодовитий океан, вони повернули до гирла річки Літл-Піл. Потім почалася тяжка дорога проти води, і обидва ледарі поводилися ще гірше, ніж досі. Мусили тягти човни на кодолах, штовхати жердинами й переносити через пороги та переправи, — цих тортур було досить, щоб викликати в одного глибоку огиду до ризикованих учинків, а другому промовисто показати, чим насправді є пригодницька романтика. Одного разу вони збунтувались, але коли Жак Батіст почав їх лаяти останніми словами, вони принишкли, мов хробаки. Тоді метис налупцював їх обох, і побитих та скривавлених, поставив до праці. Уперше в житті їм довелося скуштувати твердої руки.

Залишивши свої човни коло верховин річки Літл-Піл, вони згаяли решту літа на те, щоб здолати вододіл між Макензі та Вест-Ретом. Невеликий струмок Вест-Рет був притокою річки Поркюпайн, що впадала до Юкону там, де цей великий водний шлях Півночі перетинав полярне

коло. Але вони програли в перегонах з зимою: якось їхні плоти застрягли серед товстого шереху, і довелося похапцем вивантажувати все добро на берег. Тої ночі річка кілька разів замерзала й скресала; другого ранку мороз скував її зимовим сном.

— Мабуть, звідси тільки яких чотириста миль до Юкону, — зважив Слоупер, виміряючи нігтем великого пальця масштаб на карті.

Нарада, що на ній обидва ледарі тільки нарікали й охкали, вже доходила до кінця.

— Тут був пост Гудзонової затоки, але то давно, не тепер, — сказав Жак Батіст.

Його батько, що служив у Хутряній компанії, колись бував у цих краях і відморозив собі два пальці на ногах.

— Здурів, чи що? — вигукнув хтось із гурту. — Невже більше не буде білих людей?

— Не буде, — впевнено мовив Слоупер. — Проте від Юкону до Доусона всього п'ятсот миль, а звідси близько тисячі.

Везербі й Касферт застогнали в один голос:

— Скільки ще доведеться їхати, Батісте? Метис на хвилину замислився.

— Якщо працюватимем, як чорти, й ніхто не викручуватиметься від роботи — то десять, двадцять, сорок, п'ятдесят день. А з цими дітьми (він показав на лежнів) нічого певного не знати. Може, тоді аж доїдемо, як пекло замерзне, а може, й ніколи.

Всі відклали лижви й мокасини, що їх наготовляли. Хтось покликав відсутнього товариша, і той з'явився на порозі старої хатини, коло якої вони стояли табором. Та хатина була такою самою загадкою, як і всі інші сліди людини на безмежних просторах Півночі. Не відомо було, коли й хто її збудував. Дві могили біля входу з високими крем'яними горбиками, може, ховали в собі таємницю тих колишніх мандрівців. Але чия ж рука наклала каміння?

Настала ждана мить. Жак Батіст кинув налагоджувати упряж і прив'язав неслухняного собаку до кілка, заткнутого в сніг. Кухар, мовчки протестуючи проти перерви в роботі, всипав жменю бекону в горщик, де варилися боби, і теж нашорошив вуха. Слоупер підвівся на ноги. Його постать кумедно контрастувала с обома ледарями, на вигляд цілком здоровими. Він був жовтий і виснажений, бо прибився сюди з якоїсь малярійної ями в Південній Америці, але не втратив охоти до мандрів і міг ще працювати, як інші. Важив він, разом із своїм важким мисливським ножем, мабуть, яких дев'яносто фунтів, а сивувате волосся свідчило, що молодощі його вже минули. Везербі або Касферт мали вдесятеро сильніші, аніж у нього, пружні молоді м'язи, а проте їм годі було за ним встигнути. Цілий день Слоупер підбивав дужчих за себе товаришів на тисячомильну подорож, таку страшну й жорстоку, що її ледве може уявити собі людина. В ньому втілилася невтомність його раси, а одвічна тевтонська упертість, поєднана з кмітливістю й жвавістю янкі, змушувала його тіло коритися духові.

— Всі, хто згоден їхати собаками, як тільки замерзне річка, нехай скажуть — згода.

— Згода! — пролунало вісім голосів. Ті голоси потім не раз проклинали свою долю, долаючи сотні миль тяжкої дороги.

— Хто не згоден?

— Я! — вперше ледарі з'єдналися без жодних компромісів задля особистої вигоди.

— То як же ми зробимо? — спитав Везербі зухвало.

— Більшість, хай вирішує більшість! — загукала решта гурту.

— Я знаю, що наша подорож може не вдатися, коли ви не поїдете, — сказав солодко Слоупер, — але гадаю, як ми добре постараємося, то якось уже дамо собі раду без вас. Що ви на це скажете, хлопці?

Зібрані гучно привітали таку ухвалу.

— Але стривайте, — несміливо почав Касферт, — що ж мені робити?

— Може, поїдеш з нами?

— Ні…

— Ну, то чорт з тобою, роби, що хочеш, яке нам діло!

— Порадься зі своїм слинявим приятелем, — запропонував валькуватий дакотянин, показуючи на Везербі. — Я певен, що коли треба буде куховарити або збирати паливо, він дасть тобі добру пораду.

— Отже, на цьому й станемо! — закінчив Слоупер. — Ми рушаємо завтра і спинимось табором за п'ять миль, щоб перевірити, чи все до ладу, та згадати, чи не забули ми тут чого.

Санки рипіли підкованими крицею полозами, собаки надривалися в упряжі, що в ній їм судилося й згинути. Жак Батіст спинився поруч Слоупера глянути востаннє на хатину. З юконського димаря ледь курилося. Обидва ледарі стояли на порозі й дивилися, як рушив гурт.

Слоупер поклав руку метисові на плече.

— Ти чув коли-небудь про кількенійських котів, Жаку? Той покрутив головою.

Ну то слухай, хлопче. Колись кількенійські коти затіяли бійку і билися доти, доки від них не лишилося й сліду: ні шкури, ні шерсті, ні пазурів. Ці двоє не люблять працювати. І не будуть працювати. Це вже напевне. Вони залишаються самі в хатині на цілу зиму — дуже довгу, темну зиму. От я й згадав про кількенійських котів.

— Француз у Батісті здвигнув плечима, але індіянин у ньому промовчав. Однак порух то був красномовний, він таїв у собі пророцтво.

Спочатку в маленькій хатині все йшло гаразд. Неприємні глузи товаришів зробили Везербі й Касферта свідомими обопільної відповідальності, що впала на них. Окрім того, роботи було не так багато на двох здорових чоловіків. А відсутність над ними жорстокої руки, тобто бульдога-метиса, ще й додала їм охоти. Спершу кожен намагався випередити другого, і вони виконували дрібну роботу так пильно, що коли б це побачили їхні товариші, які тепер знемагали на Довгому Шляху, то й очі витріщили б з дива.

Клопіт був їм абиякий. З трьох боків хатину оточував ліс, а в ньому палива було невичерпний запас. За п'ять ярдів од дверей текла річка Поркюпайн, і досить тільки прорубати в її зимових шатах ополонку, як маєш джерело кришталево-чистої і аж боляче холодної води. Але невдовзі й ці нехитрі обов'язки їм набридли. Ополонка щоразу замерзала, і доводилося довго цюкати кригу сокирою. Невідомі будівники поклали в бічні стіни зрубу довші колоди і спорудили позад хатини комору. Там золотошукачі склали частину своїх припасів. Харчів у коморі виявилося втричі більше, ніж годні були з'їсти тих двоє людей, що мали там жити. Але більшість тієї живності могла додати снаги й зміцнити м'язи, зате не лоскотала смаку. Правда, цукру там було аж

надто для двох звичайних чоловіків, але ці двоє були сливе як діти. Вони швидко переконалися, який смачний окріп, добряче підсолоджений цукром, і щедро поливали густим білим сиропом оладки з яблук, і намочували в ньому сухарі. Далі ще й кава, чай, і особливо сушені овочі, дуже багато потребували цукру. Перша суперечка виникла в них з приводу цукру. А то дуже небезпечна річ, коли двоє людей, цілком залежних одне від одного, заходять у сварку.

Везербі любив розводитись про політику, а Касферт, що звик одрізувати купони й ніколи не цікавився громадським добробутом, або нехтував цю тему, або потішав себе різними ущипливими увагами. Але клерк був занадто тупий, щоб оцінити вишукані дотепи, і даремна витрата пороху дратувала Касферта. Він звик сліпити людей своїм блискучим красномовством і мучився через брак слухачів. Для нього то була особиста образа, і він складав вину за це на свого пришелепуватого товариша.

Вони не мали нічого спільного, нічого, що б їх ріднило, — тільки те, що доводилося жити вкупі. Везербі був клерк і за ціле життя не знав нічого, крім своєї канцелярії. Касферт був магістр мистецтв, маляр-аматор, та ще й пробував хисту в письменстві. Один був чоловік нижчого гатунку, який вважав себе за джентльмена, а другий був джентльмен і знав, що він джентльмен. З цього видно, що можна бути джентльменом і не мати бодай найменшого почуття товариськості. Клерк був вульгарний і розпусний, а той — естет, і клеркові безкінечні розповіді про любовні пригоди, здебільша вигадані, впливали на надчутливого артиста, як сморід з каналізаційної канави. Він мав клерка за брудну, некультурну худобину, що їй місце в гною зі свиньми, і казав йому це в вічі; а той у відповідь звав його лемішкою й хрунем. Везербі нізащо в світі не міг би сказати, що означає "хрунь", але тим словом він осягав свою мету, а це, врешті, головне в житті.

Перебріхуючи на кожній третій ноті, Везербі годинами співав таких пісеньок, як "Бостонський волоцюга", "Вродливий юнга", а Касферт аж плакав з лютості і, не мігши довше терпіти, тікав надвір. Але рятунку не

було й там. На морозі довго не вибудеш, а в хатині завбільшки десять на дванадцять ярдів, де стояли нари й груба, стіл та інші речі, двом було тісно. Вже сама присутність одного була особиста образа для другого, і вони понуро мовчали, щораз упертіше й довше. У такі хвилини вони намагалися зовсім не помічати один одного, хоч зрідка то той, то інший скоса зиркав на сусіда й зневажливо кривив губи. І кожний про себе дивувався, як це господь бог міг створити того другого.

Роботи було мало, й час спливав страшенно повільно. Від цього вони, звичайно, дедалі ледачіли. Врешті вони стали мляві, наче сонні мухи, і не хотіли виконувати бодай найменшої роботи. Одного ранку Везербі, знаючи, що його черга варити сніданок, виліз із-під коців і, поки його товариш ще хріп, засвітив каганця та розпалив у грубі. Вода в казанках замерзла, і в хатині не було чим умитися. Але він не став чекати, поки вода відтане, а брудними руками порізав на шматочки бекон і заходився знехотя готувати тісто. Касферт прокинувся й тихцем стежив за ним. Його обурила неохайність Везербі, вони страшенно полаялися й поклали надалі варити кожен окремо. За тиждень і Касферт знехтував ранішнє вмивання, хоч це не завадило йому з'їсти зі смаком сніданок, що він собі зготував. Везербі зловтішно всміхнувся. Згодом вони цілком занехаяли дурну звичку вмиватися щоранку.

Коли запас цукру та інших ласощів почав меншати, то кожен з них, боячись, щоб другий не з’їв більше за нього, став просто обжиратися. Це вадило не тільки ласощам, а й людям. Без свіжої городини й без руху кров їхня захиріла, і тіло вкрила огидна, червоняста висипка. Але вони не хотіли помічати тієї остороги. Потім у них почали пухнути м'язи й суглоби, тіло почорніло, а рот, ясна й губи неначе вкрилися густою сметаною. Нещастя не зближувало їх, навпаки, кожен зловтішно слідкував, як з'являлися в другого признаки скорбуту.

Їм стало байдуже, що вони брудні і втратили всяку пристойність. Хатина зробилася як хлів, постелі ніколи не перестелялися, ялинове гілля на них ніколи не мінялося. А все ж вони мусили вилізати з-під коців, хоч як їм того й не хотілося, бо мороз був невблаганний і груба вимагала

багато палива. Волосся на голові в них закудлалося, обличчя позаростали, а одежа їхня викликала б огиду навіть у ганчірника. Але вони про це не дбали. Вони були хворі, чужі очі їх не бачили, та й ворушитися було дуже боляче.

До всього того додалося ще нове лихо — страх Півночі. Той страх — постійний супутник Великого Холоду й Великої Тиші, витвір грудневого мороку, що западає, коли сонце остаточно ховається за південний обрій. Він впливав на них різно — відповідно до вдачі кожного. Везербі зробився дуже забобонний, безперестану думав про тих, що спали в забутих могилах, і йому почало здаватися, ніби душі їхні воскресли. Вони переслідували його, приходили в снах з крижаного холоду могили, залазили до нього під коци й розказували йому про свою працю й муку, якої натерпілися, ще як були живі. Везербі здригався від їхнього липкого дотику, але вони тулилися ще ближче замороженими тілами, а як починали нашіптувати йому на вухо зловісні пророкування, він голосно кричав з ляку. Касферт не розумів, що діється з Везербі, бо вони вже не розмовляли, і, прокинувшись від того крику, хапався за револьвера. Потім сидів на своїй постелі, нервово тремтячи й націливши зброю на непритомного Везербі. Касферт думав, що той божеволіє, і став боятися за своє життя.

Його власна недуга не прибрала такої конкретної форми. Невідомий будівник, що склав хатину колода по колоді, поставив на даху флюгера. Касферт зауважив, що вій завжди показує на південь, і одного разу, розсердившись на таку впертість, повернув його на схід. Він пильно стежив за флюгером, але ніколи ані найменший вітерець не поворушив його. Тоді він повернув його на північ і заприсягся, що не торкнеться до нього, аж доки повіє вітер. Але повітря лякало Касферта своїм неземним спокоєм, і він часто вставав уночі, щоб подивитися, чи не повернувся флюгер, — навіть десять поділок задовольнили б його! Але ні, флюгер лишався над ним незмінний, як доля. Поступово той флюгер став для Касферта фетишем. Часами простував він у якийсь похмурий край стежкою, що її вказував флюгер, і душу його поймав жах. Він перебував у невидимому й невідомому, знемагав під тягарем вічності. Все на півночі

гнітить — брак життя й руху, темрява, безмежний спокій дрімливої землі, примарна тиша, де навіть биття серця здається блюзнірством, урочистий ліс, що неначе ховає щось жахливе, незбагненне, чого не можна ані висловити, ані думкою осягти.

Світ, що його він так недавно покинув, світ, де метушилися народи й довершувались великі справи, здавався йому дуже далеким. Виринали часами спогади — спогади про торги, галереї, людні вулиці, туалети, громадські обов'язки, про добрих друзів таг гарних жінок, що їх він колись знав, — але то були наче невиразні спогади про життя, яким він жив багато століть тому на якійсь іншій планеті. Реальністю була тільки оця фантасмагорія. Стоячи під флюгером, дивлячись на північне небо, він не міг собі уявити, що південна країна справді існує, що цю хвилину вона вирує життям і рухом. Нема Півдня, нема людей, що родяться, живуть, женяться чи виходять заміж. За блідою лінією обрію стелилися широкі пустелі, а за ними пустелі ще безмежніші. Нема сонячних країн, насичених пахощами квіток. То все лише давні сни про рай. Сонячний Захід і запашний Схід, усміхнені Аркадії[12] і благословенні острови розкошів…

— Ха-ха! — Сміх розітнув порожнечу і вразив його незвичним згуком. Не було більше сонця. Був тільки мертвий, холодний і темний всесвіт, а він єдиний його житець. А Везербі? В такі хвилини Везербі не існував. То був Калібан[13], потворний привид, прикутий до нього назавжди, кара за якийсь забутий злочин.

Він жив поряд смерті і серед мертвих, пригнічений почуттям власного нікчемства, розчавлений байдужою владою дрімливих віків. Навколишня величність жахала його. Вона була в усьому, крім нього, — в цілковитій непорушності, в безвітрі, в безмежності снігових просторів, у високості неба й глибині тиші. А той флюгер — коли б він хоч ворухнувся! Хоч би грім ударив або спалахнув полум'ям ліс! Хоч би небо згорнулося сувоєм і засурмили труби судного дня — хоч що-небудь! Що-небудь! Але ні, не ворушилося ніщо. Все огорнула тиша, й страх Півночі холодними пальцями стискав йому серце.

Якось він, немов новий Робінзон Крузо, надибав на березі річки слід — легенький відтиск трусикової лапки на м'якому снігу. То було велике відкриття. Отже, й на Півночі є життя! Він піде по сліду, буде дивитися на нього й тішитись. Касферт забув про свої пухлі ноги і, збентежений, побрів глибоким снігом. Короткий полудневий присмерк згас, і ліс поглинув його. Але він усе шукав, аж поки знесилено упав на сніг. Тоді він застогнав і прокляв своє божевілля, бо вже знав, що той слід тільки примарився йому. Пізно вночі він дотягся рачки до хатини; щоки йому повідморожувалися, а ноги якось дивно заніміли. Везербі не допоміг йому, тільки зловтішно вишкірив зуби. Касферт колов собі голкою пальці на ногах і розморожував їх коло печі. За тиждень з'явилася мертвиця.

Тим часом клерк мав свій клопіт. Мерці тепер частіш виходили зі своїх могил, рідко лишаючи його самого, чи то він спав, чи ні. Він уже чекав і жахався їхнього приходу, а минаючи могилу, завжди здригався. Одної ночі вони прийшли до нього вві сні й поволокли з хати на якусь роботу. Він отямився серед кам'яних могил і, охоплений жахом, мов навіжений, помчав до хатини. Та, мабуть, він пролежав надворі якийсь час, бо й у нього повідморожувалися ноги й щоки.

Часами від настирливого товариства мерців Везербі просто скаженів і кидався по хатині, вимахуючи в повітрі сокирою та розбиваючи все, що трапляло під руку. Під час тих баталій з привидами Касферт ховався під свої коци й слідкував за божевільним, звівши на револьвері гачок, ладний застрелити його, якщо він підійде занадто близько. Але якось, опритомнівши після такого нападу, клерк помітив націленого револьвера. В нього зародилася підозра, і з тої пори він теж почав боятися за своє життя. Відтоді вони потай стали стежити один за одним, і кожен з острахом озирався, коли другий проходив у нього поза спиною. Той страх обернувся на манію, що не кидала їх навіть у сні. Через отой свій спільний страх вони, не вмовляючись, цілу ніч не гасили каганця, а лягаючи спати, пильнували, щоб у ньому вистачило лою. Досить було одному ворухнутися, як прокидався й другий, і не раз після того вони мовчки стикалися настороженими поглядами, а самі тремтіли під укривалами, тримаючи пальця на револьверних гачках.

Страх Півночі, психічне напруження й нищівна хвороба — все це так на них вплинуло, що вони втратили людську подобу й прибрали вигляду зацькованих звірів. Відморожені щоки й носи почорніли. Відморожені пальці на ногах відпадали суглоб по суглобові. Кожен рух завдавав болю, але груба була ненажерлива й посилала бідолах на нові тортури. Щодень вимагала вона їжі — справдешнього фунта м'яса[14], і вони рачкували до лісу по паливо. Якось, отак плазуючи й збираючи сухий хмиз, вони, один одного не бачивши, забилися з різних боків у той самий чагарник. Враз зітнулися віч-на-віч дві страшні, наче мертві, голови. Хвороба так змінила їх, що вони не впізнали один одного. Заверещавши, вони чимдуж пошкандибали геть на своїх покалічених куксах; а за хвилину, попадавши коло хатніх дверей, дряпалися й кусалися, мов дикі звірі, поки не зрозуміли своєї помилки.

Часом вони приходили до тями й одної такої хвилини поділили нарівно між собою цукор — той головний призвід до їхніх суперечок. Поклали в коморі окремі торбинки й пильно гляділи їх, бо цукру зосталося лиш по кілька шклянок, а вони не довіряли один одному. Але якось Касферт помилився. Ледве дибаючи, знемагаючи з болю, що йому аж голова паморочилася й темніло в очах, доплентався він до комори з кухликом у руках і помилково набрав цукру з торбинки Везербі.

Це сталося в перших днях січня. Сонце вже перейшло за свій найнижчий пруг і тепер опівдні кидало смужки розкішного жовтого світла на північне небо. Другого дня після помилки з цукром Касферт почувався не такий хворий і був у кращому гуморі. Як наблизився полудень і посвітлішало, він виволікся надвір, щоб натішитися хвилевою загравою, що була йому за вістуна сонця. Везербі теж почувався трохи краще й собі пошкандибав за ним. Вони посідали на сніг під нерухомим флюгером і стали чекати.

Навколо них була тиша смерті. В інших краях, коли природа так завмирає, в ній відчутна прихована нетерплячка, сподіванка, що ось-ось якийсь голосок розпочне знов перервану пісню. Не так на Півночі. Тих двоє людей неначе вічно жили в тому примарному спокої. Вони не могли

пригадати жодної мелодії минулого й не могли уявити собі згуків прийдешнього. Та неземна тиша була споконвіку — байдуже мовчання вічності.

Вони невідривно дивилися на північ. А позад них, за високими горами на півдні, невидиме сонце доходило зеніту на іншому, не такому, як тут, небі. Самотні споглядачі величної картини, вони спостерігали, як поволі займалася облудна зоря. Бліде полум'я дедалі яснішало, мінячись червонясто-жовтою, кармазиновою й шафрановою барвами. Зоря стала така яскрава, аж Касферт подумав, що за нею йде сонце. Станеться чудо, сонце зійде на півночі! І враз, немов одним помахом, усе змінилося. Небо знебарвилося, світило згасло. Обидва вони зітхнули, і в зітханні тому чулося ридання. Але що це? В повітрі засяяв іскристий іній, а на снігу в північний бік досить чітко вимальовувався флюгер. Тінь! Тінь! Був якраз полудень. Вони хутко повернули голови на південь. Понад ланцюгом снігових гір визирнув краєчок золотого сонця, всміхнувся до них на мить і зник.

Вони перезирнулися, і на очі їм набігли сльози. Якась дивна лагідність зійшла на них. Вони відчули непереможний потяг один до одного. Вертається сонце. Воно буде з ними завтра, позавтра і всі дальші дні. Ті одвідини чимраз довшатимуть, а настане такий час, коли воно залишиться на небі і вдень і вночі, не заходячи за обрій. Не буде більше темряви. Зламаються зимові крижані кайдани; будуть віяти вітри, у відповідь шумітимуть ліси. Земля купатиметься в благословенному сонячному сяйві, і відновиться життя. Вони стріпнуть із себе цей жахливий сон і, взявшися за руки, помандрують назад на Південь. Мимохіть вони подалися вперед і їхні руки в рукавицях зустрілися — нещасні, покалічені руки, спухлі й покручені.

Але справдитись тій надії доля не судила. Північ є Північ, і людськими душами там керують дивні закони, що їх годі збагнути тим, хто не мандрував далекими краями.

За годину після того Касферт поставив у грубу сковорідку із млинцями й почав міркувати, чи зможуть хірурги вилікувати йому ноги, коли він повернеться додому. Рідний край тепер не здавався вже таким далеким. Везербі порався чогось у коморі. Зненацька він вибухнув цілим вихором прокльонів і так само зненацька замовк. Він помітив, що в нього вкрадено цукор. Однак справа могла б скінчитися інакше, коли б двоє мерців не вийшли з-під каміння й не заткнули йому так раптово пельки. Вони вивели його тихенько з комори, і він забув її зачинити. Настала пора звершення; мало збутися те пророцтво, що вони нашіптували йому в снах. Тихо-тихесенько вони привели його до купи дров і дали йому в руки сокиру. Потім допомогли відчинити двері до хатини і, мабуть, зачинили їх за ним — принаймні він чув, як двері грюкнули і як клацнула клямка. І він знав, що вони чекають за дверима, чекають, щоб він виконав свій обов'язок.

— Картере! Гей, Картере!

Персі Касферт жахнувся, глянувши на клеркове обличчя, і швидко відгородився від нього столом.

Картер Везербі наближався, не поспішаючи і не хвилюючись. Не було на його обличчі ані жалю, ані гніву, а радше вираз спокійної зосередженості, як у людини, що має виконати певну роботу й береться до неї методично.

— Слухайте, в чому річ?

Клерк поступився назад, щоб не дати йому втекти до дверей, але не розтулив уст.

— Та ну ж бо, Картере. Стійте-но! Майте ж глузд… Магістр мистецтв гарячково міркував, що робити. А тоді спритним кружним рухом метнувся до ліжка, де лежав його сміт-і-весон. Не спускаючи з ока божевільного, він подався назад до лави, стискаючи зброю.

— Картере!

Порох блиснув просто Везербі в обличчя, але він замахнувся своєю зброєю й скочив уперед. Сокира глибоко в'їлася в хребет коло крижів, і Персі Касферт відчув, що йому зовсім одібрано нижню частину тіла. А клерк тяжко звалився на нього й почав стискати за горло кволими пальцями. Удар сокирою примусив Касферта випустити револьвера, і, хапаючи повітря, він наосліп лапав рукою по коці. Потім згадав про іншу зброю, простяг руку до клеркового пояса, де стримів у піхвах ніж, і вони міцно зчепилися в смертельних обіймах.

Персі Касферт відчув, що слабне. Нижньою частиною тіла він не володав. Везербі душив його вагою свого тіла й прикував до одного місця, немов ведмедя, що попався в пастку. Хатину сповнило знайомим духом, і він знав, що то горять млинці. Та байдуже, нехай горять! Усе одно він ніколи більше не їстиме їх. А в коморі є ще шість мірочок його цукру — коли б знаття, то він не був би такий ощадний останніми днями. Чи ворухнеться коли-небудь флюгер? Може, він саме тепер обертається. Чого б і ні? Адже визирнуло сьогодні сонце! Він зараз піде й подивиться. Ні, не можна поворухнутися. Він не знав, що клерк такий важкий.

Як швидко холоне хатина! Вогонь, мабуть, згас. Стає дедалі холодніше. Вже, певне, нижче нуля, і двері обмерзають зсередини. Він цього не бачить, але знає з досвіду, бо відчуває, як поступово падає температура. Нижній завіс, либонь, уже білий. Чи дізнаються коли люди, що тут сталося? Як поставляться до цього його приятелі? Мабуть, прочитають про це за філіжанкою кави, а потім погомонять десь у клубі. Він добре уявляє собі ту розмову: "Бідолаха Касферт, — скажуть, — зрештою він був непоганий хлопець". Касферт усміхнувся на їхню хвалу й подумки став шукати турецьку лазню. На вулицях така сама юрба, як і давніш. Дивно, що ніхто не помічає його мокасинів з лосячої шкури й подраних німецьких шкарпеток. Найняти б візника. А після лазні не зле поголитися. Ні, перше наїстися. Картоплі з печенею й зеленини — яке все свіже! А що ж це таке? Мед у стільниках, рідкий бурштин! Але навіщо ж так багато? Ха-ха! Він нізащо не з'їсть усього. Почистити, чи що? Ну,

звичайно! Він ставить ногу на скриньку. Чистій вражено дивиться на нього. Тоді він згадує про свої лосячі мокасини й поспіхом іде геть.

Гурр! Це напевне флюгер крутиться. Ні, просто дзвенить у вухах. Дзвенить у вухах, та й годі. Паморозь, мабуть, уже перейшла за клямку. А може, вкрила й верхнього завіса. На стелі, в щілинах між колодами, законопачених мохом, висипають маленькі морозяні цятки. Як помалу вони ростуть! Ні, не дуже й помалу. Осьдечки одна нова, а там друга. Дві… три… чотири… Так швидко тепер з'являються, що й не полічити. Онде дві зрослися, і третя прилучилася до них. От уже й немає цяток. Вони всі зійшлися докупи й укрили стелю немов полотном.

Ну що ж, він не сам. Як архангел Гавриїл порушить колись північну тишу, вони стануть обоє поруч перед великим престолом. І бог їх розсудить, бог їх розсудить!

Персі Касферт заплющив очі й заснув.

ЗА ТОГО, ХТО В ДОРОЗІ

— Кажу тобі, лий!

— Слухай-но, Кіде, а чи не здається тобі, що воно вийде надто міцне? Віскі й спирт — цього вже задосить, а коли ще й бренді, перець та…

— Лий, кажу тобі! Хто з нас готує пунш: ти чи я? — І Мелмют Кід, певний своєї правоти, всміхнувся крізь клуби пари. — Коли б ти перебув тут стільки років, як довелося мені, хлопче, та живився б самими кролячими слідами й лососиною, то, далебі, втямив би, що різдво до нас приходить лише раз на рік. А різдво без пуншу — однаково, що золота копальня без золотої жили.

— Атож! Присягаюся, Кід каже щирісіньку правду! — підтримав його здоровило Джім Белден. Він завітав до них на різдво з своєї ділянки на

Мейзі-Мей. Всім було добре відомо, що останні два місяці він харчувався самою олениною. — Сподіваюся, ти ще не забув, яке питво ми виготували колись для племені танана, га?

— Звісно, не забув. Хлопці, я певен, що й ви реготалися б з того, як п'яні-п'янезні тубільці лупцюють одне одного — і все через якусь дурнячу закваску з цукру й квасного тіста. Тебе ще не було тоді тут, — звернувся Мелмют Кід до Стенлі Принса, молодого гірничого інженера, що приїхав сюди тільки два роки тому. — Розумієш — жодної білої жінки в усій країні, а Мейсонові закортіло одружитися. Батько Рут був ватаг племені танана і затявся, що не віддасть йому дочки нізащо, та й усе плем'я затялося. Ну, що ти вдієш? От саме тоді я й витратив свій останній фунт цукру; і то був виріб найвищого гатунку! Через ціле своє життя не утяв я кращої штуки! Щоб ви бачили, як вони гналися за нами понад річкою і далі — через перевіз!

— А як же індіянка? — зацікавився Луї Савой, сухорлявий француз із Канади; він уже чув дещо про ту відчайдушну вихватку ще минулої зими на Сороковій Милі.

Тоді Мелмют Кід, що зроду був неабиякий мастак розповідати, почав переказувати неприкрашену історію справжнього північного Лохинвара[15]. Його слухали, затамувавши дух, і багатьом з тих північних шукачів пригод розповідь його дійшла до живого: серце їм стискалося з туги за сонячними пасовиськами Півдня, де життя обіцяло далеко більше, ніж оця марна й нескінченна боротьба з холодом та смертю.

— Ми перекинулися через Юкон саме перед початком льодоплаву, — вів далі Мелмют Кід, — а індіяни, наші переслідники, відстали на чверть години. Оце нас і врятувало; за хвилю крига скресла, і переслідувачі залишилися на тому березі річки. Коли ж вони, нарешті, дісталися до Нуклукієто — увесь пост уже чекав на них. А як їх звінчали, спитайте отця Рубо — він шлюб їм давав.

Священик вийняв на мить люльку з рота і, натомість відповіді, всміхнувся з батьківською благодушністю, а всі — і протестанти, і католики — воднораз заплескали в долоні.

— Здорово! — згукнув Луї Савой, якого, здається, захопила романтичність тієї пригоди. — Оце індіяночка! Та й Мейсон молодчага! Здорово, сто чортів!

Тільки-но перші цинові кухлі з пуншем обійшли круг столу, Бетлз Невгамовний схопився на рівні ноги і завів своєї улюбленої застольної пісні:

Се Генрі Ворд Бічер[16], здається мені,

І школи недільної учителі

П'ють сік сасафрас, мов воду;

Та свій я заставляю вік, —

Якщо вони п'ють сік,

То сік із забороненого плоду.

Ой сік із забороненого плоду.

Увесь гурт гультяїв, підхоплюючи пісню, загорлав:

Ой сік із забороненого плоду!

Та свій я заставляю вік, —

Якщо вони п'ють сік,

То сік із забороненого плоду!

Пекельна суміш Мелмюта Кіда почала вже діяти; цих обметаних людей зовсім розібрало, і пішли в них круг столу різні дотепи, та жарти, та пісні, та розмаїті оповідки про колишні пригоди. Хоч прибули вони сюди з різних країн, але пили за кожного й за всіх укупі. Англієць Принс підніс тоста на честь "дядька Сема, скороспілого немовляти Нового Світу"; янкі Бетлз пив за "королеву — най її бог береже!"; а француз Савой і німецький підприємець Майєрс чаркувалися за Ельзас та Лотарінгію.

По тому Мелмют Кід підвівся, тримаючи кухоль у руці, і поглянув на віконце, затулене промащеним папером, що його вкривав шар паморозі принаймні на три пальці завтовшки.

— Вип'ємо за того, хто в дорозі цієї ночі; нехай йому стане харчів; хай його собаки не підіб'ються; хай сірники в нього не відвологнуть!

"Лясь! Лясь!" — почули вони раптом знайомі згуки пуги, до них донеслося пронизливе виття Мелмютового запрягу, а згодом долинув і рип санок, що тільки-но під'їхали до хатини. Розмова урвалася, всі чекали на чиюсь появу.

— Знати, не новак! Спершу піклується своїми собаками, а потому вже про себе дбає, — прошепотів Мелмют Кід Принсові, коли до них долинуло клацання щелеп, люте гарчання одних собак та жалібне скигління інших; маючи досвідчені вуха, вони відразу збагнули, що незнайомець годує своїх собак і відганяє їхніх, щоб не заважали тим їсти.

Нарешті почувся сподіваний стук, різкий та впевнений, — і незнайомець увійшов. Засліплений світлом, він на мить спинився у дверях, і всі присутні мали добру нагоду роздивитися на нього якнайкраще. Це була виразна постать, дуже мальовнича в своєму північному вбранні з вовни та хутра. Гість був шість футів і два чи три

дюйми заввишки, мав пропорційно широкі плечі й могутні груди, чисто виголене обличчя, що розчервонілося від морозу, запушені памороззю брови та довгі вії. Зсунувши на потилицю малахая з вовчого хутра, він стояв, схожий на крижаного короля, що виринув з темряви ночі. За вишиваний бісером пояс, застебнений поверх макіно[17], було застромлено два великі кольти й мисливський ніж, у руках, крім неминучого батога, він тримав великокаліберну гвинтівку найновішого зразка. Незнайомець ступив кілька кроків; незважаючи на те, що хода його була впевнена й пружна, кожний бачив, як тяжко він утомився.

Всі ніяково мовчали, але його тепле: "Ну, як ся маєте, хлопці?" — швидко повернуло всім веселий настрій, і Мелмют Кід потиснув незнайомцеві руку. Хоч вони ніколи й не стрічалися, але чували один про одного, а через те й не марнували часу на взаємні оглядини. Прибульця зараз з усіма познайомили і, перш ніж він устиг пояснити свою раптову появу такої години, його примусили випити кухоль пуншу.

— Чи давно тут проїхали санки з трьома чоловіками й вісьмома собаками у запрягу? — спитався він.

— Може, зо два дні тому. Ви женетеся за ними?

— Так, то мій запряг. Вкрали його в мене з-перед самісінького носа, кляті злодюги! Два дні я вже виграв, захоплю їх на найближчому перегоні.

— Гадаєте, вони так вам і дадуться? — спитав Белден, щоб підтримати розмову, доки Мелмют Кід порався, готуючи каву та підсмажуючи кавалки бекону й шмат оленячого м'яса.

Незнайомець багатозначно поплескав рукою по своїх револьверах.

— Коли ви виїхали з Доусона?

— О дванадцятій.

— Учора вночі? — запитав Белден, не сумніваючись у відповіді.

— Сьогодні.

Здивований шепіт перебіг навколо. Та й було чого! Стояла саме північ, а проїхати сімдесят п'ять миль тяжкої дороги замерзлою річкою за якихось дванадцять годин — то не жарт!

Скоро почали балакати зовсім про інші речі; розмова точилася більше навколо спогадів про дитинство. А поки зголоднілий незнайомець їв ті прості страви, Мелмют Кід уважно вивчав його обличчя. Кідові впало в око, що те обличчя привабне, чесне й відкрите, і він уподобав його відразу. Воно було ще зовсім молоде, проте його вже добре покарбували надмірна праця й життєві турботи. Лагідні блакитні очі подорожнього, веселі під час розмови, могли вилискувати крицею, коли йому доводилося діяти, а надто, коли йшлося до бучі. Важкі щелепи й квадратове підборіддя виявляли невтримну завзятість і невгамовність. Та хоч мав він усі ознаки сильної вдачі, а проте в ньому відчувалась якась м'якість, сливе жіноча, що свідчило за його чутливу натуру.

— Отак ми й побралися з моєю старою, — закінчив Белден захопливу розповідь про своє женихання: — "Ось і ми, татку", — мовила вона. "Бачу, забирайся під три чорти!" — кинув він їй, а тоді до мене: "А ти, Джіме, скидай мерщій свій святковий одяг, — до обід треба зорати чималий шмат з тих сорока акрів". А по тому знов до неї: "А ти, Сел, гайда мити начиння!" Я вже був зрадів; а він те помітив та як гримне: "Ти ще тут?!" — я так і дременув у шопу.

— На вас, либонь, діти чекають у Штатах? — поцікавився подорожній.

— Ні, Сел померла, не народивши жодної дитини. Через те я й тут.

Белден почав замислено запалювати люльку, але вона ніяк не закурювалася; зрештою, він пожвавішав і запитав:

— А ви, чоловіче, одружені?

Замість відповіді той відкрив свого годинника, знявши його з ремінця, що правив за ланцюжок, і віддав Белденові. Белден підніс каганця, критично роздивився на внутрішній бік покришки і, схвально буркнувши собі під носа якесь прокляття, передав годинника Луї Савоєві. З численними "Здорово!", "Сто чортів!" той простягнув його, нарешті, Принсові; і всі помітили, що руки йому тремтять, а в очах спалахнула надзвичайна ніжність. Так переходив з одних до других мозолястих рук годинник, що до його покришки було приліплено фотографію жінки тієї лагідної, прихилистої вдачі, яка приваблює таких чоловіків; на руках вона тримала дитину. Тих із присутніх, хто ще не бачив цього дива, аж з'їдала цікавість; а ті, хто вже на нього роздивився, замовкли і замислилися. Цим бувальцям ні голодування, ні спалахи скорбуту, ані нагла смерть від чиєїсь кулі десь у полі чи під час поводі — не дивина було. Але це мініатюрне зображення незнайомої жінки з дитиною немов самих їх поробило жінками та дітлахами.

— Я ще не бачив мого малюка; вона пише, що це хлопчик, має вже два роки, — мовив подорожній, коли йому повернули його скарб. На якусь мить він зупинив свій погляд на ньому, потім закрив футляра й відвернувся, та не досить швидко, щоб приховати сльози, які набігли йому на очі.

Мелмют Кід підвів його до нар і запропонував відпочити.

— Збудіть мене рівно о четвертій, глядіть, — рівно о четвертій! — були його останні слова, і по хвилі він уже спав глибоким сном украй знесиленої людини.

— Грім мене побий — молодець, сміливий хлопець! — заявив Принс— Три години сну, промчавши сімдесят п'ять миль на собаках, а потім ізнов у дорогу! Хто він такий, Кіде?

— Джек Вестондейл. Він прибув сюди три роки тому; та тільки й слави у нього, що працює як той віл, а щастя не має. Я його ніколи не стрівав, але Ситка Чарлі розповідав мені про нього.

— Не солодко йому повелося! Мати таку милу молоду дружину і жити нарізно! Мусить у такому молодому віці застрягнути у цій від бога забутій норі, де кожен рік викреслює з твого життя два.

— Упертий він до дідька! Двічі йому поталанило добре заробити на своїй ділянці, й обидва рази він усе втратив.

Тут розмову перепинив неймовірний галас, якого зняв Бетлз, бо враження від появи чужинця і фотографії вже почало примеркати. І скоро тяжкі роки одноманітного існування та виснажливої праці було забуто в буйній забаві. Лише Мелмют Кід, здавалося, не міг поринути у загальні веселощі, він увесь час стривожено поглядав на свого годинника. Та нагло він підвівся, надягнув рукавиці й боброву шапку і, вийшовши з хати, почав нишпорити в комірчині.

Він не міг дочекатися призначеного часу і збудив свого гостя на п'ятнадцять хвилин раніше.

Молодий велетень зовсім закляк, і довелося довгенько його розтирати, щоб поставити на ноги. Заточуючись від болю, насилу вийшов він з хатини; його собак було вже впряжено й усе наготовлено до від'їзду. Всі зичили йому щасливої дороги та якнайшвидше впіймати втікачів, доки панотець Рубо, похапцем поблагословивши його, не чкурнув мерщій до хати; то й не диво, бо не вельми приємно стояти на морозі, що доходив до сімдесяти чотирьох градусів нижче нуля, та ще й з голими вухами й руками.

Мелмют Кід вивів Вестондейла на дорогу і там, сердечно потиснувши руку, напутив його такими словами:

— Ви знайдете сто фунтів лососевої ікри у ваших санках. Собакам стане цих харчів на певний час: це однаково, що сто п'ятдесят фунтів риби. В Пеллі ви не купите собачих харчів, а ви, мабуть, на це покладали надію.

Подорожній здригнувся, очі йому блиснули, але він не перебивав.

— Жадної унції їжі не зможете ви дістати ні для собак, ані для себе, аж доки доїдете до П'яти Пальців, а це майже за двісті миль звідси. Стережіться тонкої криги на річці Тридцята Миля; і обов'язково зверніть навпростець, не доїжджаючи Ле-Баржу, — в такий спосіб ви значно скоротите собі шлях.

— Звідки ви довідались? Невже ж поголоска летить попереду мене?

— Я нічого не знаю, та й не хочу нічого знати. Але той запряг, що ви за ним женетеся, ніколи ваш не був. Ситка Чарлі продав його тим людям минулої весни. А втім, він казав мені, що ви порядна людина, і я вірю йому. Я побачив ваше обличчя; мені воно до вподоби. І я побачив… — сто чортів, та не проливайте ви солоної водички з очей! — і я побачив вашу дружину, і… — тут Кід скинув рукавиці й витяг торбинку з золотим піском.

— Ні, цього мені не треба. — І сльози замерзли Вестондейлові на щоках, коли він конвульсивно стиснув руку Мелмюта Кіда.

— То не жалуйте собак: перерізуйте посторонки, скоро котра з собак упаде; купуйте нові, і хай вам здається, що вони дешеві, хоч би за них правили й по десять доларів фунт. Ви можете придбати їх у П'яти Пальцях, у Малому Лососі та Хуталінкві. Та вважайте, не промочіть ноги, — порадив Кід наостанку. — Їдьте, поки мороз двадцять п'ять градусів; а

тільки-но постуденіє і температура впаде нижче — розкладіть багаття та перемініть шкарпетки.

Не змигнулося й п'ятнадцяти хвилин, як дзвіночки сповістили, що прибули нові подорожні. Двері відчинилися, й увійшов офіцер королівської кінної поліції Північно-Західної території з двома метисами, погоничами собак. Так само, як і Вестондейл, вони були добре озброєні, і знати було по них, що дуже потомилися. Метиси, здавалось, на те й народилися, щоб тут подорожувати; вони змалку призвичаїлися до місцевих умов і легко все зносили, але молодий полісмен здорожився до краю. Одначе вперта запеклість, властива його расі, допомагала йому триматися на ногах і гнатися доти, доки він не впаде на дорозі.

— Коли вирушив звідси Вестондейл? — спитався він. — Адже ж він зупинявся тут, еге ж?

Запитання було зайве, бо сліди на снігу напрочуд виразно промовляли самі за себе.

Мелмют Кід скинув очима на Белдена, і той, збагнувши, в чому річ, відповів ухильно:

— Та вже часу минуло чимало.

— Ти не крути, чоловіче, кажи прямо, — застережливо мовив полісмен.

— Здається, він вам дуже потрібний. А що він там накоїв у вас у Доусоні?

— Пограбував Гаррі Мак-Фарленда на сорок тисяч, обміняв золото в конторі Тихоокеанської компанії на чек у Сієтлі і спокійнісінько одержить ці гроші за чеком, якщо ми його не переймемо. Коли він звідси вирушив?

Кожен намагався за прикладом Мелмюта Кіда затаїти свої почуття, і молодий полісмен побачив навколо себе лише байдужі, мов дерев'яні, обличчя.

Звернувшися до Принса, полісмен запитав його вдруге. Хоч Принсові й було дуже ніяково брехати, дивлячись у відкрите й серйозне обличчя свого земляка, однак він промимрив щось невиразне про стан дороги.

І раптом полісмен помітив панотця Рубо; панотець не може брехати.

— Чверть години тому, — відповів священик. — Але він відпочивав тут чотири години і його собаки також.

— П'ятнадцять хвилин, як вирушив звідси, та ще й набравшися сили! Боже мій єдиний!

Бідний хлопець заточився, мало не знепритомнівши від утоми й розчарування, і щось пробелькотів про те, що вони домчали сюди з Доусона за десять годин та про змучених до краю собак.

Мелмют Кід примусив його випити кухоль пуншу; тоді полісмен пішов до дверей, наказавши погоничам іти за ним. Але тепло й жаданий відпочинок надто приваблювали їх, і вони опиналися з усієї сили. Кід розумів їхню французьку говірку і напружено прислухався до розмови.

Вони божилися, що собаки геть пристали; що Сиваша й Бабетту доведеться пристрелити на першій же милі; що й з рештою собак справа кепська і що всім не завадило б відпочити.

— Позичите мені п'ятьох собак? — звернувся полісмен до Мелмюта Кіда.

Кід крутнув головою.

— Я вам негайно випишу чек на ім'я капітана Констентайна на п'ять тисяч — ось мої документи. Я маю повноваження діяти за власним розсудом.

Знову мовчазна відмова.

— Тоді я реквізую їх ім'ям королеви.

Скептично посміхаючись, Кід кинув погляд на свій добре встаткований арсенал, і англієць, відчувши власне безсилля, повернув до дверей. Але погоничі все ще сперечалися, і він люто накинувся на них, узиваючи їх бабами та жалюгідними цуциками. Смагляве обличчя старшого метиса спалахнуло — він скипів гнівом, підвівся і коротко, але виразно пообіцяв, що спочатку зажене на смерть ватажка запрягу, а по тому з насолодою покине його самого в снігу.

Молодий полісмен — для цього йому треба було напружити всю свою волю — рішуче попрямував до дверей, удаючи бадьорість, якої, власне, в нього вже не було. Всі присутні зрозуміли це й оцінили його горде завзяття; проте він не зміг приховати гримаси нестерпного болю, що перебігала йому по обличчю.

Намерзлі, вкриті інеєм собаки поскручувалися на снігу, і майже неможливо було присилувати їх підвестися на ноги. Бідні тварини скавуліли під немилосердним лящанням батогів, бо погоничі були люті й жорстокі; і тільки після того, як перерізали посторонки ватажка Бабетти, спромоглися вони зрушити санки й податися далі дорогою.

— Негідник і брехун!

— Сто чортів! Бодай йому пуття не було!

— Злодіюка!

— Гірший навіть за індіянина!

Цілком очевидно було, що всі вони обурені: по-перше, тим, що їх пошито в дурні; а по-друге, тим, що порушено етику Півночі, де чесність людини вважається за найголовніший її скарб.

— А ми ще допомогли тій наволочі! Коли б знати наперед, що він накоїв!

Очі всіх присутніх докірливо вп'ялися в Мелмюта Кіда, що вийшов з кутка, де він улаштовував якнайвигідніше Бабетту, і мовчки розлив рештки пуншу по кухлях, щоб востаннє випити його всім колом.

— Сьогодні холодна ніч, хлопці, люта, холодна ніч! — так здалеку почав він вести свою оборону. — Вам усім доводилося бувати в дорозі в таку погоду, і ви розумієте, що це означає. Не бийте собаки, як вона впаде, — її вже на ноги не підняти. Ви заслухали тільки одну сторону. Ніколи ще не їла з нами з одного казанка й не вкривалася одним укривалом з вами чи зі мною людина, чесніша за Джека Вестондейла. Минулої осені він віддав усі свої заощадження — сорок тисяч — Джо Кастрелові, щоб той за нього вклав ті гроші в якесь прибуткове діло в Канаді. Нині він був би мільйонер. А знаєте, що втнув Кастрел, поки Вестондейл залишався в Серкл-Сіті, доглядаючи свого компаньйона, хворого на скорбут? Пішов до Мак-Фарленда грати в карти і протринькав там усе чисто. Наступного дня його знайшли мертвого в снігу. А бідолаха Джек лагодився поїхати цієї зими до дружини й сина, якого він ще й разу не бачив. Уважайте: він узяв саме стільки, скільки програв Кастрел — сорок тисяч. І він таки поїхав. Що ж ви тепер скажете?

Кід перебіг очима своїх суддів, що стояли навколо, помітив, як полагідніли їм обличчя, і тоді підніс угору свого кухля.

— То вип'ємо ж за того, хто в дорозі цієї ночі; нехай йому стане харчів; хай його собаки не підіб'ються; хай сірники в нього не відвологнуть. Поможи йому боже! Хай йому завше добре ведеться, а…

— Кінній поліції — сором і ганьба! — скрикнув Бетлз, і порожні кухлі брязнули об стіл.

ПАНОТЦЕВЕ ПРАВО

У цьому оповіданні йдеться про чоловіка, що не вмів цінувати своєї дружини, а також про жінку, що зробила йому велику честь, віддавшися за нього. Між іншим, тут діє ще й єзуїтський священик, який уславився тим, що ніколи не брехав. Священик той був невід'ємним від Юконського краю, зрісся з ним, ті ж двоє опинилися там лише випадково. Вони належали до тих диваків і заволок, що ринуть або в самій середині лави золотошукачів, або плентаються у хвості.

Едвін Бентам і Грейс Бентам були з тих, що волоклися ззаду, бо клондайкська лава дев'яносто сьомого року вже давно спливла великою річкою й осіла у враженому голодом Доусоні. Коли Юкон остаточно спинився й заснув під трифутовим крижаним укривалом, те миле подружжя досягло тільки порогів П'яти Пальців, а до Золотого міста треба було мандрувати ще багато днів на північ.

Восени на тому місці різали багато худоби, і залишилася велика купа требіжу. Троє подорожан, товариші Едвіна Бентама та його дружини, оглянули ту купу, прикинули подумки, що тут можна нагріти руки, й зважили зостатися. Цілісіньку зиму опісля продавали вони кістки й мерзлі шкури господарям зморених собачих запрягів. Ціну вони брали помірну, по долару за фунт і, звісно, за весь требіж гамузом. А через шість місяців, коли вернулося сонце і Юкон прокинувся, вони позастібали тяжкі череси з грошима й помандрували назад на південь. Там вони й досі живуть і брешуть, скільки влізе, про Клондайк, що вони його й не бачили.

Якби не дружина, то Едвін Бентам охоче приєднався б до спекуляції м'ясом, бо він був собі таки ледаченький хлопець. Але дружина, скориставшися з його чванькуватості, навіяла йому думку, що він сміливий і дужий: така людина напевне поборе всі перешкоди й здобуде Золоте руно. Отже, він і справді почувся на відвазі, продав свою пайку костей і шкур за санки й одного собаку та й повернув свої лижви на північ. Нема чого й казати, що Грейс Бентам ішла за ним услід. Ба навіть більше: вже на третій день важкої мандрівки чоловік ішов позаду, а жінка попереду протирала дорогу. Звісно, як тільки хто вигулькував на обрії, вони зараз мінялися місцями. Завдяки цьому його мужність зосталася незаплямлена в очах подорожніх, що наче привиди з'являлися й зникали на мовчазному шляху. Є на світі й такі чоловіки.

Яким чином такий чоловік і така жінка могли поєднатися, щоб укупі перебувати щастя й лихо, для нашого оповідання байдуже. Досить того, що так буває, і той, хто захоче доскіпуватися причини, може втратити свою чудову віру в одвічний добір.

Едвін Бентам був хлопчак, якому через непорозуміння природа дала тіло дорослого чоловіка; хлопчак, що міг любісінько розривати метелика, крильце по крильцю, але щулився зі страху перед худим, жилавим молодиком, удвоє меншим за себе; себелюбна, плаксива дитина, замаскована чоловічими вусами й показною статурою та тоненьким покрівцем культурності й умовної ввічливості. Звісно, він був світська людина й член різних клубів, був із тих, що прикрашають яку завгодно товариську вечірку і вміють говорити всілякі марнички; із тих, що люблять гучні слова й лементують, коли їм заболить зуб. Такі, як він, одружившися з жінкою, завдають їй більше пекельних мук, ніж здолав би завдати найгірший розпусник, що завжди пасеться на заказаних пастівниках. Ми стикаємося з такими людьми щодень, але рідко коли знаємо, що вони за одні. Окрім одруження, найкращий спосіб пізнати їх — це попоїсти з одного горщика з ними і поспати під одним укриттям протягом, скажімо, тижня — цього короткого терміну досить.

Щодо Грейс Бентам, то з першого погляду на неї у вічі впадала струнка дівоча постать. А хто ближче пізнавав її душу, то сам собі видавався нікчемним. І притім не бракувало їй усіх часток одвічної жіночності. Отака була жінка, що надихала й підбадьорювала свого чоловіка в його мандрівці на північ, протоптувала йому стежку, коли ніхто не бачив, і нишком плакала, що її жіноче тіло таке кволе.

Так досягла ця дивно дібрана пара старого форту Селкірка, а потім здолала сто миль понурих диких пущ до річки Стюарт. І одного разу, коли короткий день згасав, а чоловік упав на сніг та аж заходився з плачу, жінка прив'язала його до санок, закусила губи з болю в усьому тілі й допомогла собаці дотягти його до хатини Мелмюта Кіда. Господаря не було дома, але купець, що спинився там, німець Майерс, засмажив їм печеню з лося й приготував постіль із свіжих ялинових гілок.

Лейк, Ленгем і Паркер хвилювалися, та й було чого, коли зважити все.

— Гей, Сенді! Ти знаєш, де полядвиця, а де плічко? Вийди-но та поможи мені!

То кликав з комори Ленгем, де він надаремне перебирав кусні мерзлої лосини.

— Перше посуд помий! — наказував Паркер.

— Слухай, Сенді, побіжи-но до табору Міссурі, позич трохи цинамону, — благав Лейк.

— Ну, швидше! Чого ти не… — Але в коморі враз загуркотіли ящики та мерзле м'ясо, заглушивши Ленгемів голос.

— Сенді, це ж одна хвилина скочити до Міссурі!

— Дайте йому спокій, — перебив Паркер. — Як мені місити тісто, коли зі столу не прибрано?

Сенді хвильку нерішуче постояв, аж раптом згадав, що він же Ленгемів слуга, винувато шпурнув додолу брудного рушника на посуд і пішов до комори рятувати свого пана.

Ці заможні синки, що були великою надією своїх батьків, приїхали на Північ шукати лаврів, маючи багато грошей на свої витрати і по слузі на кожного. Собі на щастя, двоє інших слуг подалися до Білої річки шукати міфічного кварцового шару, а Сенді мусив догоджати всім трьом здоровилам, кожен з яких мав свої примхи щодо їжі. Двічі цього ранку здавалося, що товариство розпадеться. Пощастило запобігти цьому лише значними поступками з боку то одного, то другого каструльного лицаря. Але нарешті смачний обід — їхній спільний витвір — був готовий. Тоді вони сіли на три руки грати в розбійника, щоб надалі уникнути casus belli[18], бо переможець у грі мав виконати найважливішу місію.

Це щастя припало Паркерові. Він зачесався з проділом посередині, надів рукавиці та ведмежу шапку й подався до хатини Мелмюта Кіда. Грейс Бентам перепросила їх: мовляв, їй дуже прикро, що її чоловік не міг скористатися з їхньої гостинності, бо пішов оглянути копальні коло потічка Гендерсона. Мелмют же Кід насилу тягнув ноги: він щойно вернувся з тяжкої дороги вздовж Стюарт-річки. Запрошували й Майєрса, але той одмовився, бо мав іншу турботу: пробував розчинити хліб хмелем.

Ну що ж, якось уже обійдуться без чоловіка, головне, що жінка… вони ж цілісіньку зиму не бачили жодної жінки, й присутність Грейс Бентам заповідала початок чогось цікавішого в їхньому житті. Вони всі троє були освічепі люди й джентльмени і дуже знудилися за товариством, що його давно не мали. Може, й Грейс Бентам відчувала таку саму тугу, в усякому разі гостина була їй дуже приємна: перша ясна часинка після багатьох тижнів темряви.

Але не вспіли подати до столу знамениту першу страву, витвір умілих Лейкових рук, як хтось гучно постукав у двері.

— О, заходьте, містере Бентам! — сказав Паркер, що пішов подивитися, хто то міг прийти.

— Моя дружина тут? — сердито спитав прибулець.

— Авжеж, авжеж. Ми просили містера Майєрса переказати, що чекаємо на вас. — Паркера спантеличило, що гість такий злий, і сам він намагався говорити якнайсолодше. — Заходьте, будь ласка. Ми чекали, що ви от-от надійдете й залишили для вас місце. Ви прийшли саме вчасно до першої страви.

— Заходь, Едвіне, любий, — защебетала Грейс Бентам від столу.

Паркер оступився набік, щоб пропустити його.

— Я прийшов по свою дружину, — мовив Бентам хрипким голосом, що в ньому чути було прикрий власницький тон.

Паркер сторопів, мало не зацідив по обличчю нечему, але стримався та й застиг так із стиснутим кулаком. Усі підвелися. Лейк зовсім розгубився і сам себе піймав на тому, що замалим не спитав: "Та невже ви підете?"

Почалася прощальна метушня: "Дуже мило з вашого боку..." — "Страшенно шкода..." — "Їй-богу, з вами стало веселіше..." — "Справді, тепер ви..." — "Приємної подорожі до Доусона!" — і все таке інше.

Тим часом ягняті допомогли надягти хутро й спровадили на різню. Двері хряснули, а троє хазяїв сумно дивилися на покинутий гостями самотній стіл.

— Чортяка! — Ленгем змалку не вправлявся, і тепер його лайка була слабка й одноманітна. — Чортяка! — знову мовив він, неясно усвідомлюючи, що цього вислову замало, і даремне силкуючись знайти щось міцніше.

Кмітлива та жінка, що вміє підставити свій розум там, де його бракує чоловікові-нездарі, що може снагою своєю зміцнити його хистку натуру, влити йому в душу своє честолюбство, надихнути його на великі вчинки. А ще кмітливіша й тактовніша та жінка, яка вміє все це зробити так хитро, щоб чоловік, заживаючи плодів її праці, в глибині серця був цілком певний, що все це він завдячує собі самому.

Отак уміла робити Грейс Бентам. Прибувши до Доусона з кількома фунтами борошна й численними рекомендаційними листами, вона одразу взялася випихати наперед свою велику дитину. Це вона розтопила кам'яне серце й добула кредит у жорстокого варвара, що керував долею Компанії Тихоокеанського узбережжя, — однак офіційно концесію видано на ім'я Едвіна Бентама. Це вона тягала свою дитину вгору та вниз річками через мілини й вододіли у шаленій гонитві по золото, а проте кожному впадало в око, який енергійний чоловік той Бентам. Це вона вивчала карти, розпитувала золотошукачів і втовкмачувала географію й топографію у чоловікову порожню голову доти, аж усі дивувалися, як швидко він пізнав країну та знає її особливості. Звісно, казали, що жінка в нього молодчага, але тільки дехто мудріший складав їй правдиву ціну й жалів її.

Вона працювала, а він одержував хвалу й винагороду. У Північно-Західній території заміжня жінка не має права робити займанку, хай то буде мілина, золотий пісок чи кварцова жила, тож Едвін Бентам подався до вповноваженого по золотих копальнях і записав на себе 23-ю гірську ділянку в другому ряді Французького пагорба. А як настав квітень, то вони вимивали щодня на тисячу доларів золота, і таких днів ще мало бути дуже багато.

Під Французьким пагорбом текла річка Ельдорадо; на ділянці коло річки стояла хатина Клайда Вортона. Тоді він ще не вимивав щоденно по тисячі доларів, але його купи нарінку раз у раз зростали, і мав настати час, коли цей нарінок перейде крізь промивальню і протягом тижня на дні осядуть сотні тисяч доларів. Клайд Вортон часто сидів у тій хатині, курив люльку й солодко мріяв — але не про нарінок, навіть не про півтонни золотого піску у великому сейфі Компанії Тихоокеанського узбережжя.

А Грейс Бентам, перемиваючи циновий посуд у своїй хатині на схилі гори, часто поглядала на хатину біля річки Ельдорадо й також мріяла — і також не про нарінок, і не про золотий пісок. Вони часто зустрічалися, бо стежки їхніх ділянок перехрещувались, а до того ж навесні в Північній стороні людям багато про що хочеться погомоніти; однак ні разу ні поглядом, ані словом вони не виявили того, що було в них на серці.

Так було спочатку. Але одного дня Едвін Бентам підняв руку на свою дружину. Всі хлопчаки такі; а ще й ставши одним із королів Французького пагорба, він дуже запишався й забув, що все завдячує їй. Почувши про це, Вортон того ж таки дня пристеріг Грейс Бентам на стежці й палко заговорив до неї. Вона була дуже щаслива, хоча й відмовилася слухати та взяла з нього обіцянку не казати знову таких речей. Її пора ще не настала.

Але сонце почало мандрівку назад, північна темрява змінилася на крицеву барву світанку, сніг став танути, по обмерзлих порогах ринула вода, і шукачі заходилися промивати золото. Вдень і вночі жовта глина й нарінок пробігали крізь швидкі заставки, віддаючи свій викуп дужиі і людям з півдня. І під час тої метушні прийшла пора Грейс Бентам.

До всіх така пора приходить у свій час — звісно, коли ми не занадто вайлуваті. Багато людей цнотливі не тому, що люблять чесноту, а просто з лінощів. Той, хто піддавався хвилевій спокусі, знає, що це таке.

Саме тоді, як Едвін Бентам важив золотий пісок на прилавку бару в Розтоці — подостатком його піску переходило через той сосновий прилавок! — Грейс Бентам зійшла з гори й прошмигнула до хатини Клайда Вортона. Вортон не сподівався її, але це не міняло справи. І скільки нещастя та даремного чекання можна було б уникнути, якби панотець Рубо не побачив її та не звернув убік з головної стежки.

— Дитино моя…

— Стривайте-но, панотче! Я вас поважаю, хоча й не признаюся до вашої віри, але не ставайте межи цією жінкою і мною!

— Чи ви знаєте, що робите?

— Знаю! Хоч би ви були всемогутній бог і погрожували кинути мене до вічного вогню, то й то я не поступився б вам у цьому.

Вортон посадив Грейс на стільці й войовниче заступив її.

— Сідайте он на тому ослоні й помовчте, — провадив він, удаючись до єзуїта. — Тепер моя черга. А ваша буде потім.

Панотець Рубо чемно вклонився й сів. Він був лагідна людина й навчився чекати свого часу. Вортон підсунув собі стільця близенько до Грейс і стиснув їй руку.

— То ти любиш мене, правда? І вивезеш звідси?

З її обличчя було видно, що з цим чоловіком їй легко й спокійно, що вона покладається на нього.

— Люба, хіба ж ти не пам'ятаєш, що я тобі казав тоді? Звісно, я…

— Але як же ти зможеш? А промивати золото?

— Буду я думати про такі дурниці! От, наприклад, передам усю справу панотцеві Рубо. Довірю йому здати мій пісок до компанії.

— Лишень подумати! Я вже ніколи не побачу його.

— То й слава богу!

— Але поїхати… Ох, Клайде, я не можу! Не можу!

— От тобі й маєш! Звісно, можеш. Здайся на мене. Ось тільки зберемо деякі речі та й рушимо, і…

— А як він прийде сюди?

— Я потрощу йому всі…

— Ні, ні! Не треба битися, Клайде! Обіцяй мені.

— Гаразд! То я лише скажу хлопцям прогнати його з ділянки. Вони бачили, як він поводився з тобою, та й самі не дуже люблять його.

— Ой ні, не треба! Не роби йому боляче.

— А що ж? Спокійно дивитися, як він забере тебе в мене на очах?

— Ні-і, — стиха мовила вона, ніжно гладячи його руку.

— Ну, то дай мені самому впоратися з ним і ні про що не турбуйся. Будь певна, я його не покалічу. Він страх як клопотався, боліло тебе чи ні! Ми не заїжджатимемо до Доусона. Я перекажу, щоб двоє хлопців

налагодили човна й відвели до Юкону. А ми перейдемо через перевал і спустимося річкою Індіяною їм назустріч. Потім…

— Що потім?

її голова схилилася до нього на плече. Їхні голоси перейшли в тихий шепіт, кожне слово було пестощі. Єзуїт нервово засовався на ослоні.

— Що потім? — знову спитала вона.

— Потім очепами поженемо човна вгору, перетнемо пороги Білого Коня і Квадратовий яр…

— Ну?

— А далі річкою Шістдесята Миля, потім будуть озера, Чілкут, Дая, а там уже й Солона Вода.

— Але ж, любий, я не вмію підпирати човна.

— Дурненька! Я ж візьму Ситку Чарлі, він знає, кудою слід плисти і де найкраще спинятися. Він найкращий мандрівник з усіх, кого я бачив, дарма, що індіянин. Тобі доведеться лише сидіти в човні, співати пісень і грати роль Клеопатри[19], та ще відганяти… хоча ні, нам пощастило: комарів ще немає.

— А що ж далі, мій Антонію?

— А далі пароплав, Сан-Франціско й цілий світ! Ніколи вже ми не повернемося в цю прокляту дірку. Подумай собі! Цілий світ, і вибирай з нього, що хочеш! Я свою пайку продам. Ми ж дуже багаті. Волдвортів синдикат дасть мені півмільйона за те, що лишилося в землі, та ще вдвічі стільки я маю в нарінку і в сейфах компанії. Поїдемо в Париж на

всесвітню виставку. Навіть до Єрусалима, якщо захочеш. Купимо палац в Італії, і ти досхочу гратимеш у ньому Клеопатру… Ні, ти будеш Лукреція[20], Актея[21] або ще хтось, як схоче твоє серденько. Тільки гляди, не…

— Цезарева дружина понад усякі підозри.

— Звісно, але…

— Але я не буду дружиною твоєю, любий, так?

— Я не це хотів сказати.

— Але ти все одно любитимеш мене як дружину і ніколи, ніколи не… Ох, я знаю, ти будеш такий самий, як і інші чоловіки. Тобі обридне і… і…

— Як ти можеш? Я…

— Обіцяйся мені.

— Авжеж, обіцяюся!

— Ти так легко це кажеш, любий. Звідки ти можеш бути певний? А я? Я так мало можу тобі дати, а все ж так багато… О Клайде! Обіцяйся, що ніколи не кинеш мене!

— Ну от! Надто рано ти починаєш сумніватися. Адже сказано: "Доки смерть нас не розлучить".

— Гай-гай, я вже раз казала такі слова… Йому, а тепер…

— А тепер, моя кохана, більше не муч себе такими розмовами. Звісно, я ніколи, ніколи не…

І вперше їхні тремтячі уста зійшлися. Панотець Рубо дивився крізь вікно на дорогу, але врешті не витримав. Він кахикнув і озирнувся.

— Тепер ваша черга, панотче!

Вортонове обличчя сяяло вогнем першого поцілунку. В голосі його бриніла певність у свою перемогу. Він не мав жодного сумніву, чим скінчиться їхня розмова. Так само була певна й Грейс, бо усміх грав у неї на устах, як вона глянула на священика.

— Дитино моя, — почав той, — серце мені крається з жалю до вас. Ваша мрія чудова, але вона не може справдитися.

— А то через що, панотче? Я ж погодилася.

— Ви самі не знаєте, що робите. Ви не подумали за присягу, що її склали перед богом тому, кого назвали своїм чоловіком. Мій обов'язок нагадати вам тепер про святість такої обітниці.

— А як я розумію її святість і все ж відмовляюся від неї?

— Тоді бог…

— Який бог? Бог у мого чоловіка такий, що я не можу його визнавати. Отже, є багато богів.

— Дитино! Не кажіть такого! Ох! Ви так не думаєте, я розумію. В мене теж були такі хвилини. — На мить він перелинув у свою рідну Францію, і жінку, що сиділа перед ним, заступила інша, з задуманим обличчям і смутними очима.

— Що ж, панотче, виходить, мій бог покинув мене? Я не грішніша за інших жінок. Я тяжко горювала з ним, за що ж, я маю страждати й далі?

Чому мені не зазнати хоч трошки щастя? Я не можу, я не хочу вертатися до нього!

— Не бог покинув вас, а ви покинули бога. Вернітеся. Здайтеся на його волю, і темрява зникне. О дитино моя…

— Ні, шкода й мови. Як я собі постелила, так і висплюся. Я не повернуся. А якщо бог мене покарає, то вже якось витерплю його кару. Ви цього збагнути не можете. Ви ж не жінка.

— Моя мати була жінка.

— Так, але…

— І Христос народився від жінки.

Вона не відповіла. Запала мовчанка. Вортон нетерпляче смикав вуса й поглядав на дорогу. Грейс сперлася ліктем на стіл, на обличчі її написана була рішучість. Усміх зник. А панотець Рубо розпочав з іншого боку.

— У вас є діти?

— Колись я хотіла їх мати, але тепер ні. І я рада, що нема.

— А мати?

— Мати є.

— Вона вас любить?

— Так.

Вона відповіла пошепки.

А брат? Ні, це не те, він чоловік. А сестра є?

Вона, тремтячи, кивнула головою.

— Молодша? На багато?

— На сім років.

— І ви добре все зважили? Подумали про них? Про свою матір? І свою сестру? Вона стоїть на порозі свого жіночого життя, і ваш нерозважний вчинок може мати велику вагу для неї. Чи ви могли б піти до неї, подивитися на її свіже молоде личко, взяти її руку в свою, притулитися своєю щокою до її щоки?

На цю мову їй в уяві постали такі живі образи, що вона не витримала.

— Годі! Годі! — закричала Грейс і зіщулилася, як собака під батогом.

— Вам доведеться зважити на все це; то краще зважте тепер, завчасу.

В погляді його світилося глибоке співчуття, але вона того не бачила, обличчя ж його, тремтячи з нервового напруження, було незламне. Опанувавши себе, насилу стримуючи сльози, вона підвела голову.

— Я подамся далеко. Вони ніколи мене не побачать і врешті забудуть. Я немов умру для них. І… і я поїду з Клайдом… сьогодні.

Здавалося, що вже на тому кінець. Вортон ступив наперед, але священик звів руку й спинив його.

Ви хотіли мати дітей?

Грейс мовчки кивнула головою.

— І просили їх у бога?

— Часто.

— А тепер ви подумали, що станеться, коли ви народите дитину?

Панотець Рубо зиркнув на чоловіка, що стояв біля вікна.

На мить обличчя їй засяяло, але відразу згасло. Вона збагнула, що той має на думці. Вона звела руки, благаючи пожаліти її, але священик повів далі:

— Чи ви можете уявити собі невинне немовля в себе на руках? Хлопчика. Бо світ не такий суворий до дівчини. Та вже саме молоко у ваших грудях обернеться на жовч! А могли б ви бути горді й щасливі з вашого сина, знаючи, що інші діти…

— О, майте милосердя! Досить!

— Все на дитині окотиться…

— Мовчіть! Мовчіть! Я вернуся! — вона впала йому до ніг.

— Дитина ростиме, не відаючи нічого поганого, аж одного дня їй люди кинуть в обличчя страшне слово…

— Ох, боже мій! Боже мій!

Грейс голосила на підлозі. Священик зітхнув і підвів її на ноги. Вортон кинувся до неї, та вона порухом спинила його.

— Не підходь до мене, Клайде! Я вертаюся. Сльози котилися їй по обличчю, але вона не втирала їх.

— Після всього?! Ти не підеш! Я тебе не пущу!

— Не зачіпай мене! — Вона затремтіла й відступилася назад.

— Ні! Ти моя! Чуєш! Ти моя! — вигукнув Вортон, а потім напався на священика: — І що з мене за дурень, дозволити вам ляпати казна-що! Дякуйте своєму богові, що ви духовна особа, а то б я вам… Що, скористалися своїм панотцевим правом? Ну, а тепер ідіть геть з мого дому, а то я можу забути, хто ви!

Панотець Рубо вклонився, взяв її за руку й рушив до дверей. Але Вортон став на дорозі.

— Грейс! Ти казала, що кохаєш мене?

— Казала.

— І тепер кохаєш?

— Так.

— Скажи ще раз.

— Я кохаю тебе, Клайде, кохаю.

— Ну що, панотче, — гукнув він. — Ви чули, що вона казала, і все ж ведете її назад, де її чекає пекло, де їй доведеться щохвилі брехати своєму чоловікові?

Але панотець Рубо раптом уштовхнув жінку до другої кімнатки й зачинив двері.

— Цитьте! — прошепотів він до Вортона, недбало сідаючи на стілець. — Пам'ятайте, що це задля неї! — додав він.

В хатині аж загуло від брутального стуку в двері, клацнула клямка, і ввійшов Едвін Бентам.

— Ви не бачили моєї дружини? — спитав він, як тільки привітався.

Дві голови хитнулися, що ні.

— Я помітив, що її сліди від нашої хатини йдуть униз, — провадив він обережно. — А на дорозі вони зникли якраз навпроти стежки до вас.

Вони слухали його байдуже.

— І я… я думав…

Що вона була тут? — загримів Вортон.

Священик утихомирив його поглядом.

— Ви, сину мій, бачили, що її сліди йдуть до цієї хатини?

Хитрий панотець Рубо! Він ще годину тому добре затер сліди, як ішов сюди тою самою стежкою.

— Я добре не роздивлявся, я… — Він підозріло зиркнув на двері до другої кімнатки, а потім запитливо на священика. Той похитав головою, але Бентам усе ще сумнівався.

Хутенько помолившись у думці, панотець Рубо підвівся.

— Якщо ви не вірите, то… — він удав, ніби наміряється відчинити двері.

Священики не брешуть. Едвін Бептам часто чув про це й вірив, що так воно й є.

— Та я вірю, панотче, — сквапно відповів він. — Я лише дивуюся, куди це пішла моя дружина й думав, що, може… Вона, певне, подалася до місіс Стентон, у Французьку ущелину. А погожа днина, правда? Ви чули новину? Борошно подешевшало, стало сорок доларів за центнер. Кажуть, що чечако так і комашаться на річках. Але мені треба йти. Бувайте здорові.

Двері хряснули, і вони побачили крізь вікно, як Бентам попростував до Французької ущелини шукати своєї дружини.

Кілька тижнів пізніше, якраз після червневої поводі, двоє людей вивели човна на середину річки і прив'язали його до пливучої ялини. Линва натяглася, й легенький човник поплив за ялиною, як на буксирі. Панотцеві Рубо звелено залишити верхів'я й вернутися до своєї смуглявої пастви в Мінуку. Там з'явилися білі люди, і індіяни занехаяли рибальство й занадто часто вклоняються богові, що хвилево оселився в численних темних пляшках. Мелмют Кід теж мав справи на пониззі, отож і мандрували вони вкупі.

На цілу Північ лише Мелмют Кід знав достеменно цю людину, Поля Рубо. Тільки перед ним священик скидав святобливу одежу і ставав звичайною людиною. Та й чому ж би ні? Вони добре знали один одного.

Хіба ж вони не ділилися останнім шматочком рибини, останньою дрібкою тютюну, останньою потаємною думкою на пустельних просторах Берінгового моря, в згубних лабіринтах Великої Дельти під час жахливої зимової мандрівки від миса Барроу до Поркюпайну?

Панотець Рубо сумовито попахкував старою подорожньою люлькою й дивився на червоне кружало сонця, що похмуро зависло над самим обрієм з півночі. Мелмют Кід накрутив свого годинника. Була саме північ.

— Нема чого журитися, друже! — Кід, видно, провадив далі перервану розмову. — Бог напевне простить за таку брехню. Як сказав один поет, що завжди висловлюється до речі:

Якщо ти чув слова її признання,

То хай уста тобі скує мовчання.

Коли брехня рятує від загину, —

Бреши аж до останньої хвилини!

Панотець Рубо вийняв з уст люльку й задумався.

— Той поет правду каже, але не це мучить мою душу. Брехня й кара за неї в руках божих, але… але…

— А що ж? Ваші руки чисті.

— Ні, Кіде. Я довго про це думав, але що є, те вже є. Я ж знав, який у неї чоловік, і попри все змусив її вернутися.

З лісу на березі дзвінко заспівала вільшанка, звіддалік долинув голос куріпки, коло берега, чалапаючи по воді, зайшов у річку лось. А двоє людей у човні мовчки курили.

МУДРІСТЬ ПОДОРОЖНА

Ситка Чарлі доконав неможливого. Інші індіяни теж, може, не згірше за нього знали мудрість подорожну, але тільки Ситка Чарлі пізнав мудрість білих людей, подорожню честь і закон. Однак те знання далося йому не за один день. Розумові індіянина важко узагальнювати, і аж коли фактів набирається багато й вони часто повторюються, він осягає їхнє значення. Ситка Чарлі змалку крутився серед білих людей, а вирісши, зважився пов'язати свою долю з ними, зрікшись раз і назавжди свого народу. Поважаючи, майже обожнюючи могутність білих людей і міркуючи, звідки вона береться, він не відразу збагнув її таємничу силу — честь і закон. І, тільки довгі роки нагромаджуючи досвід, він, нарешті, з'ясував собі все до кінця. Сам чужинець, він зрозумів її краще від білої людини; сам індіянин, він досяг неможливого.

А від цього повстала в ньому певна зневага до свого люду. Звісно, він затаював ту зневагу, але тепер вона виливалася бурею різноманітної лайки, що сипалась на голови Ка-Чукте й Гоугі. Вони корилися йому, як пара кусливих собак, — занадто боязкі, щоб напасти, але занадто вовкуваті, щоб ховати свої ікла. На них було страшно глянути. Та й на Ситку Чарлі теж. Обличчя — сама лише шкіра та кістки; вилиці їм укривали огидні струпи, що від морозу тріскалися й знову стягувалися; з розпачу й голоду очі світилися похмурим вогнем. Людям у такому стані не можна довіряти, якщо вони не відають ні честі, ані закону. Ситка Чарлі це знав, отож десять ще днів тому змусив їх покинути рушниці разом з рештою таборового спорядження. Рушниці лишилися тільки в нього й капітана Епінгвела.

— Гайда, розкладайте багаття, — наказав він, витягаючи коштовну коробку з сірниками й клапті сухої березової кори.

Обидва індіяни понуро взялися збирати сухе гілля та ріща. Вони були знесилені й часто спинялися; як нахилялись, то наморочилася голова, а як ішли заточуючись, то коліна їм торохкотіли одне об одне, мов кастаньєти. Щоразу, дошкандибавши до багаття, вони хвилину перепочивали, неначе тяжко хворі або смертельно зморені. Часом погляд їм затуманювала терпляча покора німого страждання; а то знову він спалахував несамовитою жадобою життя, що, здавалось, от-от вибухне диким криком, лейтмотивом усього живого: "Я хочу жити, хочу жити!"

З півдня подихнув вітер, боляче щипаючи за незахищене обличчя й вогненними голками заганяючи мороз крізь хутро й м'язи аж до кісток. Тому, як вогонь розгорівся добре і навкруг нього розтанув сніг, Ситка Чарлі примусив своїх збайдужених товаришів допомогти йому нап'ясти заслону. То була дуже проста річ — укривало, нап'яте рівнобіжно до вогню з того боку, звідки вітер віє, нахилене градусів на сорок п'ять. Воно заступало від холодного вітру й одбивало тепло назад, донизу, на тих, що шукали під ним захистку. Потім постелили зеленого ялинового гілля, щоб не сидіти просто на снігу. Коли скінчили цю роботу, Ка-Чукте й Гоугі взялися до своїх ніг. Замерзлі мокасини дуже підтопталися в довгій дорозі, а гострі крижини на річкових зашеретах і геть пошматували їх. Сиваські шкарпетки були такі ж самі порвані; коли вони розмерзлися і їх постягали, то мертво-білі кінчики пальців, у різному стані змертвілості, самі розповіли просту оповідь про мандрівку.

Лишивши їх обох сушити взуття, Ситка Чарлі обернув лижви й рушив назад тою дорогою, що прийшов. Йому теж дуже кортіло сісти біля вогню й дати перепочинок своєму зомореному тілу, але честь і закон забороняли. Перемагаючи біль, волікся він крижаним полем, що не крок — то протест; в кожному м'язі — спротив. Кілька разів там, де недавно затягло опари на річці, йому доводилося через силу прискорювати ходу, бо тонка крига тріщала й загрожувала вломитися під ним. У таких місцях смерть буває швидка й легка; але він не хотів іще вмирати. У ньому зростала тривога, та, вгледівши за коліном річки двох індіян, що ледве пленталися, він підбадьорився. Вони заточувалися й важко дихали, наче несли велику ношу, хоча клунки в них на спині були по кілька фунтів.

Ситка Чарлі жваво став розпитувати в них про все, і відповіді їхні, мабуть, заспокоїли його. Він поспішився далі й незабаром побачив двох білих чоловіків, що вели під руки жінку. Вони також чвалали, неначе п'яні; руки й ноги їм трусилися від знемоги. Але жінка силкувалася якнайменше спиратися на них і йти сама. Як Ситка Чарлі вгледів її, обличчя йому на мить радісно засяяло. Дуже ж бо шанував він місіс Епінгвел. За вік свій він бачив багато білих жінок, але з жодною не подорожував разом. Коли капітан Епінгвел завів мову про цю ризиковану мандрівку й запропонував йому найнятися за провідника, Ситка Чарлі тільки понуро похитав головою; бо йти вони мали невідомими й зловісними просторами Півночі, і він знав, що така мандрівка навіть з чоловіків висотує всі жили. Коли ж він довідався, що й капітанова дружина має йти з ними, то рішуче відмовився хоч би як брати участь у цій виправі. Якби то хоч принаймні була жінка з його люду, але ці жінки в Півдня… ні, ні, всі вони занадто ніжні, занадто тендітні на таку тяжку дорогу.

Однак Ситка Чарлі не знав, що то за жінка. Ще п'ять хвилин перед тим він і гадки не мав, що згодиться керувати виправою; але як підійшла вона до нього, чарівно всміхаючись, та як заговорила своєю поправною англійською мовою, не просячи й не вмовляючи, то він відразу здався. Якби в її погляді він зауважив улесливість чи благання, якби голос її тремтів, якби намагалася вона вплинути на нього жіночою звабою, Ситка Чарлі був би твердий, мов криця; замість того її ясний допитливий погляд та дзвінкий голос, її цілковита щирість і манера триматися з ним просто, як з рівним, зовсім позбавили його розважності. Він відчув тоді, що це нової породи жінка, і вже через кілька день спільної мандрівки збагнув, чому сини таких жінок панують на землі й на морі та чому сини жінок його плем'я не могли встояти проти них. Ніжна й тендітна? Аякже! День по дневі бачив він її, втомлену, виснажену, проте настійливу, і ці слова без упину бриніли в ньому, як приспівка: "Ніжна й тендітна!" Він знав, що її ноги звикли ходити гладенькими стежками сонячних країн, що вони не спізнали незручних мокасинів, що їх не цілував холодними устами мороз, і дивлячись, як вони йдуть тепер цілісінький втомний день, чудувався.

Завжди вона мала усміх і бадьоре слово для кожного, навіть для найостаннішого носія. І що дорога важчала, то вона ставала неначе ще настійливіша й набиралася більшої сили. Коли Ка-Чукте й Гоугі, що все похвалялися, ніби знають стежку, як свій власний вігвам, одного разу призналися, що заблукали, серед прокльонів, які сипалися на них, тільки її голос став винним в обороні. Того вечора вона співала своїм супутникам доти, аж вони відчули, що втома зникла і в серця вселилася нова надія. А коли їжі почало бракувати і кожний шматочок пильно відмірявся, вона повстала проти хитрощів свого чоловіка й Ситки Чарлі, вимагаючи, щоб їй давали таку самісіньку пайку, як і всім.

Ситка Чарлі пишався тим, що приятелював з цією жінкою. Якийсь новий скарб, якусь широчінь внесла вона в його життя. Досі він був сам собі за напутника, ішов власним шляхом, не озираючись ні на кого, чинив усе за власними приписами. Він виховав свою мужність, не зважаючи ні на що, окрім власної гадки. І ось уперше він відчув, що чиясь стороння сила збудила в ньому все найкраще, що там дрімало. Один ласкавий погляд ясних проникливих очей, одне слово подяки дзвінкого голосу, один легенький порух уст, що складалися в такий чарівний усміх, ущасливлювали Ситку Чарлі на цілі години. Вона надихала його, підносила у власних очах; уперше він був свідомо гордий з того, що так добре засвоїв мудрість подорожню. Він і місіс Епінгвел завжди додавали духу в знебулі серця своїх товаришів.

Вони побачили Ситку Чарлі, й обличчя в усіх трьох проясніли: адже він був їм єдиною опорою в дорозі. Але Ситка Чарлі, що своїм звичаєм ховав однаково й турботу, й утіху під машкарою суворої байдужості, тільки спитав у них, що діється з рештою, розказав, де вогонь, і рушив далі. Потім він зустрів самітного індіянина, що нічого не ніс і кульгав, стиснувши губи; погляд йому був повний муки від болю в нозі, де живе тіло марно боролося з мертвим. Для нього зроблено все, що можна зробити, та коли боротьба за існування досягає крайніх меж, недолугий і безталанний мусить загинути. Ситка Чарлі бачив, що індіянинові недовго вже до кінця. Порятувати бідолаху він усе одно не міг, отже, сказав йому на потіху кілька суворих слів і подався знов далі. Потому стрів ще двох

індіянів — тих, що їм доручив вести Джо, третю білу людину з їхнього гурту. Вони покинули його. Ситка Чарлі з першого погляду помітив затаєну пружність у їхньому тілі й зрозумів, що вони врешті збунтувалися. Отже, він не був заскочений зненацька, коли у відповідь на його наказ вернутися й шукати Джо ті блиснули мисливськими ножами, вийнявши їх із піхов. Жалюгідне то було видовисько: троє виснажених людей міряються своєю кволою силою серед могутньої неосяжної пустелі. Одначе двом довелося скоритись під ударами, що їм завдавав третій прикладом рушниці. Вони почвалали назад, як побиті собаки. А за дві години по тому вони допленталися до табору, де решта гурту горнулася до вогнища під захистом завіси; між ними йшов, заточуючись, Джо, а позаду — Ситка Чарлі.

— Кілька слів, товариші мої, перше ніж ми ляжемо спати, — мовив Ситка Чарлі, коли вони з'їли по малесенькому шматкові прісного хліба. Він звернувся до індіянів їхньою мовою, сказавши наперед білим, про що говоритиме. — Кілька слів, товариші мої, задля вашого власного добра, — ачей, вони допоможуть вам зберегти життя. Я дам вам закон. І той, хто його порушить, сам накличе на себе смерть. Ми здолали Гори Мовчання й мандруємо тепер коло верховини Стюарту. Мине одна ночівля, може, кілька, а може, й багато ночівель, але колись ми таки дійдемо до людей на Юконі, що мають багато їжі. Отже, нам треба дотримуватись закону. Сьогодні Ка-Чукте й Гоугі, котрі мали пробивати дорогу, забули, що вони чоловіки, і втекли, як малі діти. Ну що ж, вони забули, то забудьмо й ми. Але надалі нехай пам'ятають. Якщо вдруге станеться таке, то… — Він недбало, але зловісно, торкнув свою рушницю. — Завтра вони понесуть борошно й пильнуватимуть, щоб білий чоловік Джо не лишився десь на дорозі. Борошно виміряне. Якщо до вечора забракне хоч унції… Розумієте? Сьогодні були ще такі, що забули. Оленяча Голова й Троїстий Лосось покинули білого чоловіка Джо на снігу. Нехай вони надалі не забувають. Удосвіта вони вийдуть протоптувати дорогу. Ви чули закон. Глядіть, не порушуйте його.

Хоч як хотів Ситка Чарлі, а не міг примусити своїх людей не розтягатися в дорозі. Від Оленячої Голови й Троїстого Лосося, що

протоптували стежку попереду, до Ка-Чукте й Гоугі з Джо було більше як миля. Кожен волікся, падав або відпочивав — робив, як заманеться. Посувалася валка зовсім безладно. Всі напружували останню силу й пленталися вперед, аж поки зовсім знемагали, а тоді, за мить, якимось дивом з'являлося ще трошки снаги. Щохвилини хтось падав і був певен, що вже не зможе підвестися, однак підводився, і так щоразу. Тіло знебувалося, воля перемагала; але кожна перемога була трагічна. Індіянин з обмороженою ногою вже не міг іти й рачкував. Він рідко спинявся, бо знав, як жорстоко карає мороз за перепочинок. Навіть у місіс Епінгвел усмішка немов закам'яніла на вустах, а її очі дивилися вперед, мов невидющі. Часто вона спинялася й притискувала руку в хутряній рукавиці до серця, задихаючись і вмліваючи.

Джо, білий чоловік, перейшов межу страждань. Він уже не благав, щоб його покинули самого, не просив смерті. Він був спокійний і вдоволений, бо маячня затамувала йому болі. Ка-Чукте й Гоугі брутально тягли Джо наперед, люто поглядаючи на нього або часом і штурхаючи. На їхню думку, це була найвища несправедливість. Серця їм накипали зненавистю й хололи зі страху. Він геть ослаб, то з якої речі вони мають витрачати на нього останню силу? Коли вони тягтимуть його далі, то самі помруть, а як збунтуються… і вони згадували закон Ситки Чарлі та його рушницю.

Під кінець дня Джо падав усе частіше, і все важче було його підводити, тому вони лишилися далеко позаду. Часом усі троє падали на сніг, так знесилилися й самі індіяни. А тим часом у них на спині було життя, снага, тепло. В мішках з борошном була життєдайна сила. Вони невідступно про це думали, і те, що сталося, повинно було статися. Вони впали коло великого вітролому, де тисячі саженів сухого дерева наче тільки й чекали на сірника. Поблизу була ополонка. Ка-Чукте глянув на дерева й на воду, те саме вчинив і Гоугі, потім вони перезирнулися. Все робилося мовчки. Гоугі запалив вогонь; Ка-Чукте набрав у цинову кварту води й загрів її. Джо незрозумілою їм мовою щось лепетав про інший світ. Вони розколочували борошно в теплій воді, як на млинці, і випили того рідкого тіста по кілька кварт. Джо вони не пропонували пити, та йому

було байдуже. Йому було вже до всього байдуже, навіть до своїх мокасинів, що припалилися й тліли на жаринах.

Сіяв густий дрібненький сніг, лагідно, пестливо загортаючи їх у липке біле покривало. І їхні ноги ще б могли протоптати багато доріг, коли б доля не розігнала хмар і не прояснила повітря. Якби сніг падав ще хоч десять хвилин, вони б урятувалися. Ситка Чарлі, озирнувшись назад, побачив стовпи диму з їхнього вогнища й про все здогадався. Він глянув уперед на тих, що лишилися вірні, й на місіс Епінгвел.

— Отже, любі мої товариші, ви знову забули, що ви чоловіки? Гаразд. Дуже добре. Буде менше ротів годувати.

З цими словами Ситка Чарлі прив'язав торбину з борошном до свого наплічника. Тоді заходився щосили штовхати Джо, аж біль змусив опам'ятатися неборака, і він, заточуючись, зіп'явся на ноги. Ситка Чарлі виштовхнув його на стежку й скерував, куди йти. Обидва індіяни й собі рушили, пробуючи втекти.

— Стривай, Гоугі! І ти теж, Ка-Чукте! Невже борошно надало такої сили вашим ногам, що вони можуть перегнати бистрокриле оливо? Закону вам не обдурити. Будьте мужні хоч наостанку та вдовольніться тим, що помрете з повними шлунками. Гайда, ставайте спиною до дерева, плече до плеча. Ну!

Обидва послухалися, спокійно, без страху, бо лише прийдешнє лякає людину, а не теперішнє.

— Ти, Гоугі, маєш дружину, діти й вігвам з оленячих шкур на землі Чіпева. Яка твоя остання воля?

— Ти їй оддай те добро, що належиться мені за капітаном: укривала, намисто, тютюн і скриньку, що видає такі дивні згуки, як говірка білих людей. Скажи їй, що я помер у дорозі, але не кажи як.

— А ти, Ка-Чукте? Ти ж не маєш дружини ані дитини?

— У мене є сестра, що за начальником Кошимської факторії. Він її б'є, і вона нещаслива. Віддай їй те, що належиться мені за умовою, і скажи, що краще їй повернутися до свого люду. Якби тобі стрівся її чоловік та коли б твоя охота, то ти зробив би добре діло, вирядивши його на той світ. Він її б'є, а вона його боїться.

— Чи ви згодні вмерти, як велить закон?

— Так.

— Ну, то прощавайте, мої любі товариші. Бажаю вам сісти при повних горщиках у теплій хаті ще доки скінчиться день.

Сказавши теє, він підніс рушницю, і багатоголоса луна порушила тишу. Ледве вона замовкла, як здаля озвалися інші рушниці. Ситка Чарлі здригнувся. Пострілів було кілька, а в їхньому гурті ще лиш капітан Епінгвел мав рушницю. Він глянув на тих, що спокійно лежали в снігу, гірко посміхнувся мудрості подорожній і поспішився назустріч людям з Юкону.

КОРОЛЕВА ДРУЖИНА

I

Колись, як Північна Країна була ще молода, мала вона дуже короткий і дуже простий кодекс товариських і громадянських цнот. Якщо хатні клопоти здавалися нестерпним тягарем і якщо при вогнищі невідступно гнітила самотність, тоді зайди з Півдня, не мавши нічого кращого, платили визначену ціну й брали за себе тубільних жінок. Жінкам то були наче ворота до раю, бо, сказати по правді, білі заволоки краще гляділи їх і краще до них ставилися, ніж індіянські чоловіки. Заволоки так само були задоволені з цих торгів, та й індіяни також. Продавши своїх дочок і

сестер за бавовняні укривала й застарілі рушниці, промінявши свої теплі хутра на рідкий перкаль та погане віскі, сини землі швидко й безжурно йшли назустріч смерті, що косила їх скоробіжними сухотами та іншими пошестями, невід'ємними від благ вищої цивілізації.

В пору тієї аркадійської простоти Кол Голбрейс мандрував Північчю й заслаб десь біля Долішньої річки. Ця пригода значно пожвавила будні милосердних сестер Святого хреста, що дали йому притулок і лікували його. Однак їм і не снилося, який гарячий трунок уливався в його жили від дотику їхніх ніжних рук і від лагідного догляду. Кола Голбрейса опосіли чудні думки й не давали йому спокою, аж доки він спинив свій погляд на Магдалині — вихованці милосердних сестер. Але він не дав того взнаки, терпляче чекаючи слушного часу. Як настала весна, він трохи оклигав, а коли сонце знову почало виписувати по небу золоті кола і вся земля завирувала життям, він зібрався на силі й вирушив у дорогу.

Ну, а Магдалина — вона була сирота. Її білий батько не вступився з дороги голомозому ведмедеві та й загиб. Тоді її мати, їндіянка, залишившись без чоловіка, що сповнював її комору на зиму, здумала піти на ризик — дочекатися, поки лосось вийде нереститись, маючи п'ятдесят фунтів борошна та півстільки сала. Після такої спроби дівчина Чукра й пішла жити до милосердних сестер. І відтоді почали її звати іншим ім'ям.

Однак Магдалина мала родичів, і з них найближчий був розпусний дядько, що нищив своє здоров'я трунком білих людей — віскі. Йому щодня хотілося побувати з богами, себто ноги його шукали найкоротшої дороги до могили. Тверезий бувши, він страшенно мучився. А що таке сумління, він не знав. До цього старого гультяя й удався Кол Голбрейс. Вони довго розмовляли один з одним і викурили багато тютюну. Обидва дали якісь взаємні обіцянки, і врешті старий поганин узяв кілька фунтів сушеної лососини та свого човна з березової кори й подався до місії Святого хреста.

Ніхто не знає, що він там наобіцяв та що набрехав, — сестри ніколи не плещуть язиками, — але як він вертався, то на його смаглявих грудях

висів мідяний хрестик, а в човні сиділа його небога Магдалина. Того ж вечора відбулося гучне весілля й потлач, і два дні після того ніхто в селі не ловив риби. Проте сама Магдалина вже вранці по весіллі обтрусила з мокасинів порох із Долішньої річки й попливла зі своїм чоловіком у човні, підпираючи його жердиною, на Горішню річку, в країну, що звалася Пониззя. З Магдалини стала гарна дружина, вона допомагала чоловікові в усіх труднощах і варила для нього їжу. Вона не дозволяла йому зайвого, аж доки він і сам навчився заощаджувати золотий пісок та пильно працювати. Нарешті, він забагатів, збудував хатину в Серкл-Сіті й такий був щасливий у родинному житті, що багато чоловіків йому заздрили.

Тим часом Північна Країна виросла, і з'явилися в ній громадські звичаї. Досі Південь надсилав своїх синів, а тепер посипалися й дочки. Вони не були ані сестри, ані жінки прийшлим чоловікам, а проте зуміли втовкмачити їм нові погляди й завести новий лад життя відповідно до свого смаку. Жінки-індіянки вже не збиралися танцювати, не водили стародавніх вірджинських танків і не звеселяли себе "Ден Такером". З властивим їм стоїцизмом, не скаржачись, спостерігали вони з своїх хатин, як порядкують їхні білі сестри.

Тоді з плодючого Півдня прийшла нова навала через гори. Цього разу то були жінки, що згодом узяли владу в усьому краї. Їхнє слово було закон, а їхній закон був наче криця. Вони хмурилися на індіянок, а ті білі жінки, що прибули перше, враз принишкли й полагіднішали. Знайшлися такі нікчеми, що стали соромитися свого подружжя з дочками землі й невдоволено позирали на своїх смаглявих дітей; але були й інші, правдиві чоловіки, що пишалися своєю вірністю шлюбній присязі. Коли пішов звичай розлучатися з тубільними жінками, Кол Голбрейс не дався на спокусу, хоч за це довелось йому відчути на собі тяжку руку тих жінок, що прийшли сюди наостанку, знали найменше, а проте керували краєм.

Одного дня виявилося, що в Горішніх землях ген-ген вище Серкл-Сіті є золото. Собачі запряги принесли цю чутку до Солоної Води; кораблі, що возили золото, перевезли принадну звістку через Тихий океан;

телеграфні дроти й кабелі загули нею; і вперше світ почув про річку Клондайк та Юконський край.

Досі Кол Голбрейс жив спокійно. Він був добрий чоловік Магдалині, і вона принесла йому щастя. Але поволі стала Голбрейсові недогода: він відчув невиразний потяг до товариства, що було йому рівня, до життя, з якого його вижбурнуто; почало рости бажання, яке часом посідає чоловіків — вихопитися на волю й зажити знову радощів молодості. До того ж річкою пливли неймовірні чутки про дивовижне Ельдорадо, звабливі описи міста з хатин і наметів та кумедні оповідання про чечако, що заповіднили всю країну. Серкл-Сіті завмер. Усі рушили річкою проти води, щоб утворити там новий дивовижний світ.

Чутки ті бентежили Кола Голбрейса, аж врешті він захтів побачити все на власні очі. Тому, як скінчилося зимове промивання, він наклав зо дві сотні фунтів піску на велику вагу компанії і взяв чека, щоб у Доусоні одержати таку саму вартість. Потім доручив свої копальні Томові Діксонові, поцілував Магдалину на прощання, пообіцяв вернутися раніш, ніж поплине перший шерет, і сів на пароплав, що плив річкою проти води.

Магдалина чекала. Чекала всі три місяці літнього дня. Вона годувала собак, забавляла малого Кола й дивилась, як згасало коротке літо і як вирушало сонце в свою довгу подорож на південь. І ще багато молилася, — як усі сестри Святого хреста. Настала осінь. На Юконі з'явився перший шерет, королі Серкла повернулися до зимової роботи в своїх копальнях, тільки Голбрейса не було. Мабуть, Том Діксон дістав листа, бо його люди привезли Магдалині сухих ялинових дров на цілу зиму. Компанія, певно, теж одержала листа, бо її собачі запряги навезли Магдалині повну комору найліпших харчів. Компанія переказала також, що вона може користуватися в них необмеженим кредитом.

Споконвіку вважають, що головне чоловіки приносять жінкам лихі вістки; проте цього разу чоловіки мовчали й тільки інколи лаяли крутим словом одного свого товариша, що був далеко. Зате жінки не стуляли вуст. Тож Магдалина скоро довідалася про дивні Колові вчинки, а також

про одну грекиню-танцюристку, що бавилася чоловіками, як дитина мильними бульками. Та Магдалина була індіянка і, крім того, не мала приятельки, щоб піти до неї по мудру пораду. Цілий день вона то молилася, то міркувала, а ввечері, швидка в своїх постановах і вчинках, запрягла собак, прив'язала малого Кола до санок і рушила в дорогу.

Юкон ще вільно котив хвилі, проте забережні усе більшали, і з дня на день річка скидалась на дедалі вужчий і брудний струмок. Той, хто сам не долав такої дороги, ніколи не зрозуміє, що вистраждала Магдалина, проїхавши сто миль прибережною кригою, а потім ще дві сотні миль збитим шерехом, коли річка вже добре замерзла. Та Магдалина була індіянка, тому вона якось зуміла витривати. І ось одного вечора до хатини Мелмюта Кіда хтось постукав. Кід нагодував собак, що мало не здихали з голоду, поклав кріпенького хлопчика до ліжка, а тоді взичив уваги знесиленій жінці. Поки Магдалина розповідала свою історію, він стяг з неї закоцюблі мокасини й заходився штрикати вістрям ножа по ногах, перевіряючи, доки вони відморожені.

Мужній і суворий, Мелмют Кід мав у собі щось делікатне, жіноче, тому навіть найлютіші собаки почували до нього довіру і найхолодніші серця звірялися йому з свого клопоту. Не те, щоб Мелмют Кід домагався цього. Люди самі горнулися до нього, як квітки до сонця. Казали, що навіть сам панотець Рубо сповідався йому, а чоловіки й жінки Північної Країни завжди стукали до його дверей — до дверей, що ніколи не замикалися. Магдалина гадала, що він не може допуститися помилки або злого вчинку. Вона знала його здавна, ще відколи стала жити серед людей батькової раси; і їй, напівдикунці, здавалося, що в ньому зосереджена споконвічна мудрість і що очі його можуть бачити прийдешнє.

В країні панували облудні ідеали. Громадські звичаї в Доусоні були вже не такі, як колись, а швидкий розвій Північної Країни крив у собі й погане. Мелмют Кід усе це розумів і добре знав Кола Голбрейса. Він знав, що хапливе слово часто може наробити лиха; а до того ж він хотів засоромити чоловіка й добряче провчити його. Отож другого вечора він покликав до себе на раду гірничого інженера Стенлі Принса та Джека

Гаррінгтона, на прізвисько Щасливець Джек, із його скрипкою. Тої ж ночі Бетлз, що багато чого завдячував Мелмютові Кіду, запріг собак Голбрейсових, прив'язав малого Кола до санок і подався в темряві до річки Стюарт.

II

— Ну, раз-два-три, раз-два-три. Тепер назад. Ні-ні! Грай спочатку, Джеку! Дивіться — отак!

Принс елегантно виконав потрібне "па", бо ж він був мастак водити котильйон.

— Отже: раз-два-три, раз-два-три. Назад! Так! Оце вже краще. Спробуйте знову. І не дивіться собі на ноги! Раз-два-три, раз-два-три! Менші кроки! Ви ж не собак поганяєте. Спробуйте спочатку. Так! Добре. Раз-два-три, раз-два-три.

Принс і Магдалина все крутилися в нескінченному вальсі. Стола й ослінчики повідсовували під стіну, щоб було більше місця. Мелмют Кід сидів на лежанці, спершись підборіддям на коліна, й зацікавлено приглядався. Джек Гаррінгтон сидів поруч з ним, цигикаючи на скрипці та пристосовуючись до танцюристів.

Бо надзвичайної речі здумали досягти з жінкою оті троє чоловіків. І, певно, найдивніше було те, як поважно вони до цієї справи бралися. Жодного атлета не треновано так суворо до змагань, жодного собаку не приучувано так до запрягу, як вони тренували Магдалину. Щоправда, з Магдалини був добрий матеріал, бо на відміну від усіх інших жінок своєї раси, вона змалку не носила важких тягарів і не долала далеких мандрівок. Окрім того, вона була гарно збудована, гнучка, як лоза, і мала в собі багато прихованої грації. Отож цю грацію чоловіки хотіли виявити й сформувати.

— Гірше те, що вона колись не до ладу навчилася танцювати, — мовив Принс глядачам, посадовивши задихану ученицю на столі. — Вона швидко похоплює, та все ж мені було б легше її вчити, коли б раніше вона зовсім не танцювала. Але скажи-но, Кіде, я ніяк не збагну, звідки в неї таке. — Принс чудно ворухнув плечима й головою, як Магдалина під час ходи.

— То ще нічого. На своє щастя, вона зросла в місії, — відповів Мелмют Кід. — То від тяжкої ноші, знаєш, від ремінця, що його закидають на голову. Інші індіянки ходять, погойдуючись куди більше, але вона не носила тягарів, аж поки вийшла заміж, та й то лише напочатку. Зазнала тоді вона біди зі своїм чоловіком. Вони перебули голод на Сороковій Милі.

— Як же нам відучити її від такої ходи?

— Не знаю. Може, довгі прогулянки якось зарадять цьому? Принаймні хоч трохи вирівняють, правда, Магдалино?

Вона потакнула головою. Коли Мелмют Кід, що геть усе знає, так каже, то так воно й є, і годі.

Магдалина підійшла до них — вона хотіла почати знову. Гаррінгтон оглянув її з ніг до голови так, як оглядають коней. Огляд, певно, вдовольнив його, бо раптом він зацікавлено спитав:

— А що ж отримав той ваш дядько-голодранець?

— Рушницю, укривало й двадцять пляшок гучу [22]. А рушниця зламана. — Останні слова вона вимовила з презирством, наче їй було гидко, що її дівоцтву склали таку малу ціну.

Магдалина добре розмовляла по-англійському, вживаючи багато висловів свого чоловіка, але все ж чути було індіянську вимову — нахил

до чудних горлових звуків. Навіть це її вчителі взяли на увагу і тут теж осягли неабияких наслідків.

Під час другої перерви Принс зауважив ще одну річ.

— Слухай-но, Кіде, — мовив він, — що це ми собі думаємо? Вона ж не може навчитися танцювати в мокасинах. Взуй-но її в черевички та пусти по навощованій підлозі — отоді вона себе покаже!

Магдалина піднесла ногу й непевно подивилася на свої розтоптані хатні мокасини. В попередні роки і в Серкл-Сіті, і на Сороковій Милі вона не раз танцювала в мокасинах і нічого незвичайного в цьому не було. Але тепер… ну, коли щось не гаразд, то кому знати, як не Мелмютові Кіду?

Мелмют Кід таки знав і мав метке око. А тому він, надягши шапку й рукавиці, подався горбком униз, щоб скласти візит місіс Епінгвел, дружині Клова Епінгвела, значного урядового службовця. Кід примітив її зграбну маленьку ніжку одного вечора на балу в губернатора. До того ж він знав, що вона така сама чутлива, як і гарна, отож не важко було попросити в неї невеличкої послуги.

Як він вернувся, Магдалина вийшла на хвильку до другої кімнати. А коли знову з'явилася, Принс аж не стямився з подиву.

— О боже! — охнув він. — Хто б міг подумати! От чарівниця! Та ж моя сестра…

— Твоя сестра англійка, — перебив його Мелмют Кід, — і нога в неї англійська. А ця жінка походить з народу, що має малі ноги. Від мокасинів ступня її трохи поширшала, але вона не зіпсувала ніг у дитинстві, бігаючи за собаками.

Однак ця увага ніяк не зменшила Принсового захвату. Гаррінгтон, як людина практична, дивлячись на граційну ніжку з високим підбиттям,

мимохіть згадав огидну ціну: одну рушницю, одне укривало й двадцять пляшок гучу.

Магдалина була дружина короля — короля, що за свої жовті скарби міг би легко втримувати зо два десятки якнайпишніше вбраних красунь; однак ніколи ноги її не знали іншого взуття, крім мокасинів з видубленої лосевої шкіри. Спочатку вона боязко дивилася на малесенькі черевички з білої саєти; але скоро помітила правдиво-чоловічий захват, що сяяв у очах її вчителів. І обличчя їй зачервонілося з гордощів. На хвилину вона сп'яніла від почуття своєї жіночої принадності, потім прошепотіла ще презирливіше:

— Одну поламану рушницю!

Тренування проваджено далі. Щодня Мелмют Кід водив Магдалину на довгі прогулянки, щоб поліпшити їй ходу й відучити від широких кроків. Вони не боялися, що її пізнають, бо Кол Голбрейс та інші давніші мешканці загубилися, неначе діти, серед численних новаків, що заповіднили країну.

Крім того, північний мороз колючий, і ніжні південні жінки, щоб захистити свої щоки від його цілунків, закутувалися в полотняні запони. З запнутими обличчями, загорнені в білячі парки, навіть мати й дочка, здибавшись на стежці, могли б розминутися, мов чужі.

Навчання швидко посувалося наперед. Спочатку воно йшло повільно, але потім раптово прискорилося. І це саме відтоді, як Магдалина приміряла білі саєтові черевички й таким чином знайшла саму себе. Почуття самоповаги завжди було в неї, а тої хвилини прокинулася ще гордість її заволоки-батька. Досі вона вважала себе за жінку іншої породи й нижчого племені, яку чоловік з ласки своєї звеличив. Чоловік їй здавався богом, що підніс її за незначні цноти до свого божистого рівня. Однак вона ніколи не забувала, навіть як народився малий Кол, що належить не до його народу. Так, він був бог, а жінки з його народу були

богині. Вона могла порівнювати себе з ними, але ніколи не рівнялася до них. Кажуть, що близька знайомість породжує зневагу; так чи так, але Магдалина врешті почала розуміти цих непосидючих білих чоловіків і належно їх цінувати. Щоправда, розум її не звичний був до свідомого аналізу, але їй допомагала жіноча інтуїція. Того вечора, як вона взула черевички й спостерегла неприхований захват трьох своїх приятелів, їй уперше спало на думку зрівняти себе з білими жінками. Поки що йшлося лиш про форму ступні, однак… звісно, на цьому спинитися не могло. Вона зміряла себе їхньою міркою, і віра в божистість її білих сестер схитнулася. Врешті вони теж були тільки жінки, то чому б їй не піднестися до їхнього рівня? Міркуючи про це, вона збагнула, чого їй бракує і, спізнавши свою слабість, убралася в силу. Вона так старалася, що її три вчителі часто до пізньої ночі дивом дивувалися з предковічної таємниці жіночої вдачі.

Наближався День Подяки[23]. Часом Бетлз присилав з річки Стюарт звістку, що малий Кол мається гаразд. Невдовзі вони повинні були й самі повернутися. Не раз випадковий одвідувач, зачувши танцювальну музику й ритмічне гупання, заглядав до Кідової хатини, але заставав там лише Гаррінгтона, що цигикав на скрипці, та двох його друзів, що відбивали такт або галасливо сперечалися про якесь сумнівне па. Магдалини вони ніколи не бачили, бо вона стрімголов тікала до другої кімнати.

Одного вечора до них завітав Кол Голбрейс. Якраз перед тим Магдалина дістала радісну звістку з річки Стюарт і перевершила саму себе — не тільки в ході, рухах і грації танцю, але й у жіночій пустотливості. Чоловіки так і сипали дотепами на її адресу, а вона блискуче боронилася; сп'янівши від успіху й почуття власної сили, вона спритно наступала й відступала, дражнила їх або ласкаво брала під свою опіку. І мимохіть, інстинктивно, вони схилялися перед нею: не перед її красою, розумом чи дотепністю, а перед тим невиразним у жінці, що йому кориться чоловік, сам не відаючи, що воно таке.

Кімната аж гула від веселого гармидеру, Магдалина з Принсом пішли востаннє танцювати. Гаррінгтон виводив мудрі фіоритури, а Мелмют Кід,

не маючи пари, схопив мітлу й закружляв з нею, мов навіжений. Ту мить двері затряслися від сильного грюкоту, і вони помітили, що клямка підноситься. Але їм і раніш таке траплялося. Гаррінгтон не перестав грати. Магдалина стрімголов шугнула у відчинені двері до дальшої кімнати. Мітла полетіла під лежанку, і як Кол Голбрейс та Луї Савой зазирнули до хатини, Мелмют Кід з Принсом, обнявшися, танцювали, мов божевільні, шотландський танець.

Звичайно, в індіянок не заведено непритомніти з хвилювання, але Магдалина мало не зомліла. Скорчившись на підлозі, вона з годину дослухалася до приглушених чоловічих голосів, схожих на далекий грім. Немов пісня, знайома з дитинства, був для неї Колів голос, кожна інтонація зворушувала й бентежила серце, аж коліна їй підігнулися, і вона впала майже непритомна біля дверей. Та це було й до речі, бо вона не чула й не бачила, як Кол Голбрейс прощався.

— Коли ти гадаєш вернутися до Серкла? — ніби між іншим спитав Мелмют Кід.

— Я ще не зважив, — відповів Кол Голбрейс. — Мабуть, аж після того, як рушить крига.

— А як же Магдалина?

Той почервонів і втупив очі в землю. Якби Мелмют Кід не так добре знав людей, то відчув би зневагу до нього. Але він тільки подумки вилаяв білих жінок, що прибули до цієї країни. Мало їм того, що посіли місця тубільних жінок, так ще й чоловікам каламутять голови та вкривають їх соромом.

— А що їй бракує? — відповів король з Серкл-Сіті швидко й ніби виправдуючись. — Адже Том Діксон веде мої справи й пильнує, щоб вона мала все, що їй треба.

Мелмют Кід враз поклав йому руку на плече, щоб той замовк. Вони стояли коло хатини. Вгорі над ними північне сяйво вигравало, хизуючись дивними барвами, а внизу лежало сонне місто. Десь далеко гавкнув самотній пес. Король знову хотів був озватися, але Кід стиснув йому руку, мовляв, цить. Собака гавкнув удруге. Інші собаки один по одному відгукувалися, і кінець кінцем багатоголосе виття сповнило ніч. Тому, хто вперше чує цей тужливий спів, відкривається головна й найглибша таємниця Північної Країни, а тому, хто не раз його чув, він лунас, як урочисте подзвіння нездійсненим мріям. Це скарга на муку рокованих душ, бо пісня та ввібрала в себе всю спадщину Північної Країни, страждання незчисленних поколінь; вона — пересторога й реквієм для тих, що заблукали сюди з далекого світу.

Кол Голбрейс ледь здригнувся, коли виття завмерло в приглушенім риданні. Кід легко вгадував його думки: разом з ним він повернувся назад до тяжких днів голоду й страждань; разом з ним бачив терплячу Магдалину, що поділяла його муки й небезпеки без сумнівів, без скарг. Один по одному воскресали в його мозкові суворі та яскраві образи, і рука минулого важко стиснула йому серце. То був критичний момент. Мелмют Кід мало не спокусився піти з останнього козиря і виграти гру. Але він хотів добре провчити Кола Голбрейса й стримався. За мить вони стиснули один одному руку, сніг зарипів під вишитими намистом мокасинами, і король попростував з пагорба вниз.

Знеможена Магдалина тепер нічим не нагадувала те пустотливе створіння, що годину тому заражало інших своїм сміхом, а яскравим рум'янцем та блискучими очима зовсім запаморочило своїх учителів. Млява й знесилена, сиділа вона на ослінчику так, як її всадовили Принс і Гаррінгтон. Мелмют Кід насупився. Так нічого не вийде. Коли настане час зустрітися з чоловіком, вона мусить триматися з ним гордовито й велично. І конче треба, щоб вона повелася так, як поводяться білі жінки, а то перемога не буде перемогою. Він поговорив з нею суворо, не добираючи слів, і розказав про всі хиби своєї статі, аж нарешті вона зрозуміла, які то простаки чоловіки і чому жіноче слово для них закон.

За кілька день перед святами Мелмют Кід знову відвідав місіс Епінгвел. Вона швидко переглянула свої сукні, тоді склала довгий візит до комори з крамом Компанії Тихоокеанського узбережжя й пішла до Кідової хатини знайомитися з Магдалиною. Після того там почалося таке, що годі було навіть уявити: краяли, міряли, фастригували, шили і ще щось невідоме робили. А чоловіків раз у раз виганяли з хати, і їм доводилося шукати притулку за подвійними дверима "Опери". Там змовники так часто перешіптувалися, так таємниче виголошували якісь чудні тости, що завсідники бару занюшили якісь невідомі джерела незчисленних скарбів, казали навіть, буцімто багато чечако, а також один старожитець тримають свої речі під прилавком бару, аби рушити навздогін у слушну мить.

Місіс Епінгвел мала справді золоті руки, отже, коли вона ввечері перед святом повернула Магдалину її вчителям, то ті аж ахнули з подиву, так вона змінилася. Принс загорнув її в гудзонське укривало, шанобливо вклонившись, — більше щиро, ніж удавано. Вона взяла Мелмюта Кіда попід руку, і той подумав, як би йому не забутися, що він для неї тільки навчитель. Гаррінгтонові все ще крутився на думці перелік тих речей, що дано за неї, як викуп; він плентався позаду і всю дорогу, аж до самого міста, й пари з уст не пустив.

Підійшовши до задніх дверей "Опери", вони зняли укривало Магдалині з плечей і простелили його на снігу. Bona струснула з ніг Принсові мокасини й ступила на укривало у нових саєтових черевичках. Маскарад уже розпочався на добре. Вона завагалася, але змовники розчинили двері й уштовхнули її до середини. Потім оббігли навкруги, щоб собі увійти передніми дверима.

III

— Де ж Фреда? — не вгавали старожитці, а чечако так само жваво допитувалися, хто така Фреда.

Зала аж гула її найменням. Воно було в кожного на устах. У відповідь дженджикам-новакам робітники, що посивіли в копальнях, горді із свого прізвиська "бувальців", — або поблажливо й красномовно брехали ("бувальці" на те й є, щоб гратися правдою), або, обурені, люто позирали на них, мовляв, які невігласи. Тут було королів із сорок з Горішніх земель і Пониззя. І кожен уважав, що він на гарячому сліду, і кожен охоче підпирав свою думку жовтим піском із свого королівства.

Вагареві дали помічника, щоб тарував торбини, а тим часом кілька заповзятих грачів уже закладалися, як на справжніх кінських перегонах.

— Котра ж із них Фреда?

Часом думали, що грекиню-танцюристку викрито, і кожного разу таке викриття викликало паніку серед тих, що вже заклалися, та скажені записи нових закладів серед тих, що хотіли себе забезпечити. Мелмют Кід теж пристав до полювання. Гуляки радісно привітали Кідову появу, бо всі його знали. Кід мав добре око, що вміло примічати ходу, і тонкий слух, що розпізнавав відміну голосу. Він спинився на блискучій красуні, що зображала "Північне сяйво". Але грекиня-танцюристка виявилася невловима навіть його спостережливому поглядові. Більшість шукачів золота начебто схилялися на бік "Російської царівни"; найграційніша за всіх у залі, вона, певне, й була Фреда Молуф.

Коли затанцювали кадриль, знявся радісний галас: знайдено Фреду. На давнішніх балах, у фігурі "всі за руки", Фреда робила надзвичайне па з відміною, лише їй властивою. Коли дійшли до цієї фігури, "Російська царівна" саме й виконала її в своєрідному ритмі ногами й усім тілом. Не встигли затихнути радісні вигуки ("От бачите!"), що аж струсонули чотиригранні сволоки, як раптом виявилося, що й "Північне сяйво", й інша маска — "Полярний дух" — виконують те саме та й не гірше. А коли дві однакові маски, що зображували "Сонячних зайчиків", і третя, "Снігова королева", пішли їхнім слідом, то до вагаря приставили ще одного помічника.

З'явився Бетлз, просто з дороги, влетівши морозяною бурею якраз у розпал веселощів. Його обмерзлі брови обернулися у водоспади, коли він пішов у танець, вуса в бурульках, немов прикрашені діамантами, грали веселкою, а ноги сковзалися на шматках криги, що відпадали з його мокасинів та німецьких шкарпеток. На Півночі звикли бавитись без церемоній, бо люди з річок і стежок давно забули про ту вередливість, яку, може, колись і мали. Лише в колі вищих службовців ще дотримувалися деяких умовностей, а тут касти не мали жодної ваги. Мільйонери і жебраки, собачі погоничі й кінні поліцаї з'єднали руки в фігурі "дами до середини" і йшли колом, виробляючи всілякі викрутаси. Розваги їхні були галасливі й прості, але без непристойності: швидше тут панувало суворе лицарство, таке саме щире, як найвитонченіша чемність.

Розшукуючи грекиню-танцюристку, Кол Голбрейс постарався попасти в ту саму четвірку, що й "Російська царівна", — адже більшість схилялася до думки, що вона й в Фреда. Однак потанцювавши з нею одне коло, він ладен був закластися на всі свої мільйони, що то не Фреда і що його рука вже колись оповивала той стан. Коли саме й де — він не міг би сказати, але почуття чогось знайомого так гнітило його, що він цілком запалився новою загадкою. Мелмют Кід міг би допомогти йому, але він немов навмисне забирав "Царівну" і, кружляючи з нею в танці, щось палко шепотів їй на вухо. Проте найбільше залицявся до "Російської царівни" Джек Гаррінгтон. Один раз він одвів Кола Голбрейса набік і почав йому торочити про всілякі свої здогади, хто вона така, та ще й додав, що має намір доскочити її ласки. Його слова зачепили гордощі короля з Серкл-Сіті, а що чоловіки вдачею своєю не одноженці, то він за новим шуканням забув обох: і Магдалину, і Фреду.

Скоро пішла чутка, що "Російська царівна" — то не Фреда Молуф. Цікавість зросла. Це була нова загадка. Вони знали Фреду, та не могли її знайти, а тут ураз знайшли когось, та не знали, кого саме. Навіть жінки не зуміли її пізнати, дарма, що знали кожну гарну танечницю в цілій околиці. Багато хто вважав її за жінку з офіційного кола, що захотіла розважитися. Не мало було й таких, що запевняли, ніби вона зникне

перед тим, як зніматимуть маски. Інші ж знов так само були певні, що це кореспондентка канзаської "Зорі" та що вона прибула описати їх по дев'яносто доларів за шпальту. Вагарям ще додалося роботи.

О першій годині всі пари зійшлися посередині зали. Почали скидати маски серед веселого сміху, неначе тут бавилися безжурні діти. Одна по одній злітали маски додолу, і не було кінця здивованим вигукам. Блискуче "Північне сяйво" — то була брунатна негритянка, що прала білизну в тамтешніх житців і заробляла до п'ятисот доларів на місяць. Виявилося, що "Сонячні зайчики" мають вуса і що це брати, копальняні королі з Ельдорадо. Найцікавішими парами були Кол Голбрейс з "Полярним духом", а проти нього Джек Гаррінгтон з "Російською царівною". Вони найдовше не скидали масок. Крім них усі вже відслопили обличчя, однак грекині-танцюристки ще не знайдено. Тому на ці дві пари звернулися всі погляди... Кол Голбрейс, що його присутні підганяли вигуками, зняв маску зі своєї дами. З'явилося вродливе Фредине обличчя, й засяяли її блискучі очі. Здійнявся галас, але враз ущух: усі напружено чекали викриття останньої загадки — "Російської царівни". Її обличчя все ще прикривала маска, і Джек Гаррінгтон ніяк не міг упоратися з нею. Гості нетерпеливилися, витягали з цікавості шию. Гаррінгтонові довелося пом'яти добірне вбрання своєї дами, і врешті маска злетіла. Гуляки в залі обурено загомоніли. З них насміялися. Виходить, вони цілий вечір танцювали з тубільною жінкою! А це було не заведено.

Але ті, що її знали, — а таких було багато, — відразу замовкли, і в залі зненацька зробилося дуже тихо. Розлючений Кол Голбрейс, ступаючи широкими кроками, підійшов до Магдалини й заговорив до неї чінукською мовою. Але вона спокійно, неначе забувши, що всі погляди стяглися до неї, як до магніту, відповіла йому по-англійському. Вона не виявляла ні страху, ані гніву. Мелмют Кід аж захихотів, тішачись на її добре вихований спокій. Король відчув, що його висміяно, подолано, що його проста жінка-сивашка перевершила його витримкою.

— Ходи! — мовив він нарешті. — Ходи додому!

— Прошу вибачити, — відповіла вона, — але я обіцялася повечеряти з містером Гаррінгтоном. До того ж у мене ще стільки запрошень на танці...

Гаррінгтон простягнув руку, щоб повести її геть, не даючи взнаки, що йому страшно повертатися спиною до Голбрейса; щоправда Мелмют Кід про всяк випадок підійшов до них ближче. Король із Серкл-Сіті стояв приголомшений. Двічі його рука сягала до пояса, і щоразу Мелмют Кід напружувався, готуючись стрибнути. Однак пара пройшла безпечно в двері до їдальні, де продавалися устриці по п'ять доларів за пайку. Юрба голосно зітхнула, всі поділились на пари й подалися слідом за ними. Фреда запишала губи і пішла з Колом Голбрейсом; але вона мала добре серце й меткий язик, а тому зіпсувала його апетит до устриць. Що вона йому казала, не має ваги, але він червонів і блід на відміну та кілька разів вилаяв люто самого себе.

В їдальні стояв пекельний гармидер, але він одразу вщух, коли Кол Голбрейс підійшов до столика своєї дружини. З тої хвилини, як знято маски, люди, так і сяк гадаючи, чим усе це скінчиться, почали знову закладатися. Затамувавши подих, всі дивилися, що буде далі. Блакитні Гаррінгтонові очі дивилися спокійно, але під скатертиною, що звисала йому на коліна, гойдався сміт-і-весон. Магдалина глянула на чоловіка байдужим, знудженим поглядом.

— Чи... чи дозволите запросити вас потанцювати зі мною? — спитав, заникуючись, король.

Королева дружина зиркнула до свого запису й потакнула головою.

ПІВНІЧНА ОДІССЕЯ

I

Санки виспівували свою одвічну жалібну пісню, порипувала збруя, дзеленчали дзвіночки на передових собаках; але люди й собаки натомились і не озивалися. Вони їхали здалеку, та й дорога була тяжка, бо недавно випав сніг, і полозки санок, навантажених лосиною, замерзлою, як кремінь, чіплялися до м'якого снігу й приростали до нього, немов живі. Вже темніло, але того вечора мандрівники не мали наміру отаборятися.

Сніг тихо падав у нерухомому повітрі — не лапатий, а дрібненький, візерунчастими кришталиками. Було дуже тепло, всього десять градусів морозу, і люди не кутались. Майєрс і Бетлз попіднімали вгору навушники, а Мелмют Кід здійняв навіть рукавиці.

Собаки натомилися ще з полудня, але тепер наче набралися нової сили. Найчуйніші з них почали непокоїтися: нетерпляче шарпали посторонки, додаючи ходи, нюхали повітря й нашорошували вуха. Вони сердилися на своїх не таких прудких товаришів і підганяли їх, крадькома кусаючи за стегна. А ті, після такої кари, ширили далі той неспокій. Нарешті ватажок у передніх санках радісно заскавчав, ще нижче стелячись по снігу та налягаючи на нашийника. Решта намагалися не відставати від нього. Взяли в добру роботу посторонки, понатягали шлеї; санки щодуху помчали вперед, а люди, тримаючись за стернові жердини, й собі поспішилися, щоб не попасти під полозки. Вденішню втому наче рукою зняло. Вони бадьоро погейкували на собак, і ті у відповідь радісно гавкали. Гомінким чвалом вони котили крізь темряву, дедалі густішу.

— Гей! Гей! — гукав кожний по черзі, коли його санки круто звертали з дороги, схиляючись набік, мов вітрильні судна в бурю.

І ось залишилось ярдів сто до освітлених шибок з проолієного паперу, що обіцяли мандрівникам хатній затишок, стугін юконської груби й казанок, у якому парує чай. Однак у хатині хтось, видно, вже був. Із півсотні собачих голосів загарчало зухвалим хором, і стільки ж волохатих тіл кинулося на кудлачів, що тягли передні санки. Двері відчинилися, чоловік у червоному плащі північно-західної поліції вийшов, грузнучи по

коліна в снігу, і втихомирив розлючених собак, спокійно й незлобливо молотячи їх товстим пужалном. Після того він поздоровкався з прибульцями за руку. Таким чином Мелмюта Кіда в його власній оселі привітав чужинець.

Стенлі Принс, що мав зустріти його і відповідав за спогадану юконську грубку та гарячий чай, клопотався біля гостей. Їх там було щось із дванадцятеро, збіговисько різномастого люду, але всі вони слугували королеві: хто пильнував, щоб не порушувано її законів, а хто перевозив її пошту. Вони були різної національності, але однакове життя утворило з них виразний тип людей — сухорлявих; дужих і витривалих, з бронзовими від сонця обличчями і спокійним, ясним, рішучим поглядом. Вони їздили собаками, що належали королеві, сповняли страхом серця її ворогів, їли її мізерний харч і були щасливі. Багато вони бачили на своєму віку: життя їхнє було сповнене пригод і подвигів, але самі вони того не помічали.

Тут вони були неначе в себе вдома. Двоє простяглося на лежанці Мелмюта Кіда, співаючи тих пісень, що співали їхні предки-французи ще тоді, як уперше прибули до Північно-Західного краю й поодружувалися з індіянками. На Бетлзовій лежанці було таке саме — троє чи четверо здорових провідників залізли під коци, слухаючи оповідання свого товариша, що служив у флотилії Вулзлі[24] під час облоги Хартума. А коли той утомився, то якийсь ковбой почав розказувати про палаци королів, лордів і леді, що він їх бачив, як Бефало Біл[25] подорожував по європейських столицях. У кутку двоє метисів — давні товариші по зброї — лагодили упряж і згадували ті часи, коли Північний Захід палав у повстаннях, а Луї Р'єль[26] був королем.

Всі так і сипали брутальними жартами й ще брутальнішими дотепами; і про незвичайні пригоди на шляхах та річках розповідали наче про буденні собі речі, що за них варто згадати тільки задля смішного слівця або якого кумедного випадку. Принса чарували ці не увінчані славою герої, що бачили, як творилася історія і ставились до величезного й романтичного як до звичайних буднів. Він аж надто щедро пригощав їх

своїм коштовним тютюном, а у винагороду за таку щедрість спадали заіржавлені кайдани з пам'яті і воскресали забуті одіссеї.

Коли розмови скінчилися, а подорожні, востаннє натоптавши люльки, заходились розв'язувати свої спальні мішки, Принс удався до свого приятеля по докладніші відомості про гостей.

— Ну, хто такий ковбой, ти знаєш, — мовив Мелмют Кід, стягаючи мокасини, — і легко пізнати британську кров у тому, що спить з ним на лежанці. Щодо решти, то вони всі нащадки coureurs du bois[27], і сам бог знає, з ким ще змішалася їхня кров. Тих двоє, що вмостилися біля дверей, то чистокровні bois brules[28]. Про того юнака, підперезаного вовняним шарфом, — зверни увагу, які в нього брови та нижня щелепа, — можна напевне сказати, що в курному наметі його матері гостював шотландець. А той вродливий хлопець, що підкладає під голову шинелю, — француз-метис. Ти чув, яка в нього вимова? Йому не дуже подобаються ті двоє індіян, що лягли близько нього. Бачиш, коли метиси повстали під проводом Р'єля, індіяни їх не підтримали, і з того часу вони одні одних не полюбляють.

— Ну, а хто той похмурий парубок біля грубки? Я ладен присягнути, що він не вміє говорити по-англійському, бо за цілий вечір і рота не розтулив.

— Помиляєшся! Він знає англійську досить добре. Ти не слідкував за його поглядом, коли він слухав? А я слідкував. Либонь, у нього тут немає земляків. Коли вони розмовляли своєю говіркою, то видно було, що він не розуміє. Я й сам не доберу, що він за один. Давай дізнаємося. Підкинь-но зо дві гілляки до грубки! — голосно звелів Мелмют Кід, дивлячись просто на незнайомця. Той одразу послухався.

— В нього десь утовкли дисципліну, — зауважив стиха Принс.

Мелмют Кід кивнув головою, зняв шкарпетки й подався до грубки поміж людьми, що полягали на долівці. Там він повісив їх серед двох десятків таких самих мокрих узувок.

— Коли ви сподіваєтесь дістатися до Доусона? — спитав він навмання.

Перш ніж відповісти, чоловік пильно дивився на нього якусь хвилину.

— Кажуть, туди сімдесят п'ять миль. Так? То десь днів за два.

В його мові було ледь помітно якийсь акцент, але він не затинався й не підшукував слів.

— Ви вже бували тут раніше?

— Ні.

— А на Північно-Західній території?

— Бував.

— Народилися там?

— Ні.

— Ну, то звідки ж ви, до дідька? Ви не з цих. — Мелмют Кід показав рукою на погоничів і на двох поліцаїв, що лежали на Принсовій постелі. — Звідки ви? Я вже бачив такі обличчя, як ваше, хоч і не можу пригадати, де саме.

— Я вас знаю, — зненацька мовив чоловік, зразу уриваючи потік Кідових питань.

— Як? Бачили мене коли-небудь?

— Ні, але вашого приятеля, священика в Пестиліку, давно вже. Він питав, чи я знаю Мелмюта Кіда. Він дав мені харчів. Я ненадовго там спинявся. Він вам ніколи не розповідав про мене?

— Ага! То ви той чолов'яга, що проміняв видрячі шкурки на собак?

Чоловік кивнув головою, витрусив люльку і, загорнувшись у хутра, дав зрозуміти, що не хоче розмовляти далі.

Мелмют Кід загасив лойового каганця й заліз під коци до Принса.

— Ну що? Хто він?

— Не знаю, відкрутився від мене й заховався, як слимак у скойку. Але тебе він може зацікавити. Я чув про нього. Вісім років тому він здивував усіх на узбережжі. Щось таємниче, справді. Він прибув з півночі у найлютіші морози і мчав так, неначе за ним чорти гналися. Це було за кілька тисяч миль звідсіля, коло самого Берінгового моря. Ніхто не знав, звідки він їхав, але видно було, що здалека. Коли він брав харчі у шведа-місіонера в затоці Головіна, то вже був страшенно виснажений. А потім ми чули, що він спитав про дорогу на південь. Він залишив узбережжя й гайнув просто через Нортонову протоку. Була жахлива година, снігові бурі й люті вітри, але він уцілів, хоч тисяча інших на його місці загинули б. До форту Сент-Майкла він не втрапив, однак дістався до Пестиліка — з двома тільки собаками і ледь живий з голоду.

Він так поспішав далі, що панотець Рубо постачив йому харчів, але собак не міг дати, бо сам чекав лише мого приїзду, аби вирушити в дорогу. Той Уліс[29] був занадто досвідчений, щоб податись далі без собак, і крутився у тій околиці кілька днів. Він мав на санках купу добре видублених видрячих шкурок — знаєш, з тої морської видри, що цінується на вагу золота. Там-таки, в Пестиліку, знайшовся один старий

Шейлок з російських купців, у нього собак було до біса. Отож вони не довго торгувалися, і коли той дивак рушив на південь, то мав добрий собачий запряг. А Шейлок, звісно, одержав видрячі шкурки. Я їх бачив, вони були чудові. Ми вирахували, що собаки коштували йому по п'ятсот доларів. І не думай, що наш Уліс не знався на ціні морських видр; хоч родом він був індіянин, з його скупої мови одразу видно було, що йому доводилося жити серед білих людей.

Після того, як з моря спала крига, прийшла звістка з острова Нюнівак, що він заїздив туди по їжу. Потім він невідомо куди дівся і оце вперше за вісім років об'явився знову. Але де він був? І що робив? І чого звідти прийшов? Він — індіянин, невідь де волочився, а проте відчутно, що знає дисципліну, як не кожен з його раси. Оце тобі, Принсе, ще одна північна таємниця, спробуй-но розгадай.

— Красненько дякую, в мене й так їх багато, — відповів Принс

Мелмют Кід уже солодко спав, а молодий гірничий інженер усе дивився в густу темряву, якось дивно зворушений. Коли ж він врешті заснув, то мозок його працював далі, і він блукав невідомою білою пустелею, надсаджувався з собаками на нескінченних шляхах і бачив людей, що жили, працювали й умирали, як і личить справжнім людям.

Другого ранку, ще вдосвіта, погоничі й поліцаї вирушили до Доусона. Однак влада, що пильнувала інтересів її величності й керувала долею підданців королеви, не дала поштарям довго спочивати; за тиждень вони з'явилися на річці Стюарт, тяжко навантажені листами, що їх треба було приставити до Солоної Води. Щоправда, їхніх собак замінили на свіжих; але ж на те вони й собаки.

Люди сподівалися, що хоч ледь перепочинуть; крім того, Клондайк став новим осередком Півночі, і вони хотіли бодай трошки приглянутися до Золотого Міста, де золотий пісок точився, як вода, а зали до танців аж гули від безугавної гульні. Але й цього разу вони сушили свої

шкарпетки й курили вечорами люльки так само смачно, як і в давнішні свої приїзди, хоч один чи двоє відчайдушних марили про дезертирство й про те, як би перейти через недосліджені Скелясті гори на схід, а звідти долиною Макензі дістатися до рідних своїх місць, у країну племені чіпева. Двоє чи троє надумали вернутися саме тією дорогою додому, коли скінчиться термін служби, і почали тепер-таки складати план подорожі, наперед тішачись із небезпечної мандрівки так, як містянин утішався б з того, як то він у неділю погуляє в лісі.

Той чоловік, що мав колись видрячі хутра, був якийсь дуже неспокійний і не втручався в розмову. Нарешті він одвів Мелмюта Кіда набік і стиха почав йому щось говорити. Принс зацікавлено поглядав на них і ще дужче здивувався, як вони понадягали шапки й рукавиці та вийшли з хатипи. Коли вони вернулися, Мелмют Кід поставив на столі вагу, одважив шістдесят унцій золота й висипав чужинцеві в торбину. Тоді до них прилучився начальник погоничів, і з ним вони залагодили якусь справу. Другого дня валка рушила проти води річкою, а той, що мав видрячі хутра, взяв кілька фунтів харчів і подався назад до Доусона.

— Я вже й сам не знаю, що думати, — сказав Мелмют Кід, як Принс почав його розпитувати. — Бідолаха через щось хотів звільнитися від служби. Здається, що з якоїсь дуже важливої причини, хоч він і не захотів сказати, з якої саме. Бачиш, у них, як у війську: він записався на два роки, і щоб піти раніше зі служби, треба відкупитися. Де-зертувати йому не випадає, бо тоді він мусив би тікати звідси, а він конче хоче лишитись тут. Каже, що в Доусоні ще думав звільнитися, але не мав ні цента, і ніхто його тут не знає, тільки зі мною одним і перемовився він кількома словами. Він поговорив з окружним губернатором, і той погодився відпустити його, коли він розстарається в мене грошей, — звичайно, в борг. Сказав, що поверне за рік і, коли я захочу, дасть мені нагоду забагатіти. Сам він не бачив того золота, але напевне знає, що воно є.

А як він мене благав! Коли ми вийшли надвір, він мало не плакав. Просив, молив, упав на сніг, і мені довелося його підводити. Говорив, як божевільний. Присягався, що роками прямував до цієї мети і не витримав

би, коли б тепер не осягнув її. Я питав у нього, що ж то за мета, але він не захотів сказати. Мовив тільки, що його можуть послати в інше місце, і тоді він вернеться до Доусона аж за два роки, а то вже буде запізно. Зроду я не бачив, щоб хтось так побивався. А коли я згодився позичити йому, то знову мусив підводити його з снігу. "Вважайте, що це наче моя пайка до спілки", — кажу йому, даючи золото. Так, думаєш, він пристав на таке? Де там! Присягався, буцімто віддасть мені все, що знайде, що зробить з мене такого багатія, що мені й не марилося, і ще всякі дурниці молов. А звичайно ж, як людина приймає когось до спілки, то потім не хоче віддати навіть половину здобичі! Ні, тут, Принсе, щось криється. Ось згадаєш моє слово: ми ще почуємо про нього, якщо він лишиться в цій країні.

— А як ні?

— Тоді буде мені наука за мою добрість, і я втрачу шістдесят унцій.

Настали довгі ночі, а з ними й морози. Сонце почало свою споконвічну гру в піжмурки вздовж снігової лінії обрію на Півдні, а про Мелмютового боржника все не було чуток. Коли це одного понурого ранку на початку січня перед його хатиною на річці Стюарт спинилося кілька навантажених санок, запряжених собаками. То був власник видрячих хутр, а з ним чоловік із тієї породи, що боги вже майже забули, як її і творити.

Коли в тих краях заходила мова про щасність, сміливість чи про казкові здобутки золота, то завжди згадували Акселя Гундерсона; як біля таборових вогнищ оповідали про силу, мужність і відвагу, то ніколи не забували про нього. А коли, бувало, розмова пригасала, то, щоб її поновити, досить було згадати про жінку, що ніколи не розлучалася з ним.

Як уже сказано, боги, творячи Акселя Гундерсона, згадали свій призабутий хист і виліпили його на взірець тих людей, що родилися, коли

світ був ще молодий. Сім футів на зріст, груди, шия, руки й ноги, як у велетня. Лижви в нього були на добрий ярд довші, ніж у інших людей, а то б вони не витримали тих триста фунтів кісток та м'язів у мальовничій одежі ельдорадського короля. Його грубо витесане обличчя з волохатими бровами, з тяжкими щелепами і ясно-блакитними незмигненними очима промовляло за те, що він визнає лише один закон — закон сили. Лискуче, жовте, як достигле зерно, волосся, притрушене морозом, ясніло, мов день серед ночі, спадаючи на кожух із ведмежого хутра. У Гундерсонові наче було щось від прадавніх мореплавців, коли він перевальцем ішов поперед собак вузькою стежкою, а потім пужалном стукав у Кідові двері так лунко, як, мабуть, колись вікінг, під час розбишацької виправи на Південь, гупав у замкові ворота, вимагаючи, щоб його впустили.

Принс, закачавши рукава, місив своїми жіночими руками висхоже тісто на хліб, інколи зиркаючи на трьох гостей, бо ж такі люди, певне, ще ніколи не сходилися разом під одним дахом. Чужинець, якого Мелмют Кід прозвав Улісом, і досі цікавив Принса, але найбільше його вабили до себе Аксель Гундерсон та його дружина. Вона, видно, втомилася від цілоденної подорожі, бо вже зніжилась у вигідних помешканнях з того часу, як її чоловік заволодів скарбами крижаної пустелі. Тож вона прихилилась до чоловікових широких грудей відпочити, мов тендітна квітка до муру, і спроквола відповідала на добродушні жарти Мелмюта Кіда. Побіжний погляд її глибоких темних очей якось дивно хвилював Принсову кров, бо Принс був чоловік, здоровий чоловік, і протягом багатьох місяців майже не бачив жінок. Вона була старша за нього, та ще й до того індіянка, однак відрізнялася від усіх тубільних жінок, що з ними Принсові довелося стикатися. Вона багато подорожувала, побувала, як він побачив з розмови, і в його країні і знала все те, що знали жінки його раси, але ще й багато іншого, чого ті й зроду не відали. Вона вміла зварити обід з висушеної на сонці риби або послати постіль у снігу, але тепер болісно дражнила їх, докладно оповідаючи про обіди з багатьох страв, і розпалювала їм апетит згадкою про різні ласощі, що їхній смак вони вже майже забули. Вона знала звичаї лося, ведмедя й маленького блакитного песця та диких земноводних мешканців північних

морів; розуміла таємниці лісів і потоків й читала, як розгорнену книгу, сліди, що їх люди, птахи й звірі залишали на тоненькій сніговій корі; але тепер Принс зауважив, що її очі лукаво блиснули, коли вона глянула на правила для нічліжників у хатині. Ті правила склав невгамовний Бетлз у ті часи, коли в ньому грала молода кров; вони відзначалися дещо грубуватим гумором. Принс завжди повертав їх до стіни, коли мали прийти дами; але хто б подумав, що ця тубілка… Та що, тепер уже запізно.

Отже, така була дружина Акселя Гундерсона, що ім'я та слава її облетіли всю Північну Країну разом з ім'ям та славою її чоловіка.

За столом Мелмют Кід, як давній приятель, під'юджував її; Принс, струснувши з себе соромливість першого знайомства, і собі прилучився до нього. Але вона добре боронилася в нерівній боротьбі, а її чоловік, що не був меткий на розум, тільки схвально усміхався. Він дуже нею пишався: кожним своїм поглядом і рухом виявляв, як багато важить вона йому в житті. Той, що мав видрячі хутра, їв мовчки, забутий серед веселої бесіди; він підвівся з-за столу далеко раніше, ніж інші скінчили їсти, і вийшов до собак. Однак його товариші й собі швидко понадягали рукавиці й парки та пішли слідом за ним.

Вже багато днів не йшов сніг, і санки їхали втоптаною юконською дорогою так легко, ніби по блискучій кризі. Уліс провадив перші санки; з другими йшли Принс та Гундерсонова жінка; а Мелмют Кід з білявим велетнем провадили треті.

— Ми йдемо навмання, Кіде, — сказав він, — але, я думаю, все буде гаразд. Сам він там ніколи не був, але оповідає цікаві речі і має карту, що про неї я чув іще, як був у країні Кутней, кілька років тому. Мені хотілося, щоб ти пішов разом з нами, та він якийсь чудний, заприсягався, що все покине, коли ще хто-небудь вплутається. Але скоро тільки я вернуся, ти матимеш найкращу займанку побіля моєї. А як почне рости місто, ти теж увійдеш зі мною в пай. Ні-ні! — вигукнув він, коли Кід хотів його перебити. — Я взявся до такого діла, що тут потрібно дві голови. Бо коли все

справдиться, то це буде другий Крипл-Крік[30]. Чуєш? Другий Крипл-Крік! То не золотий пісок, а кварцова жила, і коли ми працюватимем як слід, то витягнемо її всю… мільйони й мільйони. Я вже чув про ту місцину, і ти теж. Ми збудуємо місто… тисячі робітників… добрі водяні шляхи… пароплавні лінії… великий фрахтовий торг… мілководні судна біля верхів'я річки… може, прокладемо залізницю… Побудуємо тартаки, електростанцію… матимемо власний банк… комерційне товариство, синдикат… Чуєш?! Почекай-но, хай тільки я вернуся!

Санки спинилися там, де дорога перетинала гирло річки Стюарт. Широка просторінь безкрайого крижаного моря простяглася в далечінь до невідомого сходу. Мандрівці повідв'язували від санок плетені лижви, Аксель Гундерсон стиснув руку Кідові та Принсові й рушив уперед. Його широкі лижви на добрих пів-ярда поринали в пухкому снігові, втоптуючи стежку, щоб собаки не грузли.

Дружина його йшла за останніми санками; видно було, що вона добре вміла давати собі раду з незграбними лижвами. Тишу порушили веселі прощальні вигуки; собаки завищали; той, що мав видрячі хутра, почастував батогом неслухняного ватажка.

За годину валка вже скидалася на чорний олівець, що повільно повз по великому аркушеві паперу.

II

Минуло чимало тижнів. Якось увечері Мелмют Кід і Принс узялися розв'язувати шахові задачі з відірваного аркушика якогось давнього часопису. Кід саме повернувся зі своїх володінь на Бонанзі й відпочивав, готуючись до полювання на лосів. Принс теж перебув на річках та в подорожах майже цілу зиму і тепер прагнув хоч тиждень поманіжитись у теплій хатині.

— Заступися чорним конем і нападай на короля. Ні, так не вийде. Дивись, далі треба…

— Нащо посувати пішака на дві клітини? Його можна збити, бо ж тура тут нічого не вдіє.

— Стривай! З цього боку не захищено…

— Ні, тут захищено! Ходи! Побачиш, що вийде.

Задача була цікава. В двері хтось постукав уже вдруге, і аж тоді Мелмют Кід сказав: "Заходьте!" Двері відчинилися, і до кімнати, заточуючись, щось уступило. Принс тільки глянув і зразу скочив на ноги. Жах, що відбився йому в очах, примусив Мелмюта Кіда озирнутися, і він теж злякався, хоч йому доводилося не одне бачити на віку. Якась дивна істота наосліп дибала до них. Принс почав одступати, аж поки намацав на стіні цвяха, де висів його сміт-і-весон.

— Боже, хто це? — стиха спитав він Мелмюта Кіда.

— Не знаю. Хтось обморожений і голодний, — відповів Кід, і собі відсуваючись у другий бік. — Гляди, може, він божевільний, — застеріг він Принса, причинивши двері.

Страхітлива істота наблизилася до столу. Ясне світло лойового каганця вдарило їй у вічі, і вона забелькотіла старечим голосом — мабуть, з радощів. Потім раптом він — бо то таки був чоловік, — одхилився назад, підтягнув свої шкуратяні штани й почав співати тої пісні, що співають матроси, крутячи коловорот, коли морський вітер реве їм у вуха:

За водою плине корабель наш,

Нумо, хлопці, враз!

Хочеш знати, хто за капітана?

Нумо, хлопці, враз!

Сам Джонатан Джонс із Кароліни,

Нумо, хлопці, враз!..

Раптом він урвав спів, загарчав по-вовчому, кинувся до полиці з м'ясом, і не встигли вони й отямитись, як він роздирав зубами шмат сирого бекону. Почалася завзята боротьба між ним і Мелмютом Кідом, але божевільна міць покинула його так само раптово, як і з'явилась, і він віддав здобич. Мелмют Кід удвох з Принсом посадовили його на стілець, але він безсило перехилився на стіл. Кілька крапель віскі повернуло йому снагу, і він набрав ложкою цукру з цукерниці, що її поставив перед ним Мелмют Кід. Коли він уже трохи загодив свій апетит, Принс, здригаючись, подав йому кухлик слабкого бульйону.

В погляді прибульця світилося похмуре божевілля, що за кожним ковтком то спалахувало, то згасало. Обличчя його, худе й виснажене, мало скидалося на людське. Мороз, видко, не раз дошкуляв йому, накладаючи нові рани на давніші, не зовсім ще загоєні струпи. Суха шкарубка шкіра потріскалася, і звідти прозирало живе м'ясо. Шкуратяна його одежа була брудна й подерта на лахміття, а хутро з одного боку обсмалилося й прогоріло; очевидячки, він лежав десь просто на жару.

Мелмют Кід показав на те місце, де видублену на сонці шкуру було вирізано стьожками — страшна познака голоду.

— Хто ви такий? — спитав Кід, чітко вимовляючи слово по слові.

Чоловік наче нічого не чув.

— Звідки ви прийшли?

— "За водою плине корабель наш", — заспівав чоловік у відповідь тремтячим голосом.

— Напевне, бідолаха приплив на судні, — сказав Кід і трусонув ним, сподіваючись привести його до тями.

Але чоловік скрикнув, — певно, з болю, — і схопився рукою за бік. Тоді поволі підвівся, спираючись на стіл.

— Вона сміялася з мене… а в очах її була ненависть… вона… не хтіла… Йти…

Голос його завмер, і він знову став хилитися, та Мелмют Кід схопив його за руку й вигукнув:

— Хто? Хто не хтів іти?

— Вона, Унга. Вона сміялася й хотіла мене вбити, вдарила ось так. А потім…

— Ну?

— А потім… —

— Що ж потім?

— А потім він лежав на снігу, тихо-тихо, довго лежав. Він ще й досі нерухомо… в снігу…

Кід і Принс безпорадно перезирнулися.

— Хто лежав на снігу?

— Вона, Унга. Вона зненависно подивилася на мене, а тоді…

— Ну? Що?

— А тоді взяла ножа, отак — раз, раз… Вона була квола. Я йшов дуже помалу. А там багато золота, в тому місці, дуже багато золота.

— Де Унга?

Мелмют Кід подумав, що вона, може, вмирала десь за милю від них. Він несамовито тряс бідолаху й допитувався:

— Де Унга? Хто така Унга?

— Вона там… на снігу…

— Кажи ж бо! — Кід міцно стиснув його за руку.

— І я лишився б там… на снігу… але… мені… треба… віддати борг. Тяжко… було нести… та я мушу… віддати… віддати борг… я… мушу…

Незладне белькотіння стихло, він понишпорив у кишені й витяг торбинку з оленячої шкури.

— Борг… віддати… п'ять фунтів… золота… я позичив у Мелмюта… Кіда… я…

Знесилена голова впала на стіл, і Мелмют Кід уже не зміг її підвести.

— Це Уліс, — сказав Кід спокійно й кинув гамана з золотим піском на стіл. — Певно, Акселеві Гундерсону та його дружині кінець. Ану, вкриймо його добре. Він індіянин, то, либонь, викишкається, а тоді розповість нам про все.

Коли вони розрізали на ньому одежу, то побачили з правого боку на грудях дві незагоєні рани від ножа.

III

— Я оповім за все, як умію, але ви зрозумієте. Почну з самого початку: розкажу про себе й про неї, а вже тоді про нього.

Той, що мав видрячі хутра, присунувся до грубки, як то роблять люди, що довго не бачили вогню і бояться, аби той Прометеїв дар раптом не зник. Мелмют Кід поправив каганця й поставив його так, щоб світло падало оповідачеві на обличчя. Принс примостився на лежанці й наготувався слухати.

— Я Наас, ватаг і ватагів син, народжений між заходом і сходом сонця на бурхливих хвилях, в уміякові[31] мого батька. Цілу ніч чоловіки сиділи на веслах, а жінки вичерпували воду, що заливала нас. Ми змагалися з бурею. Солоні бризки замерзали на материних грудях, і врешті життя її спливло разом з припливом. А я, я приточив свій голос до вітру, до бурі, і вижив. Наша оселя була на Акатані…

— Де? — перепитав Мелмют Кід.

— На Акатані, в Алеутії. Акатан за Чігніком, за Кардалаком, за Унімаком. От я й кажу, наша оселя була на Акатані, що лежить серед моря, на самому краю світа. У солоному морі ми ловили рибу, тюленів та видр; наші хижки тулилися одна до одної на скелястій смузі між лісом та жовтим узбережжям, де лежали наші каяки. Нас було небагато, і світ нам був дуже малий. Десь на сході лежали чужі землі, острови такі самі, як і Акатан. Ми думали, що весь світ складається з островів, а про інше й гадки не мали.

Я був не такий, як інші люди нашого племені. В піску на березі валялися погнуті балки й поколені хвилями дошки з великого човна. Мій

люд ніколи не будував таких човнів. І я пригадую, що на верховині острова, звідки видко було океан на три боки, росла сосна, гладенька, рівна й висока. Такі сосни більше ніде не росли. Казали, що колись у тому місці висадилися двоє людей, довго сиділи, дивлячись на захід сонця. Вони припливли з-за моря тим ото човном, що уламки з нього лежали на піску. Ті люди були білі, як ви, а кволі, як бувають діти, коли тюлені зникають і мисливці вертаються з полювання без здобичі. Я чув про все це від старих чоловіків і жінок, а вони від своїх батьків. Спочатку тим білим чужинцям не подобалися наші звичаї, але потім вони звикли до них, зміцніли від риби й товщу і стали жорстокі. Вони збудували собі окремі хижі й узяли собі за дружин найкращих наших жінок, і згодом у них народилися діти. Так народився й той, хто мав стати батьком батька мого батька.

Я вже казав, що був не такий, як інші наші люди, бо мав у жилах могутню кров білого чоловіка, що прибув з-за моря. Кажуть, що колись, до приходу тих людей, у нас були інакші закони. Ті люди були люті та сварливі й билися з нашими чоловіками, доки вже не лишилося нікого, хто б зважився змагатися з ними. Тоді вони поставали ватагами, понищили наші стародавні закони й дали нам нові, і відтоді вже чоловік був сином свого батька, а не матері, як за нашим давнім звичаєм. Ще вони поклали, щоб першому синові припадало все добро по батькові, а його брати й сестри мусили самі собі давати раду. І ще багато інших законів настановили. Вони показали нам, як краще ловити рибу й убивати ведмедів, що їх була сила-силенна по лісах, навчили нас зберігати запаси на голодний час. І все це було добре.

Одначе, коли вони поробилися ватагами і вже не було людей, що опиралися б їхньому гнівові, ті чужі білі люди почали змагатися поміж себе. І той, чия кров тече в мені, коротким списом на тюленів прохромив тіло іншого. Ту боротьбу далі провадили їхні діти, а потім діти їхніх дітей; і зродилася страшенна зненависть між ними, і злочини звершувано аж до моїх часів, поки врешті в кожному роді лишилося тільки по одному нащадкові, що мав передати далі кров тих, хто загинув. З нашого роду залишився я, а з роду того другого чоловіка була лише дівчина Унга, що

жила зі своєю матір'ю. Її батько і мій батько не вернулися одного вечора з рибальства; а коли згодом їх викинув на берег великий приплив, вони й мертві міцно вчепилися один в одного.

Дивлячись на них, люди вражено хитали головами, а старі казали, що боротьба відновиться, коли в Унги й у мене народяться діти. Вони казали мені про це, коли я ще був хлопчиком, і врешті я пойняв віри їхнім словам і став дивитися на Унгу, як на ворога, що має стати матір'ю дітей, які змагатимуться з моїми дітьми. Я думав про це день у день, а ставши юнаком, спитав, чому так мусить бути. І мені відповіли: "Ми не знаємо, але так чинили наші предки". Я дивувався, чому ще не народжені діти приречені вести далі боротьбу тих, що вже повмирали, і не бачив у цьому ніякої слушності. Але люди казали, що так мусить статися, а я ж був тільки підліток.

Ще вони казали, що мені треба поспішити, аби рід мій був старший і вбився в силу раніше, ніж її. То було легко зробити, бо я стояв на чолі племені і з поваги до подвигів і законів моїх батьків та завдяки моєму багатству люди шанували мене. Кожна дівчина пішла б за мене, але я не знаходив жодної собі до вподоби. А старі люди й матері, що мали дочок, радили мені поспішатися, бо вже тоді траплялися мисливці, ладні дати Унжиній матері великий викуп; мої діти мали б загинути, якби її діти виросли раніше.

Я все не знаходив собі дівчини. Аж якось увечері вертався я з рибальства. Сонце стояло низько й світило мені просто в вічі, віяв вітер, а каяки переганялися з білими хвилями. Раптом Унжин каяк став мене випереджати, і вона глянула мені в обличчя. Нічною хмарою маяло її чорне волосся, на щоках блищали бризки. Як я сказав, сонце світило просто в вічі, і я був ще юнак, але враз мені все стало ясно: я зрозумів, що то поклик крові.

Вона випередила мене, а тоді, двічі махнувши веслами, обернулася та як поглянула — так тільки Унга вміла поглянути, — і знову я відчув, що то поклик крові. Люди загукали, коли ми проскочили між їхніми

неповороткими уміяками й залишили їх далеко позаду. Вона гребла швидко, і хоч моє серце було, як нап'яте вітрило, я її не догнав. Вітер дужчав, море вкрилося білою піною, а каяки наші, стрибаючи, як тюлені, мчали золотою сонячною стежкою.

Наас пригнувся на стільці, як весляр, неначе він знову мчав у перегонах. Може, десь за грубою йому ввижався розгойданий каяк і розмаяне Унжине волосся. У вухах йому співав голос вітру, а ніздрі вбирали свіжий дух солі.

— Вона пристала до берега і, сміючись, побігла піском угору до материної хати. І велика думка зродилася в мені тієї ночі — думка, гідна того, хто стояв на чолі всього акатанського люду. І от, коли зійшов місяць, я подався до хатини її матері й подивився на добро Яш-Нуша, складене купою біля дверей, — добро Яш-Нуша, хороброго мисливця, що хтів стати батьком Унжиних дітей. Багато інших юнаків складали там своє добро, а потім забирали назад; і кожен юнак накладав добра більше, ніж його попередник.

Я засміявся до місяця й зірок і пішов до своєї оселі, де лежало моє добро. І мені довелося багато разів переносити його, доки моя купа стала вища за Яш-Нушеву на цілу долоню. Там була риба, сушена на сонці й вуджена, сорок волохатих тюленячих шкур, і двадцять котикових хутр, і кожна шкура зав'язана вгорі й повна товщу, і десять ведмежих шкур: тих ведмедів я сам повбивав у лісах, коли вони навесні виходили з барлогів. Було там і намисто, й ковдри, і червоні тканини, що їх я навимінював у людей, які жили на сході й які теж виміняли їх у того народу, що жив ще далі на схід. І я поглянув на Яш-Нушеву купу й засміявся; бо я був ватагом на Акатані і мав більше добра, ніж інші юнаки, і мої батьки чинили подвиги, дали закони й залишили своє ім'я в пам'яті народу на віки вічні.

Як настав ранок, я подався на берег, скоса позираючи на хатину Унжиної матері. Мої дари лежали й далі так, як я їх залишив. А жінки всміхалися й хитро перешіптувались. Я здивувався: адже ніхто ще не

давав такого викупу. Тієї ночі я знову доклав різного добра, і серед усього — каяка з гарно видублених шкур, що ніколи ще не плавав по морю. Але на ранок усе й далі лежало купою на глум людям. Мати Унжина була хитра, і я розгнівався за той сором, що вона завдала мені перед усім моїм народом. Уночі я приніс ще багато добра, і купа стала величезна. Притяг я й свого уміяка, що сам був вартий двадцяти каяків. А на ранок викуп зник.

Тоді я приготував усе до весілля, і на потлач — пригоститися й дістати подарунок — прибули навіть люди, що жили далеко на сході. Унга була старша за мене на чотири сонця, коли рахувати роки по-нашому. Я тільки став юнаком, але був ватаг і ватагів син — тому на мій вік не зважали.

Нараз в океані показалися вітрила якогось корабля, що більшав з кожним подихом вітру. На кораблі, видно, була дірка, бо люди метушилися й завзято працювали біля помпи. На носі стояв височенний чоловік, дивився, як міряють глибину води, й командував гучним голосом. Очі в нього були блакитні, наче глибокі води, а голова заросла гривою, як у морського лева. Волосся він мав жовте, мов солома південного збіжжя або манільське прядиво, що з нього мореплавці плетуть линви.

Останніми роками ми не раз бачили кораблі здалека, але то був перший, що підплив до акатанського берега. Бенкет припинився, жінки з дітьми повтікали до хат, а ми, чоловіки, схопили луки та списи. Проте, як ніс корабля черкнувся дна коло берега, чужинці не звернули на нас жодної уваги, заклопотані власною роботою. Коли вода спала, вони нахилили шхуну й заходилися латати велику дірку в дні. Тоді жінки повилазили з хат, і ми знову сіли бенкетувати.

Як почався приплив, мореплавці стягли шхуну на глибоку воду і прийшли до нас. Вони принесли подарунки й були з нами приязні. Тому я звільнив їм місце і від щирого серця обдарував їх, як і решту гостей, адже я справляв весілля і був ватаг на Акатані. Прийшов і той, з гривою, як у морського лева, такий високий і дужий, аж здавалося, наче земля

трясеться від його ходи. Він довго й уперто дивився на Унгу, склавши руки — ось так, — і сидів на весіллі, доки зайшло сонце і з'явилися зорі. Тоді він повернувся на свій корабель. Після того я взяв Унгу за руку й повів до своєї хатини. І всі співали й сміялися, а жінки, своїм жіночим звичаєм, казали лукаві речі, як і личить у таких випадках. Та ми на те не вважали. Потім гості, залишивши нас на самоті, порозходилися додому.

Ще не завмер останній гомін, як у дверях вродився проводар мореплавців. Він приніс із собою чорні пляшки, ми випили і звеселилися. Бачите, я був юнак і все своє життя жив на краю світу. Отож кров у мене стала як вогонь, а душа легка, як піна, що летить з хвиль на скелі. Унга тихо сиділа в кутку на хутрах, широко розплющивши очі зі страху. А той, з гривою, як у морського лева, дивився на неї вперто й довго. Потім увійшли його люди з пакунками краму, і він розіклав переді мною стільки добра, скільки не бувало на всьому Акатані. Там були рушниці великі й малі, порох, кулі й набої, блискучі сокири й сталеві ножі, хитромудре знаряддя й дивовижні речі, що я таких ніколи й не бачив. Як він показав мені на мигах, що все те — моє, я подумав, що тільки велика людина може бути така щедра; однак він ще показав мені, що Унга повинна піти з ним на корабель. Ви розумієте? Унга повинна піти за ним на його корабель! Кров моїх батьків раптом запалала в мені, і я кинувся на нього зі списом. Але дух, що сидів у пляшках, украв силу з моїх рук, і той, що з гривою, взяв мене за шию — отак — і вдарив головою об стіну. І я став кволий, як немовля, і ноги підігнулися піді мною. Він поволік Унгу до дверей, а вона кричала й чіплялася за все, що було в хаті. Потім він узяв її на свої дужі руки, і коли вона почала рвати його жовте волосся, він забулькав, як великий тюлень-самець до самиці.

Я доповз до берега і став скликати свій люд, але ніхто не з'являвся. Тільки Яш-Нуш був справжній чоловік, та вони вдарили його веслом по голові, і він упав долілиць у пісок — і більше не ворухнувся. А чужинці, співаючи, нап'яли вітрила й рушили за вітром.

Люди казали, що воно й добре, бо не буде більше родових звад на Акатані; але я мовчав, чекав тільки, доки місяць стане повний. А тоді

поклав риби й товщу до свого каяка й поплив на схід. Дорогою я зустрічав багато островів і багато народів, і сам, живши край світу, зрозумів, який він великий. Я розмовляв на мигах, але ніхто не бачив ні шхуни, ні чоловіка з гривою, як у морського лева, всі лиш показували далі й далі на схід. Я спав, де трапиться, їв незвичну їжу, бачив чудні обличчя. Багато хто сміявся з мене, вважав за божевільного, але часом старі люди повертали моє обличчя до світла й благословляли мене, а молодим жінкам набігали сльози на очі, коли вони розпитували про чужий корабель, про Унгу та про людей з моря.

Отак через бурхливі моря й крізь великі бурі дістався я до Уналяски. Там стояли дві шхуни, але не було тої, що я шукав. І я подався далі на схід, а світ робився все більший, однак ніхто не чув про корабель ані на острові Унамоку, ані на Кадіяку й Атоніяку.

Якось прибув я до скелястої країни, де люди видовбували великі нори в горах. Там стояла шхуна, але не моя, і люди вантажили на неї той камінь, що видовбували. Я думав, що то забавка, бо ж каміння скрізь можна знайти; але вони нагодували мене й приставили до роботи. Коли шхуна осіла глибоко в воду, капітан дав мені грошей і звелів іти собі. Однак я спитав, якою дорогою він поїде, і він показав на південь. Я пояснив йому на мигах, що хотів би їхати з ним; спочатку він засміявся, а потім залишив на шхуні, бо йому оракувало людей. Там я навчився говорити по-їхньому, лазити по снасті, поратися з вітрилами в раптових бурях і чергувати біля стерна. Та це й не диво, бо в жилах моїх батьків текла кров людей з моря.

Я гадав, що тепер легко буде знайти того, кого я шукав, коли вже дістався до людей його племені. Як ми підпливли, врешті, до землі й добулися протокою в порт, я сподівався побачити багато шхун, — ну, стільки, як у мене пальців на руках. Але кораблів виявилося просто безлік, і вони стояли збиті докупи, як риба, а пристань тяглася на кілька миль, і коли я пішов поміж ними, щоб розпитати про чоловіка з лев'ячою гривою, з мене сміялися й відповідали різними мовами. І я зрозумів, що люди зійшлися туди з різних кінців світу.

Тоді я подався до міста і вдивлявся в обличчя кожного чоловіка. Але їх було як тріски, що плавом пливе вздовж берегів, і всіх їх я не міг передивитися. Галас приголомшив мене так, що я нічого не чув і голова паморочилася від метушні. Так ішов я все далі та далі, через країни, де в теплому сонячному світлі бриніли пісні, а на ланах достигав багатий урожай, через великі міста, повні брехливих, немов жінки, чоловіків з серцями, чорними від жадоби золота. А тим часом мій акатанський люд полював, ловив рибу і був щасливий, гадаючи, що світ малий.

Але того погляду, що на мене кинула Унга, вертаючися з рибальства, не міг я забути, і я знав, що колись таки знайду її. Вона ступала тихими стежками у вечірньому сутінку або йшла за мною родючими полями, мокрими від ранішньої роси, а очі її світилися обіцянкою того, що могла дати лише одна жінка — Унга.

Я перейшов тисячу міст. Одні люди були ласкаві й давали мені їсти, інші сміялися з мене, а ще інші лаяли. Та я держав язика на припоні, йшов чужими дорогами й дивився на чужі дива. Часом я, що був ватаг і ватагів син, працював на людей брутальних у розмові і твердих, мов криця, що вичавлювали золото з поту й страждання ближніх своїх. Та ніде я не довідався нічогісінько про те, чого шукав, аж поки вернувся до моря, як тюлень до рідних скель. Але то був інший порт у іншій, північній, країні, і там уже ходили чутки про жовтоволосого мореплавця, і я довідався, що він мисливець на тюленів і що в той час він був далеко в океані.

Я найнявся на котикову шхуну з ледачими сивашами та й поплив за ним шляхом, що не залишав сліду, на північ, де тоді саме найбільше полювали. Ми пробули на морі не один важкий місяць, питали на багатьох кораблях і чули багато про дикі вчинки того, кого я шукав; але самого його не здибали ніде. Ми заїхали далеко на північ, аж до Прибилових островів, убивали котиків цілими чередами на березі й переносили їх ще теплих на корабель, аж доки все засмальцювалося й закривавилося так, що ніхто не міг устояти на палубі. Потім за нами

гнався пароплав і стріляв на нас із великих гармат. Та ми нап'яли всі вітрила, море вимило хвилями палубу, й ми загубилися в тумані.

Казали, що тоді, як ми, перелякані, втікали від переслідувачів, той жовтоволосий морський розбійник пристав до Прибилових островів, пішов просто до факторії і, доки частина його людей тримала службовців компанії, решта навантажила десять тисяч невироблених шкур із солільні. То лиш чутки, але я їм вірю, бо хоч за свої блукання ні разу не стрів його, проте північні моря лунали оповідями про його жорстокість і відвагу, аж поки три народи, що мають там землі, почали ловити його своїми кораблями. Чув я й про Унгу, бо капітани голосно вихваляли її. Вона завжди була з ним. Казали, що вона перейняла звичаї його народу й була щаслива. Та я знав краще — знав, що її серце поривається назад до свого народу, до жовтого акатанського берега.

І от по довгому часі я повернувся до порту, що править за ворота в море, і там довідався, що жовтоволосий подався через великий океан полювати на котиків до берегів теплих земель, які лежать на південь від російських морів. Тоді я, вже справжнім моряком бувши, сів на корабель разом з людьми його племені й теж вирушив полювати на котиків. До тих нових місць попливло мало кораблів, але ми зайняли велику зграю котиків і цілу весну гнали її на північ. Коли важкі кітні самиці попрямували до російського моря, наші люди злякалися й стали ремствувати. Бо стояв густий туман, і човни щодня губилися в ньому. Люди відмовились працювати, і капітан повернув корабля назад тою дорогою, що й прибув. Але я знав, що жовтоволосий мореплавець не знає страху й не покине котикової зграї аж до російських островів, куди мало хто їздить. Отож темної ночі, як вартовий задрімав, я нишком узяв човна й поплив сам-один до великої теплої землі.

Я плив на південь, аж до затоки Єдо[32], і там зустрів непокірних відважних людей. Йошіварські дівчата[33] були маленькі на зріст, вродливі, й шкіра в них блищала, як криця, але я не міг там спинитися, знавши, що Унга пливе бурхливим морем біля північних скель.

Люди в затоці Єдо зібралися з усіх кінців світу; вони не мали ні своїх богів, ні батьківщини, а плавали під японським прапором. І я поїхав з ними до багатих берегів Мідяного острова; там ми наповнили свої солільні до самого верху шкурами. В тому мовчазному морі ми не бачили нікого, аж доки налаштувалися їхати назад. Та ось одного дня сильний вітер розвіяв туман, і ми побачили позад себе шхуну, а в її кільватері димарі російського військового корабля, з яких курився дим. Ми кинулися втікати під усіма вітрилами, а шхуна підпливала все ближче, роблячи по три фути на кожних наших два. І на кормі шхуни стояв чоловік з гривою, як у морського лева, і, спершись на мотузяне поруччя, сміявся з надміру життєвої снаги. І Унга була там — я відразу пізнав її, — але він відіслав її вниз, коли над морем озвалися гармати. Як я казав, вони робили три фути на кожних наших два, і невдовзі, як шхуна виринала на хвилю, вже видно було її позеленілий кіль. Я стояв спиною до російських пострілів і, сиплючи прокльони, крутив стерно. Ми ж бо знали, що він має на думці випередити нас і втекти, поки нас ловитимуть. Нам позбивали щогли, і вітер поволік нас, як поранену чайку; а він зник за обрієм — він і Унга.

Що ми могли вдіяти? Свіжі шкури свідчили самі про себе. Тому нас повезли до якогось російського порту, а потім у безлюдну країну й там звеліли добувати в копальнях сіль. І дехто помер там, а дехто… дехто й вижив.

Наас ізсунув з плечей коца, показуючи знівечене тіло, покарбоване шрамами, очевидячки від батога. Принс швидко накрив його, бо дивитися на ті шрами було аж моторошно.

— Тяжко там жилося; часом люди втікали на південь, але щоразу їх повертали назад. Тому коли ми — ті, що прибули з затоки Єдо, — одної ночі повстали й відібрали від сторожі зброю, то подалися на північ. Навколо розлягалися болота й кущі, і кінця-краю їм не було. Настав холод, земля вкрилася глибоким снігом, а ніхто з нас не знав дороги. Довго блукали ми по безкраїх лісах… я всього не пригадаю, бо їжі було мало, тож ми часто лягали на землю й чекали смерті. Нарешті ми

добулися до холодного моря, але тільки троє нас побачили його. Один із трьох був капітан з Єдо. Він знав, де лежать великі землі і де можна перейти кригою з одної землі на другу. І він провів нас туди… не знаю, скільки ми йшли, але дуже довго… і нас лишилося тільки двоє. Ми досягли того місця і знайшли там п'ятеро людей із тих, що живуть у тій країні; вони мали собак і хутра, а ми були дуже бідні. Ми билися в снігу, доки вони всі загинули, і капітан теж загинув, а собаки й хутра стали мої. Тоді я поїхав кригою, поораною розколинами, і одного разу мене погнало в море на крижині, і носило дотри, доки західний вітер прибив її до берега. Потім була затока Головіна, Пестилік і священик. А тоді я подався на південь — до теплих сонячних країн, — де вже мандрував раніше.

Та море тепер було не таке багате, і ті, що вирушали по котики, мали невеликий здобуток, а наражалися на велику небезпеку. Суден траплялося мало, капітани й матроси нічого не знали про тих, кого я шукаю. Тому я залишив океан, що ніколи не знає спокою, і пішов суходолом, де дерева, хати й гори не ворушаться, а стоять завжди на тому самому місці. Я мандрував далеко й навчився багато чого, навіть писати й читати з книжок. Добре було й мені те знати, бо я думав, що Унга напевне знає те все і колись, як настане наш час, ми… розумієте, як настане наш час…

Так я блукав по світу, неначе той рибальський човник, що наставляє вітрило до вітру, але стернувати не може. Проте очі мої були завжди пильні, а вуха — завжди чуйні, і я ходив поміж люди, що багато подорожували, бо знав: досить їм раз побачити тих, кого я шукав, і вони їх запам'ятають. Нарешті я здибав чоловіка, що прибув просто з гір і приніс шматки каменю, в яких блищали зернятка золота, великі, як горошини. Він чув про них і знав їх. Вони були багаті, казав він, і жили там, де добувають із землі золото.

То був далекий, дикий край, але я таки добрався до табору, схованого між горами, де люди працювали день і ніч, не бачивши сонця. Однак тоді ще не настав мій час. Я прислухався до людських розмов. Він — тобто вони — виїхали до Англії, казали люди, з'єднати тих, хто мав

великі гроші, й утворити компанію. Я бачив оселю, де вони жили; та оселя дуже скидалася на палаци, що їх так багато в Старому Світі. Вночі я заліз крізь вікно всередину, щоб побачити, як він з нею повівся. Я переходив з кімнати до кімнати й думав, що так, певно, живуть королі й королеви — таке там усе було гарне. І всі казали, що він ставився до неї, як до королеви, і всі питали, з якого вона роду, бо в її жилах була інша кров, і вона відрізнялася від акатанських жінок, але ніхто не знав, звідки вона. Авжеж, вона була королева, але я був ватаг і ватагів син і заплатив за неї нечувану ціну хутрами, човнами й намистом.

Та нащо багато говорити! Я був тепер моряк і знав корабельні шляхи. Тож я подався слідом за ними до Англії, а потім і до інших країн. Часом я чув про них, часом читав у газетах, та ніколи не міг їх наздогнати, бо вони були багаті й швидко подорожували, а я був бідний. Але на них упало лихо, і їхнє багатство враз розвіялося, як дим. Газети тоді тільки й писали за це, та потім замовкли, і я здогадався, що вони подалися знов туди, де можна добути багато золота в землі.

Збіднівши, вони сховалися від світу, і мені, шукаючи їх, довелося йти від табору до табору все далі й далі на північ. Нарешті я досяг Кутнею і натрапив на простиглий слід. Вони були там і пішли далі, але куди? Ті називали одне місце, ті інше, а дехто казав, що вони подалися до Юкону. Я побував у всіх тих місцях, не даючи собі спочинку, і страшенно стомився — світ-бо такий великий. В Кутнеї мені довелося довго йти поганою дорогою з одним метисом із північного заходу. Він був такий виснажений, що не витримав, як скінчилися харчі. Колись він ходив на Юкон нікому не відомою стежкою через гори. І тепер, побачивши, що приходить смерть, він дав мені карту й розповів про місце, де, як він присягався своїми богами, було повно золота.

Потім усі люди рушили на північ. Я був убогий чоловік і запродався в погоничі. Решту ви знаєте. Я спіткав їх у Доусоні. Вона не пізнала мене, бо там, на Акатані, я був ще юнак, а вона відтоді прожила бурхливе життя. Хіба мала вона час згадувати того, хто заплатив за неї нечувану ціну?

А що далі? Ви мене викупили зі служби, і я повернувся, щоб зробити все по-своєму. Я довго чекав і тепер, коли він був уже в мене в руках, не поспішався. Я кажу, що хотів зробити по-своєму, бо згадав своє життя, згадав усе, що бачив і вистраждав, згадав холод і голод у безкраїх лісах коло російського моря. Ви знаєте, що я повів його на схід — його й Унгу, — на схід, куди багато пішло й звідки мало хто вернувся. Я повів їх у те місце, де кістки людські лежать разом з проклятим золотом, що його люди не могли звідти винести.

Туди не близький світ і дорога була невтерта. Ми мали багато собак, і вони багато їли, на санках не могло вміститися стільки харчів, щоб стало до весни. Нам конче треба було повернутися назад, перше ніж скресне річка. Через те ми дорогою закопували їжу, щоб полегшити санки та щоб не довелося голодувати поворітьма. У Макквещені жило троє людей, і неподалік від них ми зробили собі одну таку схованку, а другу — в Мейо, де стояли табором мисливці з племені пеллі, що прибули туди з півдня через перевал. Потім уже не було людей, тільки сонна річка, нерухомий ліс і Біла Тиша Півночі. Я вже казав, що то не близький світ і дорога була невтерта. Часом за цілий важкий день ми долали не більш як вісім або десять миль, а вночі спали, як мертві. І їм ні разу не спало на думку, що я Наас, акатанський ватаг, месник за кривду.

Тепер ми вже робили невеличкі схованки, і вночі не важко було вернутися протоптаною стежкою і перенести харчі в інше місце, щоб можна було подумати, ніби їх пограбували росомахи. Крім того, на річці є пороги, крига там непевна, бо бурхлива течія підмиває її знизу. От у такому місці нам провалився запряг, що я провадив, але він і Унга подумали, що то був нещасливий випадок, та й годі. А на тих санках було багато їжі, та й тягли їх найдужчі собаки. Але він сміявся, бо в ньому вирувало Життя. Собакам, що лишилися живі, ми тепер стали давати мало їжі, а потім випрягали одну по одній та годували ними решту. "Назад ми йтимемо впорожні, без санок і собак, — казав він, — і переходитимемо від схову до схову". Воно так і мало бути, бо їжі в нас майже не залишилося, а остання собака здохла в посторонках тої ночі, як ми дійшли до кісток людських і проклятого людьми золота.

Щоб дістатися до того місця, де показувала карта, нам довелося вирубувати східці на обмерзлих кригою скелях. За тими скелями ми сподівалися побачити долину, але долини не було; навкруги розляглася рівна, снігом покрита височина, а на ній здіймалися до зірок могутні вершини гір. А посеред тієї височини було стрімке провалля, що спадало чи не до самого серця землі. Ми спинилися на краю провалля, дивлячись, як добутись до нього, і якби ми не були мореплавці, то напевне нам запаморочилося б у голові, таке воно було стрімке та глибоке. З одного боку — тільки з одного боку — скеля збігала не прямовисно, а так, як палуба, коли вона хилиться під великим вітром. Не знаю, як воно так сталося, але сталося.

"Ось і брама до пекла, — мовив він. — Ходімо".

І ми почали спускатися.

На дні провалля стояла хатина. Хтось збудував її з колод, накиданих згори. То була вже стара хатина, бо люди помирали в ній на самоті в різні часи. Ми прочитали на шматках березової кори, що вони залишили, їхні останні слова й прокльони. Один помер з цинги; другому товариш пограбував останню їжу й порох і зник; третього понівечив ведмідь; четвертий пробував полювати, але все одно помер з голоду. Кінець прийшов усім: вони не могли покинути золота й помирали біля нього, кожний своєю смертю. І наче в якомусь мареві, долівка в хатині була вкрита золотом, нікому вже не потрібним.

Але той, кого я так далеко завів, мав тверду волю і ясний розум. "У нас нема чого їсти, — сказав він, — ми тільки глянемо на це золото, подивимося, звідки воно йде та скільки його. І зразу ж підемо звідси, перше ніж воно засліпить нас і вкраде наш розум. А потім ми вернемося сюди, взявши багато харчів, і все золото буде наше".

Отож ми оглянули велику жилу, що видималася на скелі, як і справжня жила на людському тілі, зміряли її, прослідкували зверху до

низу, позначили кілками займанку й залишили карби на стовбурах дерев на доказ своїх прав. Коліна в нас підгиналися, до горла підкочувалася нудота, серце мало не вискакувало з грудей, але ми врешті здолали круту стіну й рушили назад.

На останньому переході нам довелося нести Унгу. Ми й самі часто падали, але нарешті таки добралися до схованки. Та ба, їжі там не було. Я добре все владнав, і він подумав, що то росомахи розтягли схованку, й став клясти їх і своїх богів разом з ними. Але Унга не втрачала мужності, вона всміхалася, взявши його за руку, а я мусив відвернутися, щоб стриматись.

"Ми відпочинемо біля вогнища до ранку, — сказала вона, — і підживимось мокасинами".

І ми повідрізали зверху з своїх мокасинів по кілька стьожок і варили ті стьожки півночі, щоб можна було розжувати їх і проковтнути. Вранці ми стали радитися, що робити далі.

Найближча схованка була за п'ять день дороги; ми не могли дійти до неї. Нам треба було знайти яку здобич.

"Ми підемо вперед, полювати", — сказав він.

"Атож, — погодився я, — ми підемо вперед, полювати".

І він звелів Унзі лишитися біля вогню і берегти свою силу. І ми рушили — він шукати лося, а я до того місця, куди переніс харч зі схованки. Але я їв мало, аби вони не помітили, що я не підупав на силі. Повертаючись до багаття, він раз у раз падав. Я теж удавав знесиленого й спотикався на своїх лижвах так, ніби кожен мій крок мав бути вже останній. Того вечора ми знову підживилися мокасинами.

Він був велика людина. Його душа до останку підтримувала його тіло. Він не нарікав за себе, — тільки за Унгу. Другого дня я подався за ним, щоб не пропустити кінця. Він часто лягав одпочити. Тої ночі він мало не вмер, але вранці ледь чутним голосом вилаявся й знову пішов. Він був як п'яний, і часто мені здавалося, що він уже конає: але в нього була незвичайна сила і душа велетня, що підтримувала тіло цілий той тяжкий день. І він застрелив двох білих куріпок, але не став їх їсти. Куріпок можна було з'їсти сирими, і вони б зберегли йому життя; але він думав тільки за Унгу й повернув до табору. Він уже не йшов, а повз рачки по снігу. Я наблизився до нього і в очах його прочитав смерть. Ще й тоді було не пізно з'їсти куріпок. Та він кинув геть свою рушницю й поніс пташок у зубах як собака. Я йшов поруч з ним і не падав. Відпочиваючи на хвилю, він дивився на мене й дивувався, що я такий дужий. Я розумів, що він дивується, хоч він уже не говорив: коли його уста ворушилися, то ворушились безгучно.

Я вже казав — він був велика людина, і в серці моїм озвався жаль, але я згадав своє життя і згадав холод і голод у безкраїх лісах коло російського моря. Крім того, Унга була моя, я заплатив за неї нечувану ціну хутрами, човнами й намистом.

Отак волоклися ми через білий ліс у гнітючій тиші, що налягала на нас, як морський туман. А навколо мигтіли примари минулого. Я бачив жовтий акатанський берег, і каяки, що мчать додому з рибальства, і хатини на узліссі. Бачив людей, що дали народові моєму закони, стали його ватагами, людей, що кров їхня текла в моїх жилах і в жилах Унжиних. І Яш-Нуш ішов поряд зі мною, з мокрим піском у чубові, все ще тримаючи в руці бойового списа, що зламався, як він падав. І я знав, що настав слушний час, і я бачив обіцянку в Унжиних очах.

Як я казав, ми йшли лісом, і ось нарешті ніздрі нам залоскотав запах диму з вогнища. Тоді я схилився над ним, і вирвав йому з зубів куріпок. Він повернувся на бік, здивовано витріщившись на мене, а рука його помалу потяглася до ножа при боці. Та я відібрав у нього ножа, сміючись йому просто в вічі. І навіть тоді він не здогадався. Тоді я показав на

мигах, як пив із чорних пляшок, як складав на снігу купу добра, і відживив у його пам'яті все, що сталося того вечора, коли я одружувався. Я не промовив ні слова, та він усе зрозумів і все ж не злякався. На його устах з'явилася глузлива посмішка, а в очах холодний гнів; те, що він довідався, додало йому нової сили. До табору лишалося недалеко йти, але сніг був глибокий, а він волікся дуже помалу. Раз він лежав так довго, що я перевернув його і заглянув йому в очі. В них то згасало життя, то знову жевріло. Та коли я випустив його, він поліз далі. Так дісталися ми до вогнища. В одну мить Унга була вже коло нього. Його губи нечутно ворухнулися; він показав на мене, щоб Унга зрозуміла. А тоді витягнувся на снігу, тихо й надовго. Він і досі там лежить.

Я ні слова не мовив, доки спік куріпок. А тоді я озвався до неї рідною мовою, якої вона не чула вже багато років. Вона випросталася — ось так, — витріщила здивовано очі й спитала, хто я і де навчився тієї мови.

"Я Наас", — промовив я.

"Ти? — сказала вона. — Ти?" — і підповзла ближче, щоб подивитися на мене.

"Так, — відповів я. — Я Наас, акатанський ватаг, останній у роді, так само, як і ти остання в роді своєму".

І вона засміялася. Присягаюся всім, що я бачив і що робив, — такого сміху я не хотів би вчути ще раз. Я сидів серед Білої Тиші на самоті зі смертю й жінкою, що сміялася, і той сміх вселяв у мене жах.

"Ходімо! — сказав я, бо думав, що вона марить. — З'їж оце м'ясо й ходімо. Не близька путь звідси до Акатану".

Але вона припала лицем до його жовтої гриви й так сміялася, що, здавалося, от-от небо впаде на нас. Я думав, що вона зрадіє, побачивши

мене, й поспішиться вернутись спогадами до давніх часів, але так не сміються з радощів.

"Ходімо! — скрикнув я, міцно схопивши її за руку. — Дорога довга й темна. Поспішім!"

"Куди?" — спитала вона, підвівшися, й урвала свій чудний сміх.

"На Акатан", — відповів я, сподіваючись, що її обличчя проясніє від моїх слів. Але воно зробилося таке, як у нього, — глузлива посмішка й холодний гнів на очах.

"Аякже, — сказала вона, — підемо, побравшись за руки, на Акатан, ти і я. І будемо жити в брудних халупах, їсти рибу й тюленячу сить, наплодимо дітей — і будемо пишатися ними ціле своє життя. Забудемо про світ і будемо щасливі, дуже щасливі. Як гарної Ходімо! Поспішаймо! Ходімо назад на Акатан".

І вона погладила його жовтого чуба й посміхнулася недоброю посмішкою. І не було вже обіцянки в її очах.

Я сидів тихо й дивувався, що жінки такі чудні. Я пригадав той вечір, коли він тягнув її від мене, а вона кричала й рвала йому чуба, — того самого, що тепер пестила й не хотіла залишити. Потім згадав про викуп та про довгі роки чекання і схопив її міцно й поніс, так, як колись ніс він. І вона опиралася так само, як того вечора, і дряпалася, немов кицька, що боронить своє дитинча. А коли вогнище відділило нас від того чоловіка, я пустив її. Вона сіла й слухала. І я розповів їй про все, що сталося за той час, про все, що було зі мною в чужих морях і що я робив у чужих країнах, про довгі тяжкі пошуки, про голодні роки й про обіцянку, що дала вона мені, першому. Геть усе розповів їй, навіть те, що зайшло між тим чоловіком і мною того дня і в останні дні. І коли я говорив, то бачив, як росте обіцянка в її очах, велика й осяйна, неначе світанок. І я прочитав в її погляді жаль, жіночу чулість, кохання, серце й душу Унжину.

І знову я став юнаком, бо її погляд був поглядом тої Унги, що бігла, сміючись, берегом угору, до материної хатини. Зникла тяжка утома, і голод, і довге чекання. Час настав. Я відчув, що Унга кличе мене притулитися головою до її грудей і забути про все. Вона розкрила мені обійми, і я кинувся до неї. Раптом в її очах спалахнула зненависть, її рука потяглася до мого боку. І вона вдарила мене ножем раз і вдруге.

"Собако! — глузливо крикнула вона, пхнувши мене в сніг. — Свинюко!" Сміх її знову задзвенів серед тиші, і вона вернулася до свого покійника.

Кажу, Унга вдарила мене раз ножем і вдруге, та вона була знесилена з голоду, і мені не судилося вмерти. Проте я хотів лишитися там і заплющити очі у вічному сні разом з тими, чиє життя переплелося з моїм і повело мене невідомими стежками. Але я мав борг, і він не давав мені спокою.

А дорога була довга, холод пекучий, а їжі мало. Мисливці-пеллі не знайшли лосів і пограбували мою схованку. Те саме вчинили й троє білих людей у Макквещені, але вони лежали висохлі й мертві, як я проходив повз їхню хатину. Далі я нічого не пам'ятаю — як я дістався сюди і як знайшов їжу та вогонь… багато вогню.

Скінчивши, він підсунувся до груби так близько, наче хотів увібрати в себе геть усе тепло. Лойовий каганець кидав на стіни химерні тіні.

— А як же Унга?! — вигукнув Принс, ще не стямившись після того, що почув.

— Унга? Вона не захтіла їсти куріпок. Лягла, обнявши його за шию, й сховала обличчя в його жовтому чубові. Я розіклав ближче вогонь, щоб вона не змерзла, але вона пересунулася на другий бік. Я розпалив багаття й там, але що з того, як вона не хтіла їсти. Так і досі лежать вони там у снігу.

— А ви? — спитав Мелмют Кід.

— Я не знаю. Але Акатан малий, і я не хочу повертатися назад і жити край світу. Та й навіщо мені життя? Може, піти до капітана Констентайна, хай накладе мені кайдани, а потім накинуть мотузка — ось так — і я міцно засну. Однак… ні, я ще не знаю.

— Слухай, Кіде! — обурився Принс— Та це ж убивство!

— Цить! — мовив Мелмют Кід. — Є речі понад нашу мудрість і справедливість. Хіба ми можемо сказати, хто тут винний, а хто ні? Не нам про це гадати.

Наас присунувся ще ближче до вогню. Запала глибока тиша, і в тиші тій перед очима в кожного зринали дивні видива.